

*SORBISCHES
INSTITUT*

*SERBSKI
INSTITUT*

Fabian Kaulfürst

**Studije k řečy
Kita Fryca Stempla**

Fabian Kaulfürst

**Studije k rěcy
Kita Fryca Stempla**

Sorbisches Institut / Serbski institut
Bautzen / Budyšin 2005

Kleine Reihe des
Sorbischen Instituts

Mały rěd
Serbskego instituta

7

Technische Redaktion / Techniska redakcija: Achim Šenk
Druck / Šišć: Lausitzer Druck- und Verlagshaus Bautzen /
Serbska šišćernja Budyšyn

ISBN: 3-9808608-3-3

© Copyright 2005 by
Sorbisches Institut / Serbski institut Bautzen / Budyšyn
Bahnhofstraße / Dwornišćowa droga 6
D-02625 Bautzen / Budyšyn
Telefon: (03591) 49 72 0
Fax: (03591) 49 72 14
Internet: www.serbski-institut.de
E-Mail: si@serbski-institut.de

WOPŠIMJEŠE

Knigłam na drogu	7
PŠEDSPOMNJEŠE	9
Powšyknje	9
Wotmysł a wopšimješe žěła	9
Staw slěženja	10
Tekstowa baza pšedlažecego žěła	11
Citěrowanje ze Stemplowych tekstow	13
1. žěł	
FONETISKE WOSEBNOSĆI RĚCY KITA FRYCA STEMPLA	15
1.1 Pšechod starego <i>e</i> na <i>o</i> w dolno- a gornoserbskich dialektach w pširowanju z rěcu Stempla	15
1.1.1 <i>e</i> po twardych labialach, nic pšed <i>j</i>	16
1.1.1.1 Změna <i>e</i> na <i>o</i> w adj. końcowkach <i>-e < *o-je</i>	16
1.1.1.2 Kontinuacija * <i>ǫ</i> w bazisowych morfemach	16
1.1.2 <i>e</i> po twardych labialach, pšed <i>j</i>	20
1.1.2.1 <i>e</i> po twardych labialach, pšed <i>j</i> , w bazisowych a deriwaciskich morfemach	20
1.1.2.2 <i>e</i> po twardych labialach, pšed <i>j</i> , w końcowkowych morfemach	21
1.1.3 <i>o < *e</i> w leksemach z nęgajšnjeju kupku tert/telt	26
1.1.4 Změna <i>e</i> resp. <i>ě</i> (wšakorakego pochada) na <i>o</i> w bazisowych morfemach, ako njamaju tert/telt-kupki	30
1.1.5 Změna <i>e</i> (wšakorakego pochada) na <i>o</i> w gramatiskich morfemach	32
1.1.6 Změna <i>e</i> na <i>o</i> w sufiksu <i>-en-</i> (zeleny,cerwjeny vs. zelony, cerw[j]ony) .	33
1.2 Depalatalizěrowanje sibilantow <i>c'</i> , <i>s'</i> , <i>z'</i> a <i>č'</i> , <i>š'</i> , <i>ž'</i>	33
1.2.1 Depalatalizěrowanje <i>c'</i> , <i>s'</i> , <i>z'</i>	33
1.2.2 Depalatalizěrowanje <i>č'</i> , <i>š'</i> , <i>ž'</i>	36
1.3 * <i>ě</i> pó twardem sibilanše w akcentuěrowanej poziciji	37
1.4 Palatalizěrowanje welara $[x] > [x̣]$	41
1.5 Tupej afrikaše <i>dž</i> a <i>ć</i> w rěcy Stempla	42
1.6 Neutralizacija <i>h</i> a <i>j</i> w nazuku pšed <i>e</i>	43
1.7 Zjadnorjenje kupki * <i>dl</i> > <i>l</i> (<i>l</i>)	44
2. žěł	
MORFOLOGISKE WOSEBNOSĆI RĚCY KITA FRYCA STEMPLA	47
2.1 Rozšyrjone a njerozšyrjone prezensowe formy typu <i>kupijom/namakajom</i>	47
2.1.1 Pochad infiksa <i>-jo-</i>	53
2.1.2 Aspekt a casowy woznam prezensowych formow typu <i>kupijo, namakajo</i>	54

2.1.3	Typ <i>kupjo, chopjo</i> w „Tšubałach“	58
2.1.4	Tworzenie rozszerzonych prezensowych form wot imperfektywnych werbow	60
2.2	Prezensowe formy typu <i>rozwucowa</i>	61
2.3	Zdźarżanje końcówki <i>-s</i> w 2. wós. sg. werbowu <i>jěš</i> a <i>wěžeš</i>	62
2.4	Perfektivny wótpowědnik werba <i>jěšč</i> na <i>sn-/zn-</i> (< * <i>sъn-</i>)	63
2.4.1	Pšispomnješe k etymologii * <i>sъn</i>	64
2.5	Preteritalne formy werba <i>změš/měš</i> w rěcy Stempla a dalšnych serbskich spisowašelow	65
2.6	Gerundium na <i>-yno</i> (typ <i>sejžecyno, bijucyno</i>).....	69
2.7	Indefinitny pronomen <i>něco/něsto</i>	70
2.8	Datiw a akuzatiw personalnego pronomena <i>ja</i> w rěcy „Tšubałow“	71
2.9	Zdźarżanje <i>e</i> w sg. neutr. pronominalneje fleksije pla Stempla	73
2.10	Pšechad adjektiwow (a po paradigmje adj. dekliněrowanych słow) do pronominalneje deklinacije	74
2.11	Dat. sg. m./n. subst. na <i>-ej</i> vs. <i>-oj/-oju</i>	76
2.12	Fleksija słowa <i>maš/mašer</i>	77
2.13	Wosebnosci fleksije adjektiwow, numeralow, pronomenow a substantiwow w rěcy Stempla – synkretizmy a zamolne trjebanje	78
2.13.1	Synkretizm dat./lok. sg. m./n. adj., num. a pron.	79
2.13.1.1	Pšikłady końcówki lok. sg. m./n. adj., num. a pron. <i>-emu/-omu</i> w „Tšubałach“	79
2.13.1.2	Godnosćenje synkretizma dat./lok. sg. m./n. adj., num. a pron.	80
2.13.1.3	Motiwacija serbskego historiskego synkretizma dat./lok. sg. m./n. adj., num. a pron.	83
2.13.2	Dalšne wosebnosci w kazusowem systemje Stempla – dalšne synkretizmy, zamolne trjebanje	88
2.13.2.1	Wustupowanje końcówki dat./lok. město instr.	88
2.13.2.2	ak. sg. město lok. sg. subst. a z nimi kongruentnych słownych družyn	89
2.13.2.3	instr. pl. město gen. pl.	90
2.13.2.4	instr. pl. město dat. pl.	90
2.13.2.5	i instr. pl. město dat. pl.	90
3.	žěl	
	ZESPOMNJEŠE	93
	WUŽYWANE KROTCEŇKI	99
	BIBLIOGRAFIJA	100
	ZAPIS ARCHIWALIJOW	116
	TŠI FAKSIMILA	118

Kniglam na drogu

„Co mjazy telik’ wjelikemu a kšasnemu wětše
a kšasnjeje ma moja duša, ako żywu rěc?“

(Kito Fryco Stempel)

W lěše 2003 som Pisał swojo magisterske žěło wo rěcy dolnosěrbskego basnikarja a nĕgajšnego Lubnjojskego fararja Kita Fryca Stempla. Tencas njejsom se zewšym na to myslil, až mogał to wužěło raz publicěrowaš. Tši eksemplary som uniwersiše w Lipsku wotedał – dwa za posužowarjowu, jaden za biblioteku – a ze stwortym som šĕgał po swěše. Pšipad jo kšĕł, až rowno w toš tom casu som smĕł pšednosowaš na wšakich rěcywĕdnych kolokwijach. Powĕdał som powšyknje wo Serbach, ale po wjacorach smy diskutĕrowali wo problemach historiskeje rěcywĕdy. Wob cas studija njejsom se mogał na toš tom polu tak specializĕrowaš ako tamne wob-žĕlniki zmakanja, ale skoro som wumarkował, až njedejm se chowaš. Pšisamem pši kuždem dypku – jasnje, až teke to jo pšipad – som gronił: „Wokognuše, wo tom mam nĕco w swojom žĕle.“ Tak jo to šlo nĕkotare mjasece a pomałučku jo we mnjo rosło dopoznaše, až njedejala se rĕc basnikarja Stempla zgubiš nĕži w šam- nem nugłŭ uniwersitneje biblioteki, ale až dejali jogo rĕcne wosebnošći teke drugim zajmowanym pšistupne byš.

Mjaztym som doktorand w Serbskem instituše w Budyšynje. Wjednistwoju toš teje institucije kšĕł se wužĕkowaš za možnošć, žĕło w Małem rĕže spisow slĕžarnišća publicěrowaš. Jadna se wo přĕdny rĕcywĕdny zwĕzk pomjenjonego rĕda. Šim wĕcej som se wjaselił, až jo se knĕžyla wobjadnošć pši tom, knigły wudaš w dolnosěrbskej rĕcy.

Po dogronje z posužowarjoma dr. habil. Sonju Wölkoweju (Budyšyn) a prof. dr. Edwardom Wornarjom (Lipsk) – jima žĕk za pokiwy a rady wob cas pisanja a w posudkoma – jo se žĕło za šišć minimalnje powobžĕlało. To potrĕfejjo głownje zažĕłanje paralelnych dokładow z nowšĕju publikacijowu, kotarež njejskej mĕ by- ĩej pši pisanju hyšći pšistupnej. K jadnomu su to we wosebnem zešywu Lĕtopisa wozjawjone Wenkerowe napšašniki z dialektalnym materialom Gorneje a Dolneje Łužyce (Stone 2003), k drugemu jadna se wo monografiju wo rĕcy Hanza Nepile (Brijnen 2004).

Po płašecyich ortografiskich normach som dejal za šišć mimo togo pomocny grafem *ó* pšez *o* narownaš.

Wosebne wužĕkowaš kšĕł se swojomu nĕgajšnemu ceptarjeju dolnosěrbsčiny Manfredoju Starosće, pla kotaregož som wažny žĕł swojeje sorabistiskeje wĕdy nabył. Jomu su toš te knigły posćone.

Budyšyn,
w maju 2005

Fabian Kaulfürst

Powšykne

„Te tři rychle trubały: zwuk, hlós, rěč‘ w 405 stancach. Njeje to jenož rěčna filozofija, je to krasny epos wo rjanosći delnjołužiskeje rěče. A wulce tragisce je, zo je baseń spisana w Lubnjowskej narěči, kotraž je džensa na wěki womjelkla.“

(Wićaz 1955:33)

Spise Kita Fryca Stempla (1787–1867), rožonego Parcowarja, kotaryž jo był wěcej ako styrzasća lět faraf w Lubnjojskej wosaže, su za rěcywědnika ze wšakeje zawiny zajmne. W přědnem rěže dla togo, až dozněwa w nich mjaznym wotemrěty Lubnjojski dialekt dolnoserbšćiny. K drugemu njejo teke dialekt rodneje jsy mogał wostaš mimo wliwa na rěc basnikarja. Ze synchroniskego stojnišća musy se teke Parcojska narěc godnosćiš ako (pšisamem) wotemrěta. Wona pak jo w materialu Serbskego rěčnego atlasa (SRA) hyšći wobšyrnje dokumentěrowana, což w paže Lubnjojskeje serbšćiny njejo było wěcej možno. Wopowědane dialektalne specifiskosći rěcy Stempla njejsu wot pisnorěčneje normy wutłocene resp. pšekšyte. Teksty ga su nastali w casu, w kotaremž pisnorěčna norma dolnoserbšćiny jo rowno akle se forměrowała a jo wobznanjone, až Stempel wšake tendence norměrowanja jo eksplicitnje wotpokazał (pšir. Stempel 1963a:231 sl.).

Rěcywědnje zajmne su wužěła Stempla teke dla tematiskeje specifiskosći basnjow, kotraž wotblyšćuju se mjazy drugim na polu leksiki. Tež Stemplowa wosebna forma basnjenja a jogo pšeložowarske žěło z grichiskeje a łatyńskeje rěcy njejstej wostałej mimo wliwa na rěc basnikarja, wosebne na syntaksu. Južo pši zwjeršnem cytanju tekstow Stempla nadpaduju někotare fonetiske resp. morfologiske wosebnosći rěcy basnikarja. Toš tym zjawam na polu fonetiki a morfologije jo pšedlažece žěło posćone.

Wotmysl a wopšimješe žěła

Pšedpołożone žěło njoco wopisaš kompletny rěčny system Stempla. Njejo teke wotmyslone, jaden z podsystemow (na pš. morfologiju, syntaksu) rěcy basnikarja dowopisowaš. Glědajucy na wjeliku licbu rěčnych specifikow pla Stempla a žiwa-
jucy na wobgranicowane možnosći pši nažělanju magisterskego žěła su se wobžě-
łali jano wuzwolone problemy z wobłuka fonetiki a morfologije. Pši tom jo był rozsud za wopisowanje konkretneje rěčneje wosebnosći resp. rozsud pšesćiwu wob-
žělanju drugogo specifikuma stawnje subjektiwne. Možo pak se z togo wucha-

daš, až na fonetiskem a morfologiskem polu jo se wobglědował wětšy žěl nejzajmnejšych wuwisow w rěcy Stempla.

Konkretne wosebnosci se w žěle jano njeředstajaju, ale zarěduju se zrazom do dialektalnego resp. historiskego konteksta. Wotergi namakajo se psi tom za samski resp. podobny zjaw w dalšnych rěcnych pomnikach nowa interpretacija.¹

Staw slěženja

Slěženja k rěcy Stempla su ředke. To jo zawinjone teke pšez to, až rukopis eposa „Te tši rychle Tšubały“ pšisamem 90 lět jo był „zğubjony“ (pšir. Wićaz 1950a resp. Kaulfürst 2003:1), publicěrowali su se toš do lěta 1963 pšisamem jano pšeložki Stempla.

Muka jo za swoju gramatiku teke ekscerpěrował Stemplowe pšeložki Theokritowych pastyrskich pšěni a Phaedrusowych fablow (pšir. Muka 1891:8), tak až najžo se w njej ku wšakim gramatiskim problemam radna licba pšikładow Stempla.

Wobglědowali su se pomjenjone pšeložki – pod aspektom zažaržanja rěcy Stempla w nastupnosći rozšyrjenjenja prezensowych formow perfektiwnych werbow *ř-* a *a-* konjugacije z infiksom *-jo-* – teke wot Faski (1965).

Předny, kenž za mojim wěženim explicitnje z rěcu Stempla jo se zaběrał, jo był Jenč (1963), kotaryž w swojom pšedslowje ku wudašeju „Tšubałow“ na bokach 69–78 pšedstajujo „Pšawopis a rěc Stempla“. Psi tom zaběra se wobšyrnje z grafiskim systemom Stemplowego rukopisa, na pš. z woznamjenjenim palatalnosći, z (njekonsekwentnym) rozeznawanim *ř* a *ś*, *ž* a *ź*, z faktom, až Stempel prepoziciji *z* a *k* zwětšego ze substantiwom gromaže pišo atd. Pokazujo teke na wšake morfologiske wosebnosci w rěcy Stempla, na pš. na „žiwne tworby“ typa *kagž* (Jenč 1963:71), na aoristne formy ze zdonkowym wokalom *-o-* typa *pšizochu*. Teke wo wšakich leksikaliskich wosebnoscach Stemploweje rěcy něco pšispomnijo. Wobšyrnje pišo wo zjawje, kotaryž bijo w morfologiskem systemje Stempla nejwěcej do wocowu, wo pšikładach typa *we tomu, na swojomu dobremu* atd. Z toš tymi formami zaběra se teke pšedlažece žělo a Jenčowe wuložowanje wopowědanych pšikładow se na wotpowědnem městnje podajo.

Dalšne wobšyrne žělo k rěcy Stempla jo nastawk „Rěčne wósebnosci Kita Fryca Stempla“ (Kaulfürst 2002). W njom pokazujo se južo na wšake fonetiske wosebnosci rěcy Stempla, kotarež w pšedlažecem žěle dokradnej se wopisuju. To nastupa na pš. sporadiske zdžaržanje palatalnosći *ř*, *ž* w pšikładach ako *tšařidlo, we duři*, palatalizěrowane *ch* we wuzuku (typ *muchi*) atd. Wobšyrnje wopisujo se zažaržanje Stemploweje rěcy w nastupnosći f. subst. na *-ka, -ga, -cha, -ša, -ža, -ca, -za, -sa* abo *-ř, -ž, -s, -z, -c* w nom., ak. a wok. pl., resp. w gen., dat. a lok. sg.

¹ To potrjefijo na pš. pisanje *ceř, seř* we Wolfenbüttelskem dolnosěrbskem psaltarju, kotarež Trautmann (1928:IX) jo měł za dopokaz zdžaržanje palatalnosći sibilantow. Teza w pšedlažecem žěle jo, až pšikłady typa *ceřu* (žinsa w pisnej rěcy *ceřu*) pokazuju na wuše wugranjanje grafiskego *e* a reprezentěruju potakem w tendency wuwise w podwjacornych dolnosěrbskich dialektach, w kotarychž kontinuěrujo se **ě* po twardych sibilantach pod akcentom pšez *y*, potakem *cyřy* (tak teke Stempel).

Nastawki analiziraju teke wustupowanje końcowkow nom. pl. subst. muskego rodu ako końce na spirant a wustupowanje końcowkow nom., ak. a wok. du. subst. srježnego rodu na *-ko* resp. *-co*. Wšake w pjerwjějnych wopisowanjach „žiwne tvorby“ pomjenjone formy se wujasniju a dalšne leksikaliske (na ps. *bra*) a morfologiske (na ps. aoristne formy perfektiwnego werba *změš*) se naspomniju. Powšyk- nje jedna se pla nastawka wo wobšyrnu materialowu zběrku za dalšne slěženja a psipodla teke wo (psisamem) dospoľnu dokumentaciju Mukowych (1891) psispomnješow wo rěcy Stempla. W nastawku zastupowana teza, až psikłady typa *wo tomu* psedstajaju dialektalny historiski synkretizm dat. a lok., se w psedlažecem žele pszewzejo a preciziruju.

Tekstowa baza psedlažecego žela

Za psedlažece želo su se ekscerpěrowali tsi wětše wužela Stempla. Głowne žrdlo jo epos „Te tsi rychle tšubały“ (w dalšnem teksce: „Tšubały“), kotaryž jo nastał w lětach 1859–1863. Mimo togo stej se analizěrowałej teke Stemplowy pseložk Theokritowych pastyrskich psni a pseložk Phaedrusowych fablow. Wšykne tsi žrdla su w šišću wujšli.

„Tšubały“ su wušišćane ako předne cysło w rěže *Pomniki serbskeho pismowstwa* (Stempel 1963a). Dokradne diplomatiske wudaše jo psigotował Rudolf Jenč. Theokritowe pastyrske psni a Phaedrusowe fable su gromaže publicěrowane ako stworte cysło rěda *Pomniki serbskeho pismowstwa* (Stempel 1963b). Wobej wudaši (1963a a 1963b) ale njeožitej se w samskej měrje za linguistiske psespytowanje. Diplomatski šišć „Tšubałow“ reprezentěrujo adekwatnje rěc Stemplowego rukopisa, kotaryž namakajo se w Serbskem kulturnem archiwje (SKA) w Budyšynje pod signaturu SKA MZb XII 2 B a jo toš dogodny za rěcywědne slěženja. We wudašu Theokritowych pastyrskich psnjow a Phaedrusowych fablow jo psesiwo tomu dojšło – zdžela z wotglědanim (psir. Jenč 1958:14) – ku krađu wjelikim wotchylenjam wot originalnego teksta, tak až wugodnosćenje někotarych rěcywědne zajimnych fenomenow mimo dokradnego psirowanja z rukopisoma (SKA MZb XII 2 A resp. SKA MZb XX 19 E) možo dowjasć k wopacnym resp. njedokradnym rezultatam.² Wjeliki žel zapšimješow do originalnego teksta drje jo w nožce woznamjenjony, na což pokažo južo Jenč (1958:23 sl.) w swojom psedsłowje: „My smy se psi našom wudašu [...] po Stemplowem rukopisu měli. Jano tam, žož se nam někotary Stemplowy wobrot psewjelgin gropne psstupjenje psesiwo žensajš-nemu ususoju w literarnej rěcy zdašo, smy se našeje zasady wostajili a Smolerjowu wersiju wobchowali. Žožkuli pak smy tak cynili, tam smy nanejmenšem Stemplowy originalny tekst w psispomnjenjach psipisali. Howak smy teke how [...] morfologiske wotchylenja w tworjenju (a tež wužywanju) padow na žensajšnu normu psewjadli a teke za dialektiske słowa formy spisowneje rěcy dawali, psitom pak (ale jano psi přednem wustupjenju) w psispomnjenjach Stemplowu formu

² Tak jo se šlo na ps. Fasce (1965), kotaryž podajo, až we pomjenjonem wudašu Stemplowych želow (1963b) werby typa *wunjasc, napjac* tworje preteritalne formy jano ze zdonkowem wokalom *-e-*, což pak njewotpowědujo reališe Stemplowego rukopisa.

pšidali.“ Take postupowanje jo zawěšće glědajucy na wotmysł wudaša, kotaryž njejo był – hynac ako pla wudaša „Tšubałow“ – spšístupnjenje teksta ze wšymi rěcywědnymi zajmnošćami, legitimny. Korektury ale njejsu do jadrakeje měry glucne. Wotergi zaměnijo se pšawe słowo z wopacnym a casy narownajo se leksem, kotaryž do pisneje rěcy se njegoži, z dalšnym njegodnym. Njejo pšecej jasne, cogodla zapšimješe do teksta jo scelego notne było. Někotare pšikłady: W přédnej basni přédnych knigłow Phaerdurowych fablow (Stempel 1963:157) jo se wošišćalo Stemplowe *žěro lě* (3. wos. sg. k *drěš se*) ako *žerjo se*, rowno až pokažo komentar w nožce na pšawu formu. Pšešiwu tomu jo se Stemplowa forma *žero* w sedmej basni Theokritowych pastyrskich pěśni korigěrowała na (*se*) *žrjo* (Stempel 1963b: 65), w nožce pak se podajo, až Stempel jo pišal *žerjo*. W sedmej basni tšešich knigłow Phaerdurowych fablow (Stempel 1963b:202) jo se Stemplowe *ldžu* změniło na *ldzu* město na *ldžu*. Njenotne zdajo se narownanje formy *lěsa* (ak. pl. k *lěso*) pšez *lěsy* (k *lěs*), kotarež jo se stało w tšinastej basni Theokritowych pastyrskich pěśni (Stempel 1963:94). Rowno tak njejo se musało we Phaerdurowych fablach změniš fraza *zalěze na roga kozłowej* [na kakej resp. kogo roga] na *zalěze na roga kozłuju* [komu] (Stempel 1963:219) atd.

Rěcywědne žělo pak wěcej pošěžuju pady, *žož* originalna forma jano raz se podajo w nožce – pla přédneho wustupowanja. To potrjefijo na pš. wšykne formy dolnosersbskego adjektiviwa *cefy*, kotaryž zni pla Stempla zasadnje *cyfy*. Změna *cyfy* > *cefy* jo w teksće konsekwentnje wugbana, podajo pak se jano raz (Stempel 1963b:31): „St: cyłej (a teke pšecej dalej tak)“. Ale teke taka wašnja zapšimješa do teksta njedowježo pši dokradnem cytanju teksta awtomatiski k wopacnym rezultatsam.

Wšake změny w teksće pak se scelego njejsu woznamjenili (abo nic pla přédneho wustupowanja), žedne su se njekonsekwentnje wuwjadli. W takich padach dožo analiza teksta k wopacnym rezultatsam, njejo-lic slěžař – na pš. pšez konsekwentne wustupowanje hynakšych formow samskego słowa w „Tšubałowach“ – južo za wěsty problem sensibilizěrowany. Tak jo w Theokritowych pastyrskich pěšnjach mimo komentara se šišćalo *ty wěš* (Stempel 1963b:30), rowno až jedna se wo přédny dokład 2. wos. sg. werba *wěžeš*. Toš ta forma zni pla Stempla konsekwentnje *wěš*. Pširoownnanje z rukopisom pokažo, až *wěš* jo teke wotpowědujuca forma originala. W teksće wugbana změna *i* > *y* we wuzuku po *ch* (na pš. Stempel: *měchi*, šišć: *měchy* [1963b:190]) se teke w žednem paže njenaspomniwo.

Naliconych šěžkosćow pši ekscerpěrowanju a wugodnosćenju šišćaneje wersije Theokritowych pastyrskich pěśni kaž teke Phaerdurowych fablow dla su se wuzwolili za pšedlažeće žělo glownje pšikłady z „Tšubałow“. Jo-lic to było možno, jo se tam namakany rěcny material z dokładami z pomjenjonego wudaša (Stempel 1963b) wudospolnił resp. wobtwaržił.

Citěrowanje ze Stemplowych tekstow

Citěrowanje z „Tšubałow“

Za efektiwnjeje pśeslěžowanje Stemplowego teksta jo se wutworila elektroniska wersija „Tšubałow“. Jadna se pši tom wo zascannowany tekst diplomatiskego wudaša (Stempel 1963a). Wot toś teje elektroniskeje wersije jo se mimo togo wu-želał pšepis, kotaryž na jadnom boce wobchowa rěčne wosebnosci Stempla, na drugem boce pak se tak daloko ako jo možno pšibližuju zinsajšnej dolnosěrbskej ortografiskej normje.³ W nastawku se jawjece pšikłady z „Tšubałow“ se citěruju po toś tom pšepisu, njejo-lic hynac woznamjenjone.

Wosebnosc elektroniskeje wersije jo, až ku lěpšemu pširědowanjeju namakanych pšikładow kužda smužka teksta jo se wosebne koděrowała:

Gaž lufše kumpaju se šwigawy	{090;043;1}
Na krjach, a gałuze na bomach,	{090;043;2}
Až šwikoco, knykoco a šwarcy	{090;043;3}
Wšo pšez jedno: we kakich myslach	{090;043;4}
Tuž stoj zuk, dej se z togo wotebraš.	{090;043;5}
Až wšomu njebužo se woteznaš!	{090;043;6}

Pšikład pokažo 43. štucku přednego žěla „Tšubałow“, kotaryž se pomjenjujo *Zuk*. W kśidlatyma spinkoma podajo se ako předne bok, na kotaremž se štucka w šišćanem wudašu „Tšubałow“ (Stempel 1963a) namakajo. Druga licba podawa numer štucki a tšeša licba pomjenjujo smužku, w kotarež dokład we wobłuku štucki se namakajo. Wustupujo-lic potakem w nastawku pšikład ako *šwikoco* {090;043;3} ga možo se z togo wižeš, až toś to słowo jo dokłažone w šišću „Tšubałow“ na 90. boce, w 43. štucce a tam w tšešej smužce.

Namakajo-lic se pšikład ako *thusta* {094/095;062;2} ga pokažotej cysle pšed přednym semikolonom na to, až wotpowědujuca štucka na dwěma bokoma jo se wušišćala. Toś to podaše pošěgujo se pši tom pšecej na ceľu štucku a nic na konkretnu smužku.

Stempel žěli „Tšubały“ na tši žěly *Zuk*, *Głos*, *Rěc* a numerěrujo w swojom rukopisu (SKA MZb XII 2 B) štucki w kuždem z pomjenjonych žělow wotnowotki. Aby se w nastawku citěrowane dokłady teke w rukopisu mogli lažcej namakaš, zachopijo se licenje štuckow teke w elektroniskej wersiji teksta w kuždem žělu znowa. Pši tom pošěgujo se dokłady na bokach 081–116 na předny žěl, to groni na *Zuk*. Podaše boka 117–148 pokažo, až jadna se wo dokład z žěla *Głos*. Wšykne dalšne boki, to groni boki 149–192, pošěgujo se na tšeši a slědny žěl, kotaryž *Rěc* jo pomjenjony.

³ W pširowanju z pšepisom, kotaryž jo se wużywał za žělo „Rěčne wosebnosci Kita Fryca Stempla“ (Kaufürst 2002), jo nowa transkripcija ortografiskej normje dalej pšibližona. Zawjadło jo se na pš. jotěrowanje, potakem *njok* město *ńok* atd.

Citěrowanje z Theokritowych pastyrskich pěsni

Za tekst Theokritowych pastyrskich pěsni njepěsdlažy elektroniska wersija. Citaty pošěguju se toś pak na šišćanu wersiju (Stempel 1963b), pak na rukopis (SKA MZb XII 2 A). Na co se citat w konkretnem paže pošěguju, wuchada na wotpowědujućem městnje z konteksta.

Dokłady z Theokritowych pastyrskich pěsni citěruju se pśi tom w zasaže na slědujucu wašnju: *jałojcysko* {51;IV;63}. Pśi tom pošěguju se přědna licba stawnje na bok w šišćanej werziji,⁴ druga licba pak pokazuju na cysło basni (I–XV). Tśeša licba wobznanijo smužku, w kotarež wopowědane słowo we wobłuku basni jo dokłažone. Toś ta wašnja citěrowanja zaruca, až jo možno pśikłady w šišću a rukopisu malsnje namakaš.

Citěrowanje z Phaerdurowych fablow

Za citaty z Phaerdurowych fablow (Stempel 1963b resp. SKA MZb XX 19 E) płaše powšyknje samske zasady ako za citaty z Theokritowych pastyrskich pěsni. Glědaš pak dej se na to, až struktura zběrki Phaerdurowych fablow jo hynakša nježli struktura wopowědanych pastyrskich pěsni. Zběrka jo rozřadowana do pěs knižkow a pśidanka, potakem do šesć žěłow, kotarež zasej wopśimjeju kuždy wětšu licbu basni. Dokulaž su toś te basni poměrnje krotke, njepodajo se numer smužki, w kotarež konkretny dokład se namakajo. Pśikłady z Phaerdurowych fablow citěruju se toś zasadnje we formje *zjěť* {168;I;11}. Pśi tom pošěguju se přědna licba na bok w šišćanej wersiji, druga licba na cysło knižkow (I–V a pśidank) a tśeše podaše stoj za numer basni we wobłuku konkretnych knižkow. Pšez taku wašnju citěrowanja mogu se w teksće nastawka wopowědane pśikłady mimo šěžkosćow w šišćanej wersiji, ale teke w rukopisu namakaš.

Citaty z dalšnych wužěłow Stempla se na wotpowědujućem městnje wosebnje komentěruju.

⁴ To pśitrjefijo teke za pśikłady, kotarež po rukopisu se citěruju.

1. žěl

FONETISKE WOSEBNOSĆI RĚCY KITA FRYCA STEMPLA

Wopisowanje fonetiskich wosebnosćow rěcy basnikarja, kotarež možo se jano podprěš na analizu tekstow, zwisujo z njemałymi šěžkosćami. Pšegľadany tekst – w našom paže wosebne „Tšubały“ – ga njejo měł pjerwotnu wotmysl, aby dokumentěrował fonetiske wobstojnosći w rěcy spisowašela resp. w za njogo relewantnych dialektach. Ortografiske konwencije konkretnje městnosći a konkretnego casa mogu se samo krađu zdalowaš wot fonetiskeje realizacije daneje rěcy. Pla staršych tekstow pošěžujo mimo toho njekonsekwentny pšawopis wotwožowanje historiskego fonetiskego zjawa z grafiskeje podoby. Weto njejo njemožne z někotarych grafiskich zjawow slědowaš na fonetisku wosebnosć resp. pšiznamje.

Wotrězk „Fonetiske wosebnosći rěcy Kita Fryca Stempla“ pšedlažecego žěla pšepytujo toš na zakłaže zawostanego rěcneho materiala basnikarja wuzwolone fonetiske wuwša, kotarež wotbłyščuju se w grafiski sfiksěrowanej rěcy Stempla. Pši tom žiwa se teke na dialektalnu bazu pomjenjonego spisašela. W tekstach Stempla namakane formy su cesto doklažone teke w materialu Serbskego rěcneho atlasa (SRA) w dialektach, kotarež Stemploju su byli znate resp. bliske. Mimo toho pširownuju se wupiski z „Tšubałow“ a dalšnych tekstow basnikarja teke z relewantnymi historiskimi rěcnymi pomnikami. To potrjefijo wosebne spise J. G. Hauptmanna ako zastupjerja Lubnjojskego dialekta. Tamnjejša narěc, za rěc Stempla w přědnem rěže relewantna, ga w materialu SRA – wotglědajucy wot Wětošojkego dialekta, kotaryž Faska (1964:10) ma za žěl nęgajšnje Lubnjojskeje narěcy – wěcej se njenamakajo.

1.1 Pšechod starego *e* na *o* w dolno- a gornoserbskich dialektach w pširownanju z rěcy Stempla

W serbskich dialektach jo *e* we wšakorakich pozicijach se labializěrował a realizěrujo se ako *o*. Njeeksistěrujo žeden dialekt, w kotaremž taka změna nanejmenjej okazionalnje se wotměła njejo, w kotaremž wocakowane *e* wšakorakego pochada (**e*, **ě*, **e*, **ь*) potakem w žednem paže njejo zastupowane pšez *o* (SRA 14:38). Njejo pak teke žednego dialekta, w kotaremž by se wšykne *e* konsekwentnje z *o* narownali (SRA 14:57). Slědujucy wotrězk wopisujo, kak Stempla rěc se zažaržyjo w za labializaciju relewantnych pozicijach a wopytajo dialektalnu lokalizaciju konkretnje realizacije. Pši tom glěda se teke na *e* < **ь*. Stempel ga jo znał głownje dialekty, w kotarychž žinsa synchroniski by wocakowali reflex *e* za slědny reducěrowany, potakem *ten*, *wen* atd. W „Tšubałach“ pak eksistěrujo teke se wotchylece formy na *o* ako *won* (< **вонъ*) a podobne.

1.1.1 *e* po twardych labialach, nic pšed *j*

W serbskich dialektach wustupuju *e* po twardych labialach, njeslěduju-lic *j*, jano w końcowkowych morfemach, kotarež su rezultat kontrakcije **o-je-* (SRA 13:24). W deriwaciskich a bazisowych morfemach najžo se wono jano w takich dialektach, w kotarychž *ɓ* w mocnej poziciji jo se wokalizěrowało ako *e* (na pš. *bez* < **ɓɛzɓ*). Mimo togo wustupuju teke tam, žož stare *o* na *e* jo se pšezukowało (typ *sobeta* < **sobota*) (SRA 13:24). Za popšawne dolnoserbske dialektu, ale teke za Srježny graniczny, Mužakojski, Slěpjański a Wochožański dialekt jo wobchowanje *e* resp. sekundarne pšezukowanje (typ *sobeta*) **o* > *e* typiske (SRA 13:24). Tam stoj „e ohne jede Einschränkung auch nach harten labialen, und dies sowohl in Endungsmorfemen als auch [...] in der Wortbasis“ (SRA 13:24).

1.1.1.1 Změna *e* na *o* w adj. końcowkach *-e* < **o-je*

Głědajucy na adjektiwiske końcowki nom./ak. pl., dat. sg. fem., nom./ak. sg. n. a gen. sg. f. se rěc Stempla z popšawnymi dolnoserbskimi dialektami, ale teke ze Srježnym granicznym dialektom maka⁵ (pšir. SRA 13:24 resp. Schaarschmidt 1997:111). W „Tšubałach“ najdu se pšikłady ako: *Maš gnězdko gotowě* {131; 065;1}, *To žiwě jo* {091;045;3}, *wšo žywe jo* {117;001;1}, *pšawě pšemoženje* {143/144;122;1}, *pšawě słowo* {159/160;050;3} atd. Formy ako *jene běło domske* abo *to jo nowo*⁶, kotarež za wjeliki žěl gornoserbskego rěcneho teritorija, ale teke za dialekt Nowego Města su typiske (pšir. SRA 13:24 resp. Schaarschmidt 1997: 111), se w teksće njenamakaju.

1.1.1.2 Kontinuacija **ɓ* w bazisowych morfemach

SRA (13:24 a 14:102) zwěšćijo za popšawne dolnoserbske dialektu, ale teke za Mužakojsku, Slěpjańsku a Wochožańsku narěc a tejerownosći za Srježny graniczny dialekt jano jaden refleks starego slědneho reducěrowanego wokala **ɓ* w mocnej poziciji⁷ – *e*: *bez* < **ɓɛzɓ*, *mech* < **ɓɛchɓ*, *ten* < **ɓɛnɓ*, *wen* < **ɓɛnɓ* atd.⁸ Gorjej-

⁵ Muka (1891:413 sl.) pak podajo, až pšejžo teke w Srježnem granicnem dialeksie *-e* < **o-je-* po labialach na *-o-*: „Damit [pšechod *-e* na *-o* po labialach – F. K.] steht im engsten Zusammenhang der in *denselben* [wuzwignu F. K.] Localdialekten gebräuchliche Wandel des dem *e*₂ lautlich sehr nahe stehenden *y* nach denselben Labialen in dasselbe *o* oder in das noch dumpfere *ó* bz. *u*, z. B. [...] *žywó běłó* (in Koschen, Partwitz, Lauta)“ (Muka 1891:414).

⁶ Fonetiski pšepis wužywaju se jano tam, žož jo za rozměše pšikładow na kuždy pad notny. Wotchylecy wot wašnje SRA njepišo se teke *w* za wšykne bilabialne *ɓ*, to groni *běło*, nic *běwo* atd.

⁷ Pšir. teke Muka (1891:119): „In allen einsilbigen Wörtern mit dem Stammvocal [...] *ɓ* wird im Ns. in der Regel [...] *ɓ* durch hartes *e* ersetzt [...]. Der gleiche Ersatz durch [...] *e*₂ findet auch statt in mehrsilbigen Wörtern, wenn infolge von Consonantenhäufung [...] *ɓ* nicht spurlos schwinden [kann – F. K.]“.

⁸ Ako wuwzeša pódajo SRA (14:102) jano typ *ho jsy*, *wo dnjo*, dalej *dor* < **dɓrɓ* w Skarbišecach („wohl eine Fehlinformation“) a dokład *mox* w Njabožkojcach.

ce južo citěrowana formulacija, až stoj how „e ohne jede Einschränkung“ (SRA 13: 24), implicěrujo, až z toš tych dialektow pšikłady znate njejsu, w kotarychž by **ʒ* pšejšlo na *o*.⁹ Pšěsiwo tomu dokumentěrujo slědny leksikaliski zwězk SRA (10:214 sl.) za kontinuanty **ʒьль* w Bobowje a Kosobuzu refleks *o*: *уѡнѣ*.¹⁰ Toš ten pšechad – *e* (< **ʒ*) na *o*¹¹ po labialach resp. pšed njepalatalizěrowanymi dentalami – jo na drugem boce typiski za wětšy žěl gornoserbskich dialektow, žož *o* wotergi jo se hyšći zwignuło na *ó*: *bóz* < **bьзь*, *moch* < **мьчь*, *tón* < **тънь*, *won* < **ʒьль* atd. (pšir. Schaarschmidt 1997:59 a 111). Schaarschmidt datěrujo gornoserbsku změnu *e* (< **ʒ* w mocnej poziciji) na *o* do srježi 14. stolěša: „Concerning the chronology of the change *e* > *o*, we can conclude on the basis of internal evidence that the change affecting the items in categories 1) [typ *bóz* < *bьзь* – F. K.] and 3) [typ *smorže* < **смьрьь* – F. K.] above must have taken place after the rise of *ó* after labials and velars (if not before labials and velars).“ Datěrujucy toš tu změnu (*o* > *ó* po labialach) na srjež 13. stolěša, pokšacuju: „The labialization of *e* must therefore have occurred in the middle of the 14th century“ (Schaarschmidt 1997: 111).

Jo pak teke narěcow, w kotarychž jo refleks **ʒ* – wotwisujucy wot fonetiskeje wokolnosći – pak *e*, pak *o*. Tak kontinuěrujo w Nowem Měšće po labialu resp. welaru *o* pjerwjejšne **ʒ*, w hynakšych pozicijach pak jo refleks *e*: *boz*, *moch*, *woš*, *won*, *popjer*, *wichor* vs. *ten*, *šket* atd. (pšir. Schaarschmidt 1997:111 a Michalk 1962:94).¹²

Podobny staw wotbłyščuju se w toš tom nastupanju w „Tšubałach“ a dalšnych Stemplowych tekstach. Teke w nich se **ʒ* pšez wobej wokala, to groni pak pšez *e*, pak pšez *o* dalej wježo. Fonetiska wokolnosć za jaden abo drugi refleks pak njejo kradu jasna. Komplementarna distribucija ako na pš. w Nowem Měšće wustupuju (*o* po labialach/welarach vs. *e* we wšykných drugich relewantnych pozicijach) pla Stempla se njedajo zwěšćić. *Won* ma *e* < **ʒ* po dentalach a alveolarach (*děšč* {086;024;2}, *kšěj* {108;124;6}, *těn* {138;096;5} atd.). Ale teke po labialach wustupuju casy *e*. Tak najžo se w „Tšubałach“ tši raze forma *wěn* (*prědk wěn* {137/138;095;1}, *wjele wěn njepšidu* {139/140;104;4}, *Šim mocnej prasnjo wěn* {143;119;3}). Dalšne leksemy z grafiskim woznamjenjenim „*e*“ za zuk *e* < **ʒ* po labialu w „Tšubałach“ se njejsu namakali.¹³ W basni „Das Testament der Weltvölker“,

⁹ Eksistěrujo pak wotergi pšechad *e* > *a* resp. direktny pšechad **ʒ* > *a* (pšir. Schaarschmidt 1997:60 sl.; Faska 1964:96).

¹⁰ Starše dokłady za *уѡнѣ* namakaju se we Wenkerowych napšašnikach z Turnowa, Strjažowa, Cazowa, Chmjelowa, Žyłowka, Mausta, Wjelikego Woseńka a Sedlišča (Stone 2003:48, 59, 61, 64 sl., 68, 72 a 81). W Cazowje jo wušej togo teke forma *wósěsch* (*wózes*) wobznanjona.

¹¹ Schaarschmidt (1997:59 a 110 sl.) implicěrujo, až jo se **ʒ* pšez **e* na *o* wuwilo. Mogali pak teke z togo wuchadaš, až nanejmnjej we někotarych padach gs. *o* (*ó*) jo direktnje z **ʒ* nastalo.

¹² Podobny jo staw w Košynce, žož stej mogłej Michalk a Löttsch (1981:114) doklaš *wonkach*, ale *tyñ* ‘ten’ < **тъ-нь* (*y* drje refleks pšez zastupujuce podlejšenje z *e* nastatego *ě*).

¹³ Schaarschmidt (1997:111) ma *popjer* za jedno z mało dolnoserskich słow z refleksom *o* za **ʒ*. Etymologija pak jo how skerjej **рьрьь*, tak teke Vasmer (zwězk 3:241), Rejzek

wozjawjona gromaže z „Tšubałami“ (Stempel 1963a:205 sl.), najžo pak se hyšći forma *bāz*. Toś ta forma jo indic za to, až njamožo pla Stempla *e* jano po *w* stare **z* kontinuurowaś, ale teke po tamnych labialach.¹⁴ Napšešiwio zwěšconym formam na *e* ako reflex **z* w mocnej poziciji, najžo se w „Tšubałach“ po labialach teke wotere *o*: *rowno wōn* {084;013;1}, *tam wuskocyju / Škrě [...] wōn* {095; 064;2/3}, *wōn wuposćelo* {097;075;4}, *Won tam se wusednjo, žož dušyne / Dej, [...] wōn wuderis* {118;006;1/2}, *Tam wōnce* {128;051;1}, *rědownja / [...] wōn stupa* {156; 033;1/2}, *prědk wōn* {157;038;3}, *Jo, ak' raz płomjenja, raz žaloba / Wōn wujšli* {166;080;5/6}, *wōzes* {146;133;4}.

Podla eksplicěrowaneju formowu na *e* resp. *o* najžoś w „Tšubałach“ teke dalšnu wariantu, kotaraž grafiski se pśedstajijo ako *wōn/wōnce* resp. *wōzes*¹⁵: *A glědaj, kak to dalej padnjo wōn* {094;061;6}, *pojžo teke zasej wōn* {122;025;6}, *což se wōnce stanjo* {117/118;005;4}, *wōze pak ruku* {087;027;5}, *wōzeł* {108/109;125; 4} a {175;118;2}, *wōzes* {133/134;077;2}. Fonetiska interpretacija toś tego grafema zwisujo z njemałymi šěžkosćami.¹⁶ Dokulaž eksistěrujotej mimo grafiskeje formy *wōn* teke formje *wen* a *won*, kenž stojtej za fonetiske [*ɤn*] resp. [*ɤn̩*], možo se *ō* toś na pěś wašnjow wukładowaś:

- a) Grafem *ō* wotpowědujo grafemoju *e* a stoj za fonetisku realizaciju [*ɛ*, *ɤn̩*]. Taka interpretacija by se makala z uzualnym reflexom **z* w popšawnych dolnoserskich dialektach. Za to powědaju teke namakane tśi pśikłady za *wen* w „Tšubałach“.
- b) Grafem *ō* stoj město grafema *o* za zuk [*ɔ*, *ɤn̩*], což wotpowědujo namakanym formam *won*, *wonce*, *wozes*.

(2001:460) a Šewc w serbskem etymologiskem slowniku (HES:1132). Pla Stempla wustupujo jano forma *pepef* {105;111;6}, nic pak *popjef* abo podobne.

¹⁴ Forma *bāz* pak možo rownocasnje – glědajucy na howacej konsekwentne woznamjenjenje zuka *e* z grafemom *e* – na to pokazaś, až Stempel jo mimo tego znał formu *bāz*. Taki reflex za **z* w słowje **bāzz* jo wobznanjony mjaz drugim w Frycowem Starem Testaměnje z lěta 1796 (pśir. Šewc 1967:407), Faska (1964:96 a 353) podajo jen teke za Wětošojki dialekt.

¹⁵ Za slědny leksem (**vъzęti*) jasna *e*-wokalizacija w „Tšubałach“ njewustupujo, formy ako *wzes* w teksće se njenamakaju. Mimo mjenowanych *wozes* resp. *wōzes* pak eksistěruju hyšći wšake formy z wupadom wokala (*wzes*): *wzeju* {081;003;4}, {158;042; 4}, *won wzejo* {083;010;3}, {098;076;3}, *njewzechu* {105;110;4}, *wzes* {109;127;5}, {115;154;1}, {120;018;3}, {159/160;050;3} a {184;162;3}, *wzeł* {165;073;3}, *Wzej se bje* {168;087;5}, *wzejomy* {168;088;3}, *wzechu* {175;120;1} a *wze* {180;144;3}.

¹⁶ Na šěžkosći take formy z grafemom *ō* fonetiski interpretěrowaś jo se južo w žěle „Rěčne wósebnosci Kita Fryca Stempla“ pokazało (pśir. Kaulfürst 2002:93 sc.). *Ō* možo staś za *e*, *ě*, *o* a *o* (*ō*), wustupujo w „Tšubałach“ pak jano okazionalnje (30x) a jo mimo tego wobgranicowane na mału kupku leksemow. Pla formy *wōn/wōnce*, w teksće tśi razy wustupujuceje, jo se dotychměst grafem *ō* tendencialnje interpretěrowaś ako grafiska warianta fonetiskeje realizacije *e* (wšojadno, kakego pochada), kotaraž howacej w „Tšubałach“ z grafemom *e* jo se woznamjenila (pśir. Kaulfürst 2002:94). Głowny argument za to jo byla eksistenca gorzejce pomjenjonych pśikładow *wen*. Pšewizeli pak su se pśi tom, dla homografije z personalnym pronomenom, eksistěrujuce dokłady za *won*.

- c) Grafem *ō* woznamjenja samostatny zuk, polabiowelarizěrowane *e*, kotarež pak hyšći na *o* njejo pšejšło. Taka interpretacija by se pominala wuměńjenje, aź namakane formy ako *won*, *wonce*, *wozeš* su nastali pšez sekundarnu, hyšći nje-konsekwentnu labializaciju staršego *e*.
- d) Grafem *ō* stoj za samostatny zuk *ó*. Toš ta interpretacija by dejala pšipoznaš $o < *b$, kotarež po labialach abo welarach jo se na *ó* wuzwignuło.
- e) Grafem *ō* stoj za samostatny zuk podobny c). Nastal pak njejo pšez labiowelarizaciju *e*, ale nawopak pšez delabializěrowanje *o*. Taka interpretacija by pšipoznała samski proces ako d) ale z hynakšym rezultatom. Wuslědk možnosći d) pak jo skerzej wěrjepodobny, dokulaž njejo se *o* po labialach a welarach w za rěc Stempla relewantnych dialektach na *y* resp. *e* delabializěrowaš. Wocakowany rezultat procesa jo how *ó* (pšir. za Wětošojsku narěc Faska 1964:84 a karty 2–5 a SRA 13:89 a 97).

Dalšne možne interpretacije by byli, aź dej *ō* reprezentěrowaš pak jadnu z možnosćow a)–e), pak drugu, to groni, aź Stempel jo kšěš z takim pisanim na to pokazaš, aź možo se napisane słowo na wšaku wašnju wugranjaš. Take wotgłědanje Stempla pak njejo wjelgin wěrjepodobne, dokulaž wustupujo *ō* jano wjelgin rědko a mimo toho w krađu wšakich pozicijach. Doskońcne wotegrono na pšańanje, kotara z pod dypkami a)–e) naliconych možnosćow wugranjanja grafema *ō* pšizo wot Stempla implicěrowanemu wugranjanju nejbližej how se daš njamožo. Jo pak možno, se problemujo pšez pšepytowanje gorjejece wopisowanego paralelnego wužywanja formow ako *wen/won* w „Tšubałach“ bližys. Wariěrujucy refleks $*b$ w jadnom teksće ga možo wšaku zawinu měš. Mysliš dejało se głownje na to, aź jo take trjebanje wariantowu rezultat měšanja wšakich dialektow, w tym paže Parcojskeje a Lubnjojskeje narěcy. SRA (13:24 a 14:102) pak ma, ako gorjejece jo južo pisane, za Parcojsku narěc a za wšykne popšawne dolnosersbske dialekty jano refleks *e* za $*b$ w mocnej poziciji. To pšitrjefijo teke na Wětošojskemu dialektujo pšislušecy jsy, kotarež po rěcy stoje nęgajšnemu Lubnjojskemu dialektujo nejbliže (pšir. Faska 1964:96). Togodla mogało se z toho wuchadaš, aź snaž w Parcowje su se kněžyli za cas Stempla žišetstwa podobne poměry, ako znajo je hyšći dialekt Nowego Města (pšir. Schaarschmidt 1997:111 a Michałk 1962:94) resp. aź how *o* a *e* nęga pospoš stej kontinuěrowałej $*b$ po labialach. Podprěš mogła se toš ta hipoteza z tym, aź w njeposrědnem susedstwje Parcowy teke refleks $o < *b$, na pš. *wozeć*, wustupujo (pšir. SRA 7:192 a SRA 14:105). Teke Muka pokazujo na toš ten směr, pišucy powšyknje wo refleksu slědnego reducěrowanego: „Der östliche Spremberger, östliche Grenz- und der Muskauer Dialekt stehen mit e_2 [twarde $e < *b$ – F. K.] auf Seiten des allgemein niedersorbischen, der westl. Spremberger, m. und w. Grenzdialekt aber zumeist mit *o* auf Seiten des obersorbischen Dialects“ (Muka 1891:40). Konstruěrowanje pšesuwanja izoglosy nęgajšnego refleksa *e* resp. $o < *b$ njejo pak scełego notne. Zaběra z historiskimi žrědłami w SRA južo njewopisowanego Lubnjojskego dialekta pokažo, aź formy na *o* w spisach Stempla wot how mogu pochadaš. Tak ma na pš. Hauptmann wobej refleksa, na což pokažo tejerownosći Muka pišucy: „*wēn* und *won* [...] hinaus: *вънь*; Hauptmann: *wēncē* und *woncē*, *wēnkach* und *wonkach* (Grz.-D. *wēnce* und *wonce*) draussen – *wēš* und

woš [...] Laus: v̄š̄ť – w̄ž̄és (Cottb.) neben (w)žés und wozés (Sprmb.) nebst wózés und w̄ž̄yś (ö. Grz.- und Musk. D w̄ž̄nuć und woznuć, westl. Grz.-D. wozac̄, auch Ticin. wozac̄, os. wzac̄) nehmen: v̄ž̄eti – w̄s̄ět (Moller und Stempel = Lübb. D.: w̄sot, os. w̄s̄t) Distel: os̄ťť“ (Muka 1891:41). W Hauptmannowej gramatice (1761) najdu se mj. dr. na sl̄ědujucyech bokach sl̄ědy paralelnego wustupowanja refleksowu *e* a *o* < **ɔ*: 216 (w̄ólmi), 295 (wofelch/w̄ól̄elch, wofmu/w̄ól̄imu, wofm̄ofch, wofm̄o), 296 (wofm̄omej, wofm̄otej, wofm̄om̄ũ, wofm̄ofcho, wofimu, wofelch/w̄ofelch, wofe atd.), 310 (žowon, wonaus?), 313 fw̄onka, fw̄onkach, wot w̄onka, wot w̄onkach, w̄on/won, w̄onkow̄ie, w̄onze/wonze, w̄onkach/wonkach).

Možo se toš konstat̄erowaš, aŝ paralelne wustupowanje refleksowu *e* resp. *o* za sl̄ědny reduc̄erowany wokal po labialach w „Tšubałach“ njejo za zdašim wusl̄ědk zm̄ešanja dweju dialektowu (Parcojskego a Lubnjojskego), ale eksplic̄erujo skerzej wuwiše w Lubnjojskem dialekt̄e.¹⁷ Pisanje *ö* w ps̄ikładach w̄on/w̄onze/w̄ozeł zda se toš byš grafiska realizacija za wugranjanje *e* ako jo nastala pšez interferencu ze staršeju ortografiju pla Hauptmanna a teke Fryca, žož [ɛ] cesto ako *ö* jo było woznamjenjone. Druge wujasnjenja pak njejsu wuzamknjone.

1.1.2 *e* po twardych labialach, pšed *j*

1.1.2.1 *e* po twardych labialach, pšed *j*, w bazisowych a deriwaciskich morfemach

W serbskich dialektach wustupujo *e* po twardych labialach pšed *j* kradu r̄ědko, w popšawnych gornoserbskich dialektach zewšym nic (SRA 13:28). Teke w dolno-serbskich dialektach jo *e* w toš tej poziciji wobgranicowane na pady, w kotarychž pjerwjejšne *o* pšed *j* (< **ɔ*) jo se pšezukowało na *e* (*wejca*, *pejedaš* atd.) resp. na take pady a dialekty, w kotarychž **o* po labialach pšed *j* jo se kontinūerowało ako *e* (*wejo*, *bejaš se*, *wejak*, ps̄ir. SRA 13:28). W „Tšubałach“ pak takich padow njejo. Stempel ma w relewantnych pozicijach zasadnje starše *o*: *bojaš se*¹⁸ {101;092;5}, {102;095;4}, {109;129;2}, {117;001;5}, {123;031;5}, {126;044;5}, {127;046;6}, {149;004;5}, {165;076;6}, {167;083;2}, *bojazn̄i* {115;153;4}, {136;089;1}, {136;089;4}, {137;091;1}, {137;091;6}, {137;092;2}, *wubojaš se* {089;039;3}, *pojmaš pojmes̄* {091;045;4}, {096;097;071;4}, {124;036;6}, {167/168;086;3}, *pojžo* {086;022;5}, {117/118;005;6}, {122;025;6}, {123;028;1}, {142;116;1}, {185;165;1}, {185;165;2}, *wojak* {112;141;2}, {114;149;4}, *wojař* {107;118;3}, {127;047;4}, *wojca* {103;101;5}, {104;104;4}, {106;114;5}, {125;037;1}, {125;039;6},

¹⁷ Možno pak by było, aŝ reprezent̄erujo Hauptmann a po nim Stempel z refleksoma *e* resp. *o* wšakej (to groni w tym paŝe Chošebuski [e] a Lubnjojski [o]) dialekt̄a. W pšed-słowje ku gramatice (Hauptmann 1761:njecysłowane) ga ps̄ispomnijo, aŝ casy teke kontakt z duchownymi drugich wosadow jo m̄ěl: „Wie ich denn Hrn. M. Hanitſchen, jetzigen Primario in Lüberose, Herrn M. Willen, Paſtori in Briefen, und Herrn Brofen, Paſtori in Diffen, vor ihre liebesvolle Erinnerungen hiermit meinen ergebenſten Danck abſtatte“.

¹⁸ M̄ěstna dla podajo se jano infinitiw resp. nom. sg., rowno aŝ cit̄erowane formy z tekst̄a wobps̄imjeju teke konjuḡerowane resp. deklin̄erowane warianty.

wójcki {155/156;032;5}, *wójna* {085;019;4}, {087;030;4}, {087;030;5}, {114;150;6}, {127;047;1}, {158;045;5}, {178;134;1}, *wójo* {159/160;050;6}, *wójowanje* {094;058;1}, *wójowarje* {145;129;4}, {187;173;6}, *wójowaś* {096;070;4}, {127;047;1}, {127;047;5}, *wójsko* {127;046;5}, {157;040;2}. Wotpowědujuce warianty na *e* (*wejak* atd.) w „Tšubałach“ njewustupuju. Za to najdu se w nich formy *wobmjmeše* {163;066;4} a *wobqis* (*se*) {177;130;1}, {184;160;3}, {100;085;4}, {140;108;2}. Jo možno, až pla toś teju leksemowu nĕgajšny svarabhakti jo se identifičerował z *e* hynakšego pochada a jo se labializĕrował. Mysliš pak možo se teke na $o < *b$, pšir. rusojске *обойти*, což jo mogło nastaś z **obb-ĭ-ti*.

1.1.2.2 *e* po twardych labialach pšed *j* w końcowkowych morfemach

W końcowkowych morfemach (*-ej* w dat. sg. m./n., nom. du. a gen./dat./lok./instr. sg. f. adjektiwow a pronomenow z na labial końcecym zdonkom, w nom. du. pers. pron.¹⁹, *-eju* w gen./instr. sg. f. adjektiwow a pronomenow, *-mej* a *-tej*²⁰ [za *t = ŷ*] w paradigmje werbow a w pron. *wobej*) wustupuju *e* pšed *j* po twardych labialach w pšisamem kuždem serbskem dialekše (SRA 13:29). W SRA wopisane, za řec Stempla relewantne dialekty wobchowaju w toś tych pozicijach *-e-* w njelabializĕrowanej formje: „In den Dialekten des Terrains A, d. i. im eig. Niedersorbischen, [...] und mittl. Grenzdialekt mit Großkoschen [...] bleibt *e* nach harten Labialen auch vor *j* ausnahmslos erhalten“ (SRA 13:30, pšir. teke Michałk 1964:130, 157). W toś tej poziciji pla Stempla teke řednych wuwšeow njejo: *bužomej* {093;056;6}, *dejmej* {165;075;4}, *We řadławej řuže* {107;120;5}, *k nowej řęcy* {179;139;4}, *wobej* {169;093;2}. Dokład za *smej* w „Tšubałach“ njewustupuju, najzo pak se w basni „K cesći wĕrnego řuřabnika“, kotarař jo byla rukopisoju „Tšubałow“ pšiwĕzana (pšir. Jenč 1963:23): *smej derje se rozmĕlej*.

Wosebnu poziciju zabjerjotej dualiskej personalnej pronomena *mej* a *wej*. Rowno až za njej se w „Tšubałach“ pšechod *e* na *o* dopokazaś njedajo, jo wĕrjohne, až Stempel formy *moj/woj* resp. *mój/wój* jo znał. Wuwiše pronomenowu se toś we wosebnum wotrĕzku wobjadna.

Mej/wej vs. *moj/woj* (*mój/wój*)

Na serbskem řecnem teritoriju wustupuju wšake fonetiske warianty personalnej pronomenowu 1. a 2. wos. du. Faska pišo w SRA (13:29), až synchroniski formy na *e* (*mej*, *wej*) su rozšyrjone w popšawnych dolnoserbskich dialektach, w Muřakowskej, Slĕpjańskej a Wochořańskej narĕcy, dalej w Srjeřznem granicnem dialekše a teke w Hóznicy, Mochowcu a Lubhozdu. Slĕdne tši jsy tworje wuwše na gornoserbskem řecnem teritoriju, řož howacej se knĕže formy na *ó* (*mój*, *wój*).

¹⁹ *Mej* a *wej*. Końcowka toś teju pronomenowu rozkladuju se ako pšenjajenje nom. du. f. adjektiwow: *-ej* < **-ĕ-ji* (pšir. SRA 13:29). *Moj* (< **moi*) a *swoj* (< **svoi*) napšeiwo tomu stej se pla Stempla stare *o* wobchowalej (glĕdaj teke kap. 1.1.2.1), tak až njedojzo w „Tšubałach k homofoniji (a homografiji) mjazy *mej* a *moj*.

²⁰ Stempel pišo konsekwentnje *l* teke w pozicijach za *t* Njamožo se toś – glĕdajucy na tekst – z bilabialnego wugranjanja *l* wuchadaś. Z takim wotpadnjo relewanca końcowkowego morfema *-lej* za toś to pšepytowanje.

Take formy wustupuju teke we Worjejskem dialekses. W Šprjejańskej narěcy wustupuju *o* (*mej, wej*, pšir. SRA 13:29), což pšitrjefijo teke za dialekt Košynki (pšir. Michałk/Lötzsch 1981:114).

Końcowka toś teju pronomenowu jo se pšenjasła nanejmenjej za typiske dolnosersbske formy *mej, wej* z nom. du. f. adjektiwow: *-ej* < **-ě-ji*. Starše slěženja su jano za *mej* resp. *wej* w Šprjejańskem dialekses atestěrowali samski pochod, pšipoznawajucy, až w toś tej jsy *mej, wej* stej nastalej pšez pšechad *e* na *o* (*mej, wej* > *moj, woj*). Pochad gornosersbskich formow *mój* a *wój* pak jo se rozkładował na hynakšu wašnjnu.²¹ Michałk (1962:183, pšir. teke Lötzsch 1965:62) jo pšedstajił tezu, až woni su popšawem dialektalne pluralowe formy *mó*, *wó*, ako su se rozšyri-li z dualowym „markerom“ *j*. Problematiske pši takem rozkláženju jo k přědnemu, až gorno- a dolnosersbske formy maju pozdatnje hynakšy pochod. Dalšna šěža jo, až na pš. we Worjejcach wustupujotej w dualu *mój* a *wój*. Pluralowe formy we Worjejskej narěcy pak zně jano *mu* resp. *wu*. Forma *mój, wój* rozkładuju se toś pšez narowanje nējajšnego *mej, wej* pšez gornosersbske formy (pšir. Michałk 1962:183 a Lötzsch 1965:64). Faska (SRA 13:29) groni: „Diese Erklärung, die für os. *mój, wój* eine andere Entstehungsgeschichte annimmt als für ns. *mej, wej*, ist allerdings nicht zwingend“. Šewc (1989:315–324) tezu wotpokažo, pokazujucy na fakt, až dualiske formy *mój/wój* se jawje w gornosersbskich tekstach južo w 17. stolešću, potakem w dobrej, žož nanejmenjej w końcowkach hyšći běžnje *-y* po twardych labialach wustupuju. Won zawježo tezu, až gornosersbske *mój, wój* a dolnosersbske *mej, wej* su kontinuanty starosersbskego **-mo* resp. **-me*, rozšyrjone z dualowym „markerom“ *j*. Faska ale to njepšiwzejo pišecy: „Es fehlt jede Begründung dafür, warum sich gerade jene Dialekte, in denen *my/wy* erhalten geblieben ist (so u. a. auch in einigen os. Dialekten), die Pluralform *-me* als künftige Dualform (*mej*) erwählt haben sollen, alle übrigen dagegen, die *my/wy* zu *mó/wó* gewandelt haben, jedoch die Pluralform *-mo* (*mój/wój*)“ (SRA 13:29). Tšochu wotchylnje wot togo argumentěrujo w swojom žěle *Z problematyki rozwoju lužyckich dualnych zaimków osobowych mej/mój, wej/wój i końcówek werbalnych -mej/-moj, względnie -lej/łoj* (Faska 1996:173). Won konstatěrujo, až eksistěruju dialekty z dualowym pronomenoma *mej* resp. *wej* w kotarychž pak se *y* po labialach změni na *ó*. Ako pšikład za to mjenujo narěc Mochowca. Faska měni, až wšykne pomjenjone formy dualiskeju personalneju pronomenowu su nastali we wšych serbskich dialektach z *mej/wej*, kotarejž w dialektach žož *e* po twardych labialach pšejžo na *o* stej se změniłej na *mój/wój* resp. *mój/wój* w Šprjejcach (pšir. SRA 13:29 resp. Faska 1996:177).

W toś tom konteksće jo zajmne, až w staršem dolnosersbskem pismojstwjte tejerownosći wustupuju formy na *o* resp. *ó*. Muka (1891:388) na to pokažo pišecy: „Nom. dual. Hier sind an Stelle der alten Formen **vě* und **va* die Neubildungen *mej* und *wej* (in der älteren Schriftsprache auch *moy* und *woj* bz. *mój* und *wój* [...]) getreten.“ Dialektalne žarědujo formy na *o* a *ó* do podwjacornych stron Dolnje Łužycy: „Die Formen des Nom. pl. *mó* [...] und des Nom. dual. *mój* (selten *moy*)

²¹ Muka (1891:388) jo ale měł *mej/wej* z **-ě-ji* za zgromadne wuchadnišćo gorno- a dolnosersbskich formow.

hört man in den westlichen ns. Localdialecten. [...] Die Formen *wó wój* (selten *wof*) gehören denselben Dialecten an wie *mó mój moj* [...]; Hauptmann hat *moj* und *mej, wof* und *wej*“ (Muka 1891:391). Mimo toga wobznaniyo Muka formy na *o* resp. *ó* teke za Srježny a Podwjacorny graniczny dialekt (pšir. Muka 1891:392). Pla Jakubicy, Mollera a Tary njejo Muka žednych formow z *o/ó*-wokalizěrowanim namakał, zwěšćil jo pak *moj* podla *mej* a *wof* podla *wej* pla Chojnana, Fabriciusa a – ako smy gorzejce južo wiželi – Hauptmanna (pšir. Muka 1891:389).

Michałk (1964:129 sl.) a pšed nim Stieber (1934:94) drje njejtkej wo tom pšeznanjonej, až dialektalne zarědowanje labializěrowanja *e* pla Muki jo korektne. Wono njamožo pak se tak zlažkim wotbyś, dokulaž formy *moj, wof, mój, wój* – po Muce – wustupuju teke w staršych tekstach z tego teritoriuma, w kotaremž synchroniski *e* po labialach se njezměniyo na *o*. Michałk (1964:130) pišo: „Złokomorowski dialekt pak leži – znajmjeńša tak daloko kaž so to džensa hišće hodži zwěšćić (Košyna) – we woprawdźitosći zwonka terena ze změnu *e > o* po labialach.“²² Teke labializěrowanje *y* po labialach w końcawkach fleksije njejo se mogło w Košynje doklaşć (pšir. Michałk 1964:134). Někotare lěta pozdžej jo se samskemu slěžarjujo gromaže z Lötzschem zglucyło, spšistupniš dialektalny tekst z bliskeje Košynki, w kotaremž labiowelarizacija konsekwentnje wustupujo (Michałk/Lötzsche 1981:114, 118). Južo starše teksty z tego regiona maju krađu sylnu tendencu k labializěrowanjeju *y* a *e* we wšakich pozicijach. Pšisega ze Złego Komorowa z lěta 1692 na pšikład znajo toś te labializěrowanja: *Wu derbišo* (pšir. Šewc 1967:419), *busch* a *buhlo* (byś, bylo, pšir. Šewc 1967:420). Starša pšisega z lěta 1607 ma *prjodwoześ* podla *wezet, buś, bulo*. (Šewc 1967:416) Dalšne dokłady za stare labializěrowanje (*y* a *e*) na podwjacornem dolnosěrbskem teritoriju namakaju se na pš. pla Krystofa Gabriela Fabriciusa, dlujkolětnego fararja we Wusokej: *mu smu, comu*²³ (Šewc 1967:376), *wonpřhindzenie* (Šewc 1967:383). Teke we Wenkero-

²² Michałk wobgłědujo pšechod *e* na *o* njewotwisnje wot pozicije, njegłědajucy na to, lic jedna se wo pšechod po twardych labialach pšed *j*, abo nic pšed *j*. Dokulaž namakaju se pla Stempla resp. w za Stempla relevantnem rěčnem teritoriju resp. w relevantnych rěčnych pomnikach za wobej poziciji pšikłady mjenowanego pšechoda, daś w pšiducych smugach se jawje teke pšikłady, kotarež njewobgranicuju se na pronomena *mej/wej*. Swojeje semantiskeje specifiskosći dla toś tej pronomena w zwěšćego krotkich staršych tekstach (pšisegi etc.) scelego njejsu dokłažone.

²³ Wo rěcy K. G. Fabriciusa pišo Šewc (1967:375): „Die Sprache ist eine Mischung zwischen West- und Ostniedersorbisch, wahrscheinlich der Heimatdialekt des Autors (Tzschacksdorf – Tšěsojce).“ Podzajtšnodolnosěrbske pšiznamjenja rěcy Fabriciusa su po měnjenju Šewca: „1. *r ≥ er (sterkuj imper.), 2. y ≥ u nach Labialen (mu džěkujomu), 3. Dat. -oji (swětoji), 4. Zusammenfall des Lok. und Instr. der Adj. und Pron. (tvojim dobrym), dentales l (mogł).“ Nalicone znaki pak njedeje na kuždy pad podzajtšnodolnosěrbske byś. Tak najžo se *er < *r* hyšći w pšiseze ze Złego Komorowa z lěta 1607: *fcherfchas* (žeržaś, pšir. Šewc 1967:416) a teke pšiseze z lěta 1692: *protkfcherfchano, fcherfchafch* (pšir. Šewc 1967:420). Schaarschmidt (1997:134 sl.) konstatěrujo: „Moller (1574) has predominantly still *e*, but very frequently already *a*; sometimes the two occur in one and the same lexical item.“ Pla Chojnana jo změna *e > a* pšewježona „regularly in a position before depalatalized coronal spirants and the affricate *c*, while in other envi-

wem napšašniku ze Sedlišća blisko Złego Komorowa wustupuju formy ako *βmu mutzne*, *βmu watzne*, *pschischechmu*, *schomu mu swami* (pšir. Stone 2003:81).

Zda se toś, až Mukowa lokalizacija labializërowanja *e* w dualiskima personalnyma pronomenoma (*moj/woj* resp. *mój/wój*) njejo nanejmnjej glëdajucy na staršu dobu njemožna, a až teke w podwjacornych Błotach formy na *o/ó* su byli bëžne.²⁴ Hauptmannowe pšikłady stoje casy same za se („*moy, wir, woj, ihr*“ – Hauptmann 1761:192), wotergi pospoł z dokładami za *e*-wokalizërowanje („*In Duali fagt man: moy βmej und mej βmej, woj stej und wej stej [...] woj bëfchtëj*“ – Hauptmann 1761:200).²⁵ Pši tom wustupuju *o*-wokalizacija jano w personalnyma

ronments there exists fluctuation between *e*-forms and *a*-forms“ (Schaarschmidt 1997:135). Schaarschmidt pišo dalej, až zmëna w hynakšych pozicijach žednje se njejo generalizërowała, „so that it is carried out in some morphemes, but not in others, and not necessarily in the same dialect“ (Schaarschmidt 1997:135). Typiske jo chwëše mjazy *e* resp. *a* w pomjenjonych pozicijach mjazy drugim za „the W[estern] and Ce[ntral] trans dialects“ (Schaarschmidt 1997:135). Druge wot Šewca tak pomjenjone podzajtšnodolnoserbske pšiznamje, pšechad *y > u* po labialach jo typiski za podwjacorone dialekty, njenamakajo pak se pla Jakubicy abo Megisera (pšir. na pš. Muka 1891:94: „Am weitesten sind darin die Localdialekte beider Sprachen westlich der Spree gegangen, am meisten widerstreben ihr die östlich der Spree liegenden und unter ihnen besonders im Os. die Löbauer und im Ns. die ausgestorbene Sorauer und Gubener Sprachvarietät [vgl. Jakubica und Megiser]“; pšir. dalej Šewc 1967:416, 419, 427–492). Dativ na *-oji* drje možo byś podzajtšne pšiznamje rëcy Fabriciusa, možo pak rowno tak byś z podwjacornych stron. Hyšći w SRA (11:139) ga su formy na *-oj* za Srzejžny graniczny dialekt wobznanjone. Za dalšne pšikłady za *-oj* pšir. kap. 2.11. Možo se ga za to mës, až wšuži tam, žož *-oj* wustupuju, něga jo wustupowała teke końcowka *-oji*. Wotergi pla Chr. G. Fabriciusa se namakajuce formy na *-oji*, kotarež stoje pospoł z *-oj* (*Hobaraj tomu cartoj, gaž won nas moliš co. Njepšidaj tomu swëtoji*; pšir. Šewc 1967:377) mogu z takim byś stare, ale nic awtomatiski z podzajtšnych stron pochadajuce. Zajmny fakt, až wustupuju w teksće Fabriciusa teke njeasibilizërowane **r* po *p* a *k* (*Njepraudobcz, Mokrolchy, l'kruppami*, pšir. Šewc 1967:383), se ako wosebność njenaspomnijo. Toś ten zjaw jo drje ako generalny staw rëcy w podzajtšnodolnoserbskem teritoriju dlej se zdžarzał (pšir. Schaarschmidt 1997:106). Mamy jen ale teke na žinsajšnem dolnoserbskem rëcnem teritoriju, na pš. w Mosće (pšir. SRA 14:143). Dokłazono jo mjazy drugim w Złokomorowskej pšiseze z lëta 1643, žož *pr* podla *pš* se najzo: *prašany wordowaš, tu pšawu* (cit. po Šewc 1967:417). Wenkerowe napšašniki wobznaniju *kr* resp. *pr* mj. dr. w Sedlišću, Rogoznu, Zeleznej a Drëžnicy (pšir. Stone 2003:141 sl.).

²⁴ Až Muka njejo njekritiski take formy jano z někotarych publikacijow pšewzeł ale wo eksistency personalneju pronomenowu *moy* a *woj* jo był pšeznanjony, wo tom znani jogo kritiski komentar wo dualowych formach pla werbow: „Die ns. Sprache hat seit ältester Zeit (Jakubica, Moller u. a.) ausschliesslich die Form *-lej*, und wenn man trotzdem in den ns. Volksliedersammlungen bisweilen *-loj* (Schmaler II, 4 *šloj* nb. *šlej, utmrjelej, 77 jëloj, 169 groniloj*; Jord. *pšiwjadloj*) trifft, so ist darin eine Abirring der os. Sammler zu ihrem Heimatdialekt zu erblicken“ (Muka 1891:530).

²⁵ Wužywanje samostojeceje formy *moy/woj*, ale teke kombinacija a nalicenje formow na *o* resp. *e* podla sebye powëda pšëšiwu gomoserbskemu wliwej, kotaryž sugerërujo Faska pišecy: „Omawiane formy možna najprëdziej objašnić jako skutek interferencji górnoluzkyckiej; tak jest u J. G. Hauptmanna, który opierał się przy pisaniu swojej gramatyki

pronomenoma, w žednom paže pak w końcowce werba (*moj smej*, ale žednje: *moj *smoj*).²⁶ W konjugaciskich tabulkach ale wużywa Hauptmann pśisamem jano formy na *e* (pšir. Hauptmann 1761:193–296). Glědajucy na teke w hynakšych pozicijach wustupujuce, za žinsajšne dolnoserbske dialekty njetypiske labializěrowanje *e* (glědaj gorjejece: *won, wonce, wozeš*) a na z tym zwisujucy pšechod *e* > *o* drje možo se z togo wuchadaš, až pla Hauptmanna namakane formy *moj, woj* su nastali z *mej, wej*. W „Tšubałach“ Stempla wustupuju jano formy z *e*-wokalizěrowanim: *wej* {124;033;5}, *mej* {185;166;1}, {192;196;1}. Niskeje frekwence dokładow dla – w „Tšubałach“ jo jano tši relewantnych dokładow – pak jo weto možno, až Stempel teke formy ako *moj* a *woj* jo znał a wużywał. Njejo wuzamknjone, až w hynakšych spisach teke *moja woj* pla Stempla se najzotej. Take wocakowanie jo možne, rowno až hynakšych pšikładow za *o* < *e* po labialach pšed *j* njejo.²⁷ Faska (SRA 13:29) ga wobtwaržijo, až rowno pla toš teje serbskeje inowacije (*mej, wej* město **vě, *va*) zjaw labializěrowanja *e* jo nejdalej rozšyrjony.

Dolnoserbske pšikłady pšechoda *e* na *o* pla personalneju pronomenowu *mej, wej* resp. *moj/mój, woj/wój* podpěruju tezu Faski (SRA 13:29), až teke gornoserbske formy *mój, wój* su nastali ze staršeju *mej* a *wej* a nic pšez rozšyrjenje dialektalnych pluralowych formow personalneju pronomenowu *mó, wó* z dualowym „markerom“ *j*. Rowno až teritorij labializěrowanja *my/wy* > *mó/wó* (resp. *mu/wu*) jo (pšisamem) identiski z teritoriumom změny *mej/wej* > *moj/woj* (pšir. SRA 13:29 a Muka 1891:391), ga to njegroni, až dualowe formy su awtomatiski z pluralowych nastali. Možno pak jo, až labializěrowanje formow *my/wy* > *mó/wó* jo dało impuls za pšegłosowanie teke dualiskeju pronomenowu *mej/wej* > *moj/woj (mój/wój)* (pšir. SRA 13:29). Njewěrjohne pak by było narownanje něgajšneju pronomenowu **vě, *va* na dolnoserbskem teritoriju (na pš. w Lubnjowje) z dwěma genetiski rozdžělnyma wariantoma *mej/wej* < **-ě-ji* resp. *moj/woj (mój/wój)* < *mó/wó (*my/vy)* + *j*.

m.in. takže na gramatyce G. Matthaei'a“ (Faska 1996:171). Formulacija ako „In Duali fagt man: *moj* ßmej und *mej* ßmej, *woj* ftej und *wej* ftej [...] *woj* bëfchtěj“ (Hauptmann 1761:200) njamožo byš pšipadny wliw gornoserbskeje rěcy. Hauptmann jo se był rozdžělow mjazy gorno- a dolnoserbskeju rěcu kradu wědobny. W pšedslowje swojeje gramatiky pišo „Den Herren Ober-Laufitzern muß man in alle Wege zu vielen Ruhme nachschreiben, daß sie in ihrer Wendischen Sprache, die aber von der unfern fehr unterschieden ist, daß wir einander kaum verstehen können, großen Fleiß angewendet.“ Wědobne pširědowanie *moj/mej* resp. *woj/wej* njeby drje pla Hauptmanna eksistěrowało, njeby-lic se myšlił, až take formy su eksistěrowali teke w Dolnej Łužycy.

²⁶ Njewustupowanie końcowki *-oj* we werbalnych formach pšitřefijo teke za rěc Stempla. W šišću Theokritowych pastyrskich pšěni (Stempel 1963b) se jawjecej pšikłada *šepotachmoj* {43;II;161} a *žimoj* {101;XV;28} werbalneje formy na *-oj* wopokažotej se ako womolenje. W rukopisu stoj na wotpowědujucyma městnomu *-ej*.

²⁷ Do wěšteje měry by sem słušali snaž pšikłady *woboj* {103;101;3}, {134;079;6}. Toš te słowo ale wustupuju pla Stempla jano w zmysle gornoserbskego *woboje, wobojake*. Teke pla G. Fabriciusa najžo se *hoboj*, how njejo celo jasnje, lic jedna se wo labializěrowanje *e* w słowje *wobej*, abo lic wustupuju *hoboj* tejerownosći pla njogo w zmysle *woboje*: „a namakachu hoboj Mariu a Jofepa a to gole wo žlobe lažece“ (Šewc 1967:370).

Podobne by płašeło za Kulojski dialekt w 17. stolěšu. Pla Ticina ga jo *e* powšykne po labialach hyšći zachowane (*mej smej, wej stej, bėchmej, budźomej, lube, lubej, lubeju* atd.). Weto wustupujotej wotergi teke pronomena *moj* a *woj*, nic pak werbalne formy na *-oj*. Konsekwentnje z *o* wokalizėrowana jo pla Ticina jano prepozicija *wo* (**vɫ[n]*). Toś ten staw jo pśisamem identiski ze stawom rěcy w Hauptmannowej gramatice: *moj* a *woj* pospoł z *mej* a *wej*, felujuce labializėrowanje *o* w samskej poziciji pla hynakšych słow a wokalizėrowanje prepozicije *w* z *o* (typ: *wo domje*). Hauptmann pak znajo teke prepoziciju *w* wokalizėrowanu z *e* (*ó*): *wó tom, wo tom, hierinnen* (Hauptmann 1761:314), *wo tej Nozi* vs. *wó tej Nufi* (Hauptmann 1769, cit. po: Šewc 1967:406).

Głėdajucy na wopisany historiski a nowšy tekstowy a dialektalny material možo se toś z tego wuchadaś, až labializėrowanje *e* z rezultatom *o* jo se zachopiło pla pronomenu *mej* resp. *wej*, kotarejž matej swoju końcowku z nom. du. f. adjektiwow: *-ej < *-ě-ji*. *Moj* a *woj* jawitej se ako podlańskej wariante město *mej* resp. *wej* na zachopjeńku teke w podwjacornych stronach Dolnje Łužyce. Toś to wuwise pak jo se, hynac ako w Ticinowem Kulojskem dialeksie, w Dolnej Łužycy pšetergnuło. K dalšnym pšegłosowanjam *e* na *o* po labialach pšed *j* njejo how dojšło. Pšez labializėrowanje wutworjenej wariante *moj* a *woj* stej se mogałej po casu pšez dalej eksistėrujuce formy z *e* (*mej* resp. *wej*) zasej wutłocyś, tak až pozdėjšnych pśikładow ako tych pla Muki naliconych dokłazonych njejo.

1.1.3 *o < *e* w leksemach z nėgajšneju kupku tert/telt

Faska pišo w SRA (14:38): „Die relativ kleine Liste von Lexemen, die im Basismorphem eine ursprüngliche tert- bzw. telt-Gruppe enthalten, weist im Durchschnitt eine weit höhere Frequenz des Wandels von *e* zu *o* aus als alle übrigen Lexeme.“ Powušona cestosć zmėny jo zakład wosebnego wobjadnanja womjenjonych leksemow w SRA – a teke w pšedlažecem źele. Zasadnje možo se zwėsciś, až wjeliki źěl relewantnych leksemow na serbskem rėcnem teritoriju nanejmnjej w jednym dialeksie pokazujo pšegłosowanie *e > o*. Jano pla słow kontinuėrujujucych stare **berza* toś ta zmėna – hynac ako w polskej rěcy, źož mamy *brzoza* – w źednem paže (a dialeksie) njejo dokłazona (pšir. SRA 14:48 resp. 3:249). How jo *ě* (*brėza*) nastalo z *tert*-kupki, kotaraž pod akutowej intonaciju pokažo rezultat *tret* z pozdėjšnym pšawidłownym podlešenim. W dolnoserbskich narėcach jo se *'e* resp. *ě* pšed twardym dentalom zmėniło na *'a* (*brjaza*) (pšir. SRA 14:48 a Faska 1993:64, 66; ku zmėnje *e > a* glėdaj teke Schaarschmidt 1997:134 sl.). Toś ta zmėna jo pšewježona teke pla Stempla. W „Tšubałach“ wustupuju za nėgajšne **berza* dvojce wotwožeńka *brjazyna* {090/091;044;2}, {154;027;1}. Pśikładow za hynakše wokalizėrowanje w basni njejo. How pokažo rėc Stempla zgromadnosć z Wėtošojkskim dialektom (pšir. Faska 1964:354 a SRA 3:249), ale teke z celym podwjacornym źėlom popšawnych dolnoserbskich narėcow.

Kontinuanty **serd̥bka*, **čerda* a **terzv̥b* su se pšešiwu tomu w serbščinje²⁸ zasadnje z *o* wokalizěrowali (pšir. SRA 14:48). W „Tšubaľach“ njenamakajo se žeden dokład za toš te leksemy. Možo se pak, glědajucy na dalšne leksemy z nęgajšneju tert- resp. telt-kupku, ako pla Stempla se namakaju slědowaš, až teke pla njogo by ku pšegłosowanju došlo.

Mimo **berza*, **serd̥bka*, **čerda* a **terzv̥b* wustupuju w materialu SRA dalšne leksemy z nęgajšneju tert- resp. telt-kupku. Su to: **smerk̥b* (šmrjok), **verd̥b* (wrjod), **berg̥b* (brjog), **derwo* (drjewo), **čerpb̥* (crjop), **serda* (srjoda), **vers̥b* (wrjos), **černak̥b* (crjonak) resp. **černov̥b̥b̥*, **žerdlo* (žrědlo), **čerwo* (crjowo), **čerslo* (crjoslo), **perd̥b̥k̥b̥* (prědk) resp. **perd̥b̥l̥p̥* (prědny) k **perd̥b̥*, **melko* (mloko), **pelva* (plowa), **čeln̥b̥* (člon), **želb̥b̥* (žlob). K tomu teke łatyńske *persica*, kontinučowane w serbskich dialektach ako *brěška*²⁹ a podobne (pšir.: SRA 14:48). Pla Stempla („Tšubaľ“) namakaju se z nich kontinuanty **berg̥b̥*, **čerpb̥b̥*, **derwo*, **perd̥b̥k̥b̥*, **perd̥b̥l̥p̥*, **smerk̥b̥*, **žerdlo* za tert-kupki, **čeln̥b̥*, **melko*, **želb̥b̥* za stare telt-kupki. Mimo togo najdu se teke formy, ako kontinučuju stare **terb̥* a **verteno*. Pši tom pokazuju nęgajšne tert-kupki *o* w toš tych pšikładach: brjog³⁰ {092;050;5}, {177;127;5}, crjopy {152;018;1}, drjowo {088/089;035;2}, {098;077;3}, {098;079;1}, {112;140;3}, drōwa³¹ {191;190;5}, škrjock {141;111;3}, trjoba (byš, měš, atd.) {101;093;2}, {108;121;1}, {112;141;6}, {116;158;5}, {116;158;6}, {158;043;1}, {162;060;4}, trjobjny {101;093;3}, {105;110;5}, {108;123;1}, {108;123;4}, {112;139;5}, {112;140;6}, {160;051;2}, {168;090;1}, {191;191;3}, trōbny³² {117;003;2}, {120;017;4}, {149;002;3}, {185/186;167;3}, (nje)-trjobaš {104;106;6}, {110/111;134;2}, {137;091;1}, (nje)trōbaš {122;024;2}, {179/180;140;4}, potrjobjnosć {175;120;6}, potrōba {183/184;158;2}. Konfrontacija z dialektnym materialom w SRA pokažo, až toš te formy wotergi wot Parcojskego resp. Srježnogo granicznego dialekta se wotchylaju. To samske płaši za pširowanjanje z Wětošojskeju narěcu, kotaruž mjenuju Faska eksplicitnje žěl Lubnjojskego dialekta pišucy: „Die genannte Grammatik (męnjona jo Hauptmannowa – F. K.) wurde auf der Grundlage der Lübbenauer Mundart, als deren Teil wir auch die um Vetschau gesprochene Mundart werten dürfen, geschrieben.“ (Faska 1964: 10) Pšezjadnosć wobstoj mjazy Stemplom a mjenowanymi dialektami pla kontinuanty starego **berg̥b̥*. Za Parcow sam njejo kontinuanty wobznanjona (pšir. SRA 14:52). Ale w susednej Košynej, kotaraž twori w toš tom nastupanju z rodnej jsu

²⁸ Naslědniki toš tych leksemow pak se – glědajucy na material SRA – južo we wšych serbskich dialektach njenamakaju (pšir. SRA 5:79; SRA 10:139 a SRA 7:88).

²⁹ Pšawe dolnosěrbske dialekty znaju za nimske *Pfirsich* jano *tjaschen*.

³⁰ Wšykne nęgajšne tert-kupki, w kotarychž *e* jo pšešlo na *o* maju pla Stempla pšawidlownje změkcone *ř* (*brjog*, *crjopy*, *drjowo* atd.). Diskusija wo nastašu wosebnych gornoserbskich formow z twardym *r* (*črōda*, *strōzbo*, *brōt*, *šmrōk*; pšir. Faska 1993 a 1994a, Šewc 1993 a 1994) njejo z takim how relewantna. Pšigłosuju pak se na kuždy pad tezy, až **telt* jo pšešlo na **tolt* pšed metatezu pšed tupym sibilantom (serbski rezultat: tlot) (pšir. Faska 1994a:140).

³¹ Pla formy *drōwa* možo se za to měš, až jedna se wo ortografisku wariantu za *drjowa* (Stempel pišo howacej *drōwa*; pšir. Kaulfürst 2001:93).

³² Grafiske *ō* drje stoj how za *o* (pšir. Kaulfürst 2001:93).

basnikarja zgromadny teren, jo se zapisało *břox*³³ (pšir. SRA 14:52). Howacej ma Srježny graniczny dialekt kontinuantu *břok* (pšir. SRA 14:53). Za samy dlujki wjacor dolnoserbskego rěcneho teritorija, to gr. za Borkowy, Raduš, Zušow a Njabožkojce, njejsu w toš tej nastupnosći kontinuanty starego **berg* w SRA dokłažone (pšir. SRA 14:53). Faska (1964:354) pak dokumentěrujo za Wětošojki dialekt jano formu *brjog* z wokalizěrowanim na *o*.

Pla kontinuantow starego **čerpъ* jo situacija podobna. Za Parcow jo w SRA (14:52) dokłažone *čropy*, což maka se z formu, kotaraž pla Stempla wustupujo. W Košynej jo se zapisało *čropy* (SRA 14:52). Teke Srježny graniczny dialekt ma wokalizěrowanje na *o* (*čropy*, SRA 14:53). Za dlujki wjacor pak jo dokłažone mimo *čropy* teke *črepy* (w Borkowach, SRA 14:53). Faska (1964:90) pokazujo, až za toš to słowo Wětošojki dialekt we sebi njejo jadnotny a ma w Zušowje *črepy* (tak teke susedny Bobow; pšir. SRA 14:51) w Radušu a Njabožkojcach pak *čropy*. Toš ta izoglosa, kotaraž želi Wětošojki dialekt pak ma formy na *o* rowno na połnocy, to groni na směr Lubnjow. Stemplowe formy zdaže se toš byš kontinuum w Radušu dokłažonych zapisow na *o*.

Stemplowe formy na *o*, kotarež kontinučeruju stare **derwo* njejsu za Parcow, Košynu a ceły Srježny graniczny dialekt dokłažone. Leksem jo how dalejwježony pšez *dřewo* (pšir. SRA 14:52 sl.). Na dlujkem wjacoru mamy w Borkowach *dřowo*, we Wětošojskem dialekse pak *dřewo* (Njabožkojce, Raduš, Zušow; pšir. SRA 14:53 a Faska 1964:357). Pla toš toho leksema se zda, až nĕgajšny Lubnjowski dialekt jo mĕł hynakše wuwíše. Dokłažone ga jo mjazy drugim pla Hauptmanna (1761:148 a 165) *dřowo* (2x), resp. *dřowisko* a dalej *dřowas* a *dřowaska* (Hauptmann 1761:50). Pši tom jo wosebnje zajmny augmentatiwny pšikład. How mamy – drje ako wuslĕdk wurownanja w paradigme – *o < e* teke pšed palatalnym konsonantom, což howacej se njestanjo (pšir. Faska 1993:66 – „Změna *e > o* njeje so stała pšed mjehkimi konsonantami“). Ako wurownanje w paradigme dej se teke interpretěrowaš pla Stempla wustupujuca forma *we drjowje* {112;140;3} pšěšiwu tši raze w „Tšubałach“ dokłažonem *drjewjany* {098;079;5}, {116;158;2}, {191;190;6}.

Pšikład *škrjock* pšěšiwu tomu jo we wšykných relewantnych dialektach ze samskeju wokalizaciju realizěrowany. Tak najžo se w materialu SRA (14:52) za Košynu a Parcow *škrók*, za Srježny graniczny dialekt jo tejerownosći *škrók* dokłažone (SRA 14:53). Teke na dlujkem wjacoru znajo SRA (14:53) jano *škrók* (pšir. Faska 1964:380).

Kontinuanty nĕgajšnego **terb-* su se w dolnoserbskich dialektach zwĕtšego z požyconkami typa *browchowaš*, *bruchowaš* a pod. narownali (pšir. SRA 10:174 sl.). Woni se toš na relewantnem mĕstnje w SRA njewobjadnaju. Možo se pak z togo wuchadaš, až Stemplowe formy na *o* by w dialektach nĕkak na samsku wašnju reflektěrowane byli, ako pla kontinuantow starego **derwo*. Za Wětošojki dialekt jo wobznanjone *třebaš* (pšir. Faska 1964:382) a za Srježny graniczny dialekt *třebašć* (pšir. SRA 10:174 sl.). Pla Hauptmanna (1761:21, 106, 375, 432) a Zwahra

³³ Forma *břox* citěrujo se how teke grafiski po wašni SRA. To potrĕfijo teke pšikłady za samski leksem z hynakšych dialektow, ale tejerownosći dokłady za hynakše leksemy.

(1847:364 sl.) namakaju se pšešiwu tomu formy na *o*. Doklážone jo *trjoba* tež we Wenkerowych napšašnikach za Maliń (pšir. Stone 2003:77) a pla *Nepile* wustupuju konsekwentnje formy na *o* (pšir. słowny register Brijnen 2004:235).

Za interpretaciju změny *e* na *o* w tert-kupkach jo zajmne, až wšuzi tam, žož *e* pšez *o* jo se narownało wustupuju w někotarych serbskich dialektach formy z wocakowanym měkim *ř* (*srjódki*, *črjóda*, *střjózbu*, *brjód*, *šmrjók*), w drugich narěcach pak namakaju se jano formy z twardym *r* (*sródk*, *čróda*, *strózbo*, *bród*, *šmrók*).

Zdžaržane *e* w něgajšnej tert-kupce mamy pšešiwu tomu pla *Stempla* w kontinuantach słow **perďькъ* a **perďьль*. Pšikłady z „Tšubałow“ za to su: *prědk* {081;004;3}, {085;021;6}, {101;092;5}, {103;102;3}, {108/109;125;4}, {111;137;1}, {122;026;1}, {123;031;1}, {130;061;3}, {137/138;095;1}, {143;118;4}, {150;006;2}, {157;038;3}, {158;042;2}, {160;052;1}, {160;052;2}, {164;071;2}, {165;073;3}, {182;150;6}, {183;154;2}, {186;168;5}, {186;169;5}, *prědne* {083;009;1}, {106;112;5}, {107;119;2}, {127;049;2}, {153;021;1}, {154;024;2}, {172;106;1}, {173;110;3}, {176;124;6}. Masa pšikładow pokažo, až *e* pla toš teju leksemowu wjelgin konsekwentnje wustupuju. Njejo w teksće žednego wuwzeša. Toš ten staw najžo podpěru teke w relevantnych dialektach. Za *Parcow* jo doklážone *prětku* (SRA 14:52), *Srjejžny* graniczny dialekt ma howacej *přezy* a *prětkach* (SRA 14:52). Podobnje jo za *Borkow*, ale teke za *Njabožkojce*, *Zušow* a *Raduš* we *Wětošojsem* dialektse doklážone *prětku* resp. *předna*, *přezy* (SRA 14:53). *Faska* (1964:373) ma k tomu hyšći *prěny*. *Hauptmann* ale ma pšešiwu tomu teke formy na *o*. Tak najdu se w jogo gramatice (1761:312 sl.) slědujuće pšikłady: *prátk*, *prótk*, *prátku*, *prótku*, *přchprátku*, *vor*, *forne*; *šprótk*a. Forma *prjodk* wustupuju teke pla *Mollera* (pšir. Šewc 1967:296), kenž jo rožony w *Tšupcu* na poľnoc *Borkow*. Teke *Wolfenbüttelski* psaltar znajo how *o*: *lfy tehñ shtziht prótck mnòh* (pšir. Šewc 1967:303). Teke w dolnoserbskich rukopisnych modlarskich knižkach z 18. stolěša, kotarež prezentěruju po Šewcu (1967:385) podwjacorny *Błotojski* dialekt, najžo se forma, kotaruž interpretěruju Šewc w swojom pšepisu ako *naprjodk*³⁴ (Šewc 1967: 386). *Samske* plaši za *Stary Testament Fryca* z lěta 1796, žož najžo se

³⁴ Takej interpretaciji originalnego *naprōtk* možo se drje pšigłosowaš. Howacej w teksće wustupujuće doklady z grafemom *ō* po labialach (na ps. *špōd*, *šbōžne*, *wōhlat*, po welarach pak pišo se *o*: *chore*, *kolena*) pak dejali se pon lubjej ako grafiska realizacija *ō* wobglědowaš, nic ako wotblyšć „ns. *ō* = *ŷ* / *ě* Lautwandel“ (Šewc 1967:385). Toš ta změna ga rowno w podwjacornych *Błotach* se stała njejo. Tak pišo mj. dr. *Faska*: „In *Babow* decken sich die Ergebnisse des Wandels von *o* in genannter Position völlig mit denen in der *Vetschauer* Mundart. Sowohl nach *Velar* als auch nach *Labial* wird ursl. *o* durch *ō* vertreten“ (*Faska* 1964:84). Teke pla *Hauptmanna* a *Stempla* njenajdu se slědy takego pšegłosowanja. Hyšći *Fryco* pišo w pšedsłowje ku swojomu *Staremu Testamentu* 1796: „(ō) beinahe wie ein *Mittellaut* zwifchen *o* und *u*“ (cit. po: Šewc 1967:408). Toš ten grafem stoj pla *Fryca* wopšawdu w poziciji za *ō* (na ps. *kōtaraž*, *pōraβcho* *šebé*, *pō* at d., ale: *gorej*, *mojogo*). Teke *Schaarschmidt* (1997:142 sl.) pokažo na to, až „Elsewhere in NW (D), e. g., in *Naundorf*, *Suschow*, *Kunersdorf*, *ō* has been preserved everywhere. [...] It is noteworthy that the preservation of *ō* in the NW area logically follows from the retention of *ě* as a phoneme there.“

forma *prótku*, což transkriběrujo Šewc *prjodku*.³⁵ Za Złokomorojsku narěc jo w staršych tekstach dokłažone za toś ten leksem – hynak ako w SRA za Košynu, kotaraž se wobglědujo ako zbytk pomjenjonego dialektu – teke *Protk* (Pšisega z lěta 1607, pšir. Šewc 1967:416), *protk* a *protkŕcherŕchano* (Pšisega z lěta 1692, pšir. Šewc 1967:420). Teke za narěc Wjerbna, kotaraž pšisamem we wšykných něgajšnych tert-kupkach *e* na *o* pšegłosujo, kontinuěrujo pak **perdъ* z wokalizěrowanim na *e*,³⁶ jo w staršyma pšisegoma dokłažone *o*: *pród* (Pšisega z Wjerbna 1756 A, pšir. Šewc 1967:422), *pród* (Pšisega z Wjerbna 1756 B, pšir. Šewc 1967:423). Pšesiwo tomu ma pšisega z dalej na połnoc lažecego Lěšnika z někak samskego casa *pretk* (pšir. Šewc 1967:424).

Dalšny leksem, kenž pla Stempla *e* w něgajšnej tert-kupce jo se zdžarzał jo *žrědlo* {133;074;2}. Samski staw wobtlyšćujo se teke w SRA (14:52) za Parcow a Košynu. Tak jo powšyknje teke w Srježnym granicnem dialektě. W Bjezdowach pak jo se teke *žrodwo* notěrowało (pšir. SRA 14:53). Na dłužkem wjacoru dolnosěrbskego rěčneho teritoriuma su se zwěšćili jano formy na *ě*: *žgrědlo* (Borkowy), *žrědwo* (Njabožkojce, Raduž, Zušow) (pšir. SRA 14:53). Zajmne jo, až jo we wšykných nalicynych pokazkach w SRA *e* w něgajšnej akutowanej tert-kupce pšawidłowne podlejšone *ě* zapisane (pšir. Faska 1993:66), pšegłosowana forma w Bjezdowach pak take podlejšenje njepokažo.

W „Tšubałach“ dokłažone *wrješeno* {133;076;2} ma pšed měkim konsonantom pšawidłownje *e* (pšir. Faska 1993:66).

W telt-kupkach ma Stempel pšawidłowne *mloko* {106;114;6}, *clonk* {136;087;4}, {150;007;3}, {179;136;6}, {183;154;3}, {184;160;3} a *žlob* {104;104;6}, {123;029;4}.³⁷

1.1.4 Změna *e* resp. *ě* (wšakorakego pochada) na *o* w bazisowych morfemach, ako njamaju tert/telt-kupki

Změna *e* > *o* pšed twardymi konsonantami njejo se wotměła jano w deriwaciskich resp. gramatiskich morfemach a w něgajšnych tert/telt-kupkach, ale teke w hynakšych bazisowych morfemach. Tak mamy na pš. za dolnosěrbsćinu *cora* za **včera*, gornosěrbski *sotra*, dolnosěrbski *sotša* za **sestra*, tak teke *pčoŕka/čoŕka* za

³⁵ Teke toś tej transkripciji možo se pšigłosowaš, glědajucy na to, až pišo Fryco sam w pšedstowje: „(ò) wie o oder auch ô“ (cit. po: Šewc 1967:409).

³⁶ „Die Mundarten im Terrain L mit den Punkten 2–4, 20–23 und 28 im Nordwesten des sorbischen Sprachgebiets weisen bezüglich des Wandels von *e* zu *o* in urspr. tert-Gruppen den den am weitesten gehenden Entwicklungsstand auf. Sie kennen nur noch die Kontinuanten von **žerdl* und **perdъ* mit erhaltenem *e*“ (SRA 14:53). Wenkerowy napšasnik ze Strjažowa, jsy, kótaraž laży w pómjenjonem teritoriumje, njejo pak se za SRA wobžěłała, wobznanijo pšesiwo tomu *prótk* a *protku* (pšir. Stone 2003:58 sl.). W toś tej nastupnośi se – staršy – Wenkerowy material teke w drugih jsach stawnje njemaka z wuslědkami SRA.

³⁷ Serbske formy na *e* w telt-kupkach pšed twardym konsonantom namakaju se jano na podzajtšo Nysy. Jakubica ma *plewy*, Megiser *mleko*. Toś te formy su ale wostali za zbytk dolnosěrbskego teritoriuma mimo wuznama (pšir. Faska 1993:67).

**bъčela, čolo/coło* za **čelo* atd. Změna *e* > *o* jo jano se stała po palatalnych konsonantach. To groni, až w toś tych słowach *e* jo pšejšło na *o* pjerwjej až *c'*, *s'*, *z'* powšyknje w serbšćinje a na dolnoserbskem rěcnem teritoriju č', š', ž'su se depalatižerowali (pšir. Schaarschmidt 1997:84, 112 sl.). Rěc Stempla zwětšego žěla pla toś tych leksemow se maka z dolnoserbskimi dialektami: *cora, šoplošć, mjod* (Hauptmann ma hyšći *mjod* a *mjed*, pšir. Muka 1891:56), *wjasoty* atd. Ku *wjasoty* ma Stempel wotergi teke analogiske *wjasole* {092;051;2}). Na take analogiske formy pla wšakich pisarjow pokažo južo Muka (1891:57): „Ebenso sind als fehlerhaft zurückzuweisen Bildungen wie *wjasolě* (Adv.) für *wjasělě* (freudig), *wjasoliš sě* (sich freuen) etc., die sich neuere Schriftsteller bisweilen in falscher Anlehnung an *wjasoty, wjasołosć* etc. erlauben.“

W toś tom konteksće stej teke zajmnej formje *coji* město *ceji* a *wjacorja* město *wjacerja*. Předna se najžo na ps. w Theokritowych pastyrskich pěsnjach: *coje su te krowy?* {47,IV,1}, *do cojeg?* {65,VII,30}. Muka (1891:397) take formy dokumentěrujo, pišecy: „dial. *cojy coja coje*; os. *čejj čėja čeje* = asl. čijь, čija, čije“. Glědajucy pak na to, až jedna se how wo pšechod *e* > *o* pšed *j*, ga njamožo se awtomatiski z togo wuchadaš, až jedna se wo samski zjaw ako *cora, cołka*. Pšed měkimi konsonantami ga toś ta změna se stała njejo. Zajmne jo w toś tom konteksće, až slědujo w Mukowem pšiklaže *cojy* po „quasi twardem“ *j*. Mysliš mogalo se teke na to, až *o* how jo nastalo w analogiji k genitiwoju sg. pšašajucego pronomena *co* (*cogo*). Taku interpretaciju naražijo Muka (1891:397): „Das ursprüngliche *i* ging im Sorbischen in *e*₁ bz. *e*₂ und weiterhin in *o* bz. *o* über in Anlehnung an den Gen. sg. des Interrogativs os. *čeho*, ns. *cogo* (älter und dial. *cego*).

Podobne rozkláženje najžo se za *wjacorja* město *wjacerja*. Forma na *o* najžo se pla Stempla na ps. w Theokritowych pastyrskich pěsnjach: *pšigotuju wjacorju* {92,XIII,41}. How drje jedna se wo analogiju k *wjacor*, žož pšed twardym konsonantom *e* jo pšejšło na *o* (*wjacor* < **večerъ*).

Wot Muki (1891:57) za Błotojski dialekt wopisana forma *šoł* (< **šьdlъ*) jo mogła nastaš ako typ *cora* resp. *žona* (< **žena*; leksem *žona* najžo se teke w „Tšubałach“). Možo pak se teke na labializaciju *e* pšed slědujucym bilabialom mysliš ([*šey*] > [*šoy*]).³⁸ W „Tšubałach“ namakaju se jano formy *šeł* ({116;160;2}, {119;011;4}, {149;002;4}, {169;093;1}, {192;195;4}).

Pšechod *e* na *o* w słowach ako *cora, sóta* atd., ale teke w tert/telt-kupkach datěrujo Schaarschmidt (1997:86) tak: „The change *e* > *o* was thus completed by the middle of the 12th century, but it most likely had not yet begun at the beginning of the 11th century.“ Pšechod *ě* pšed *w* njejo se wotměł w samskem casu ako gorjejece wopisane pšechody, ale jo młodšego datuma. Schaarschmidt (1997:150) ma za to, až *ě* w toś tej poziciji jo pšešlo na *o*, „between the end of the 16th century and the end of the 18th century.“ Pšikład za pšechod *ě* na *o* w „Tšubałach“ jo kontinuant **děvьka*. Pši tom njewotchylaju se Stemplowe pšikłady *žowka* ({113;146;5}, {131;066;2}, {133;076;3}, {154;025;2}) resp. *žowcycka* ({142;116;5}) wot dolnoserbskeje pisneje rěcy a Strježnego granicnego dialekta (pšir. SRA 14:60). Za Wě-

³⁸ Pšir. formy ako *džowam* ‘džělam’, *džowo* ‘džěło’ w Košynce (Michałk/Lötzsch 1981: 114).

tošojski dialekt pak znajo SRA teke *žewčo* (pšir. SRA 14:59 a Faska 1964:389), *žewka* wustupuju mjazy drugim w Borkowach (SRA 14:59) Pla Hauptmanna najžo se tak ako w pisnej rěcy a pla Stempla *žowka* (pšir. Hauptmann 1761:161).

Zdžaržane jo **ě* pla Stempla w slowje *klěwk* (**klě*).

Wětošojski (pšir. Faska 1964:377) a Srježny graniczny dialekt (pšir. SRA 14:60) stej zdžaržatej *ě* w leksemje *slěw[k]a*, kotaryž pla Stempla w Theokritowych pastyrskich pěsnjach wustupuju ako *sliwa* (72, VII, 188). Jo možno, až jedna se wo wobchowanu staru formu na *i* (*sliwa* < **sliva*). Možo pak se teke wo sekundarne *i* jednaš, kotarež jo nastalo pšez staroserbske zniženje prasłowjańskego **i* > **ě* (pšir. SRA 14:56 a Schaarschmidt 1997:137 sl.) kotarež njejo na *e* wopadnuło, ale dalej krađu wusoko se wugranjało, resp. wotnowotki se wuzwignuło do pozicije *i*. Žinsajšna dolnoserbska pisna rěc pšesiwo tomu kontinuěruju staroserbske **slěwъka* ako *slěwka*.³⁹ Na *i* wuzwignjone **ě* pšed w najžo se teke w pšiklaže *zajžiwa* {103;099;5} z „Tšubałow“. Pisna rěc ga jo how **ě* na *o* změniła a ma *zajžowa*.

1.1.5 Změna *e* (wšakorakego pochada) na *o* w gramatiskich morfemach

Změna *e* > *o* pšed twardymi konsonantami wustupuju w serbskich dialektach wosebnje we wšakich deriwaciskich a gramatiskich morfemach.⁴⁰ Pši tom namakajo se *o* w gornoserbskich narěcach wosebnje w nom. sg. neutrow z rozšyrjecym se zdonkom, w nom. sg. neutr. typa *zbožo*, we wjelikem žělu toš tych dialektow teke we wuzuku werbalnych substantiwow (pšir. SRA 14:38–42). Za dolnoserbske dialekty, za Mužakojsku, Slěpjańsku a Šprjejańsku narěc kaž teke za Srježny graniczny dialekt pak jo rowno typiske powšyknje zdžaržanje *e* w pomjenjonych pozicijach. Teke we wuzuku neutrow ako kontinuěruju něgajšnu końcowku *-bje* znaju toš te narěcy pšisamem jano *-e*. Pšiznamje toš toho rěčnego areala ale jo, až we formach werbow⁴¹ změna *e* > *o* jo wo wjele wěcej frekwentěrowana, ako w gornoserbskich dialektach (pšir. SRA 14:42–48). Rěc Stempla w toš tej nastupnosći lěbda se wotchyla wot wětšego žěla dolnoserbskich dialektow. Preteritalne formy 2./3. wos. sg. perfektiwnych werbow maju regularnje końcowku *-šo* (*běšo*, *možašo*, *žěšo* atd.), prezensowy zdonk werbow *e/o*-konjugacije ma regularnje *o* (*cujo*, *wujo*, *pšewalujo se* atd.). Glědajucy na *n/t*-participy ale najdu se pla Stempla wotergi wotchyljenja wot žinsajšneje pisnorěčneje normy a wjelikego žěla dolnoserbskich dialektow. Tak namakajo se w „Tšubałowach“ *n*-particip ze zdžaržanym *e* w slědujucem weršu: *Dej pšece mocne založene bys* {120;018;1}. Take participy wustupuju teke w Parcowje, žož jo se pši zběranju materiala za SRA we wuwze-

³⁹ Pšir. Starosta (1999:452). Schaarschmidt (1997:150) pšesiwo tomu pišo: „LSo [...] lit. *sliwka*“. Sliwka (Starosta 1999:453) pak pšaši ako archaiske. W materialu SRA najžo se jadnučki dokład na *i*, *sliwčina*, rowno w Parcowje bliskej Košynej (pšir. SSA 5:73).

⁴⁰ Lisćinu relewantnych morfemow podajo SRA (14:38).

⁴¹ To nastupa glownje kontinuanty końcowkow **-te* a **-še* (so *kupaće/kupašo* resp. *kupaše/kupašo*), prezensowy zdonk werbow *e/o*-konjugacije (*kupuje/kupujo*) a *n/t*-participy werbow, kotarychž nominalny zdonk końcy na *e* (nominalny zdonk we werbalnem substantiwje: *kupjenje*; *n*-particip: *kupjeny/kupjony* (pšir. SRA 14:38).

šach teke typ *warjeny* zapisał (pšir. SRA 12:302). W susednej jsy Parcowa (Bjezdowy) toš te participy uzualnje *e* wobchowaju. Rowno tak typiske jo zdžaržane *e* w *n/t*-participach za někotare jsy k dlužkemu wjacoroju Dolnjeje Łužyce, ku kotaremž słušaju teke Zušow, Njabožkojce a Wusoka we Wětošojskem dialektš (pšir. SRA 14:43 a Faska 1964:91 resp. karty 23, 24, 25). Glědajucy ale na to, až rowno Raduš, ze jsow Wětošojskego dialektu Lubnjowoju nejbližej lažecy, ma w pomjenjonej poziciji jano *o* (pšir. Faska 1964:91), njamožo se z wěstosću sužiš, lěc Stempel jo znał participy ze zdžaržanym *e* z Lubnjojskego dialektu, abo lic jedna se wo interferencu ze Srježnogo granicznego dialektu. Pla Hauptmanna wustupuju jano formy na *o* (pšir. Hauptmann 1761:214).

1.1.6 Změna *e* na *o* w sufiksu *-en-* (zeleny, cerwjeny vs. zelony, cerw[j]ony)

Teke w gramatiskich morfemach, kenž w lisinje SRA (14:38) se njenamakaju, *e* wotergi jo pšešlo na *o*. To nastupa teke deriwaciski morfem *-en-* w słowoma *zeleny* a *cerwjeny*. Konsekwentnje jo toš ta změna wugbana w Slěpjańskem dialektš (pšir. SRA 14:57). W hynakšych dialektach dožjo k pospołnemu wužywanjeju formow na *e* resp. *o* južo w staršem casu, ako Muka (1891:56) informěrujo: „In unbetonter Bildungssilbe *cěrwjěny* und *cěrwjony* (so schon bei Moller und Hauptmann; bei Megiser und Franke *cěrwjony*; os. *čěrwjěny*) rot: čръвень – ebenso *zělěny* und *zělony* (Jakub. *zělěny* und *zělony*, Megis. *zělony*; os. *zělěny*) grün: zelenь“.

Teke w spisach Stempla namakaju se take formy. W „Tšubałach“ najžo se tši raze forma *zelony* ({100/101;089;4}, {130;061;1}, {185;166;2}) podla pěš razow wustupujucego *zeleny* ({129;056;1}, {152;018;5}, {153;019;1}, {161/162;059;4}, {163;066;2}). Leksem *cerwjeny* pak se w „Tšubałach“ jano z *e* namakajo ({108;124;6}, {153;019;3}, {156;033;6}, {157/158;041;1}, {158;044;2}, {158;044;4}, {158;045;1}, {159;046;2}, {159;047;3}, {159;049;2}, {159/160;050;1}, {161;057;1}, {161/162;059;3}). Za to pak wustupuju *o* w toš tom leksemje pla Stempla w *Theokritowych pastyrskich pěsnjach*. Tak jo se na pš. we wudašu z lěta 1963 korigěrowało originalne *cerwonymi* na *cerwjenymi* {42,II,136}. Glědajucy na ekwiwalentne formy pla Hauptmanna mogu se toš te pla Stempla dokłažone formy na *o* měš za wliw něgajšnego Lubnjojskego dialektu, rowno až we Wětošojskej narěcy take formy njajsu zapisane (pšir. Faska 1964:355 a 388).

1.2 Depalatalizěrowanje sibilantow *c'*, *s'*, *z'* a *č'*, *š'*, *ž'*

1.2.1 Depalatalizěrowanje *c'*, *s'*, *z'*

We wšyknych serbskich dialektach su *s*, *z* a *c* žinsa twarde sibilanty. Něgajšne palatalne *c'*, *s'*, *z'* su se depalatalizěrowali něži na zachopjeńku 15. stolěša (pšir. Schaarschmidt 1997:112). Zawinu togo wiži Schaarschmidt (1997:112) w tom, až po assibilaciji *t'* a *d'* serbska rěc jo měta „a rich subsystem of coronal spirants and affricates that became subject to simplification.“ Prědny kšac jo pši tom za jogo wizenim było zjadnorjenje serije *c'*, *č'*, *č'*; kotarež jo se chopiło z depalatalizěrowa-

nim *c'* (pšir. Schaarschmidt 1997:112). Toš ta depalatalizacija jo zawiniła samski proces teke za *s'* (*c'ga* jo fonetiski krađu podobne na *ts'*) a jogo spiwny counterpart *z'⁴²* (pšir. Schaarschmidt 1997:112).

W samskem casu jo pšejšel předny wokal *i* po depalatalizěrowanych sibilantach *c*, *s*, *z'⁴³* na alofoniske [y]. Toš ta fonetiska změna pak wotbłyščuju se w dolnoserskich rěcnych pomnikach grafiski jano wjelgin njekonsekwentnje. Tak pišo se we fragmenše dolnoserskeje Agendy z lěta 1543 mjazy drugim *wozin* (wocyń), *kľchignul* (kšygnuł) (pšir. DsA 1543:293); we Wolfenbüttelskem psaltarju namakaju se formy ako *stziniho* (scynijo; pšir. WoDsPs:300), *hutzihľch* (hucyš; pšir. WoDsPs:302); Jan Chojnan w swojej gramatice konjugěrujo *tlozu*, *tloziľch*, *tlozi* (tłocu, tłocyš, tłocy; pšir. Chojnan 1650:339) atd. Hyšći w Nowem Testamense Fabriciusa z lěta 1709 pišo se *máľi* (mjazy; Luk 2,15) a teke Hauptmann (1769:1) pišo *ziňi* (cyni), *nozi* (nocy) atd. Take pisanje pak njepokažo na ewentuelne zdžaržanje měkoscí sibilantow. W pomjenjonych a dalšnych tekstach jo powšyknje tak, až zuka *i* a *y* grafiski se konsekwentnje njerozeznawatej. Pisanje grafema *i* za zuk *y* njewobgranicuju se na žednu wěstu fonetisku wokolnosć, ale namakaju se we wšykných pozicijach: *ľamich Chorich* (samych chorých; pšir. RSWK:294), *pollani* (posłany; pšir. Moller 1574:296), *tihch* (tych, pšir. WoDsPs:300), *ľpitovvna* (spytowanja; pšir. Bohorič 1584), *blibk* (bľysk; pšir. Chojnan 1650:326), *mi*, *wi*, *ti* (my, wy, ty; pšir. Chojnan 1650:342) atd. Fabricius (1709) ma *Paltire* (pastyrje; Luk 2,20), Hauptmann (1761:55) *Godi* (gody), *Jagľi* (jagľy) atd. Pši tom njejo jasne, lic wšyknym pisarjam fonetiski rozdžěl mjazy *i* a *y* jo był wědobny. Tak pišo na ps. Chojnan (1650:326): „J, triblicí facie se offert: es n. litera J vocalis, qvae coincidit cum linguis aliis: ut, Bľibk, Kľchida, Banki“ (wuzwignuł F. K.). Hauptmann, kotaryž tejerownosć *i* a *y* zwěťšego grafiski njerozeznawa, pak jo se był wědobny fonetiskeje rozdžělnosć *i* a *y*, což eksplicitnje jo zwuraznił w swojej gramatice: „Es wäre gut, wenn man, wo das i wie ein ũ gelesen wird, allezeit ein y fezte, wie in der Oberlaufizľschen Sprache, so wäre die Schwierigkeit zwischen dem hellen und dunckeln i auf einmahl gehoben“ (Hauptmann 1761:27). Gorjecne pšikľady su ale južo pokazali, až Hauptmann njejo se mogał rozsuziś, aby toš to grafiske rozeznawanje mjazy *i* a *y* wopšawdu zawjadł. Taka ortografiska inowacija drje njeby měła žedneje bazy w tencasnjejšem dolnoserskem uzusu (pšir. Wölkowa 2002:71). Toš jo było notne, až Hauptmann pla wotergi se jawjecyich minimalnych porikow jo pšipisał, lic grafiske *i* wotpowědujo zukuju *i* abo *y*. Tak namakaju se w Hauptmannowej gramatice sledujuce pšispomnješe ku konjugaciji werba *bis'*: „In diefem Verbo biľch wird das i⁴⁴ wie ein helles i gelesen“ (Hauptmann 1761:255).

⁴² Schaarschmidt (1997:112) pišo „the depalatalization of *s'* and of its palatalized counterpart *z'*“ (wuzwignuł F. K.). Měnjona pak jo wěšće spiwnosć.

⁴³ W dialektach, žož **ě* za cas depalatalizacije *c'*, *s'*, *z'* južo jo było wuzwignjone na srježno-wusoki wokal *ě*, kenž jo se wugranjał z položenim jězyka mjazy *i* a *e*, jo pšejšo teke *ě* po nowych twardých sibilantach na *y* (pšir. SRA 14:15 a kapitel 1.3).

⁴⁴ W originalu sleduju grafemoju *i* koma: *wird das i, wie ...*

Stempel, kotaregož „Tšubały“ su nastali něži sto lět pozdžej, pšešiwu tomu (pšisamem) konsekwentnje pišo grafema *i* a *y* rozeznawajucej zuka *i* resp. *y*.⁴⁵ (*tych, cyniš, lažecy, słyńco, pyta* atd.) Weto najdu se pla njogo – gaž teke porědko – formy ako *se wjelici* {105;109;6}, *z cim* {155;031;4}, *z delcicku* {113;145;3}, *cisc* {164;071;6}. Mogało se zdaš, až jedna se pši tom wo ewentuelny „gornoserbski wliw we wokalizmje“, kotaryž pšipisuju Muka Stemploju: „Der Dialect der F. B. [Faedrusowe Basnicki] ist nicht immer rein ns., sondern hat besonders im Vocalismus os. Beimischungen“ (Muka 1891:8). Jadna ga se wo słowa, w kotarychž stare *č*'jo pšejšło na *c*. Toš ta změna w gornoserbskej rěcy se stała njejo, toš mamy tam hyšći žinsa *-čī, z čīm, z desčičku, čisc* atd. Interpretacija, až Stempel wotergi wustupujuce *i* město *y* ma z gornoserbsčiny (žož pak stoj *i* po palatalnem *č*) jo možna. Hynakše wukładowanje pak zdajo se wěcej weritabelne: Jo wěrjobne, až njejadna se pla pomjenjonych formow wo „fonetisku interferencu“ z gornoserbsčinu, ale wo „grafisku interferencu“ ze staršymi dolnoserbskimi spisami. Palatalne *c'* w toš tej poziciji tak a tak njeby wocakowali, dokulaž změna *č > c* w dolnoserbsčinje jo se stała po depalatalizěrowanju *c' a č'* (pšir. Schaarschmidt 1997:115). Jadna se z takim pla pšikładow ako *delcicka, cim* atd. w „Tšubałach“ drje wo zbytki staršego grafiskego njerozeznawanja mjazy *i* a *y*, kotarež namakajo se zasadnje hyšći pla Hauptmanna a Fryca (pšir. gorjeje) a kotarež wustupuju samo końc 19. stolěša hyšći pla někotarych ceptarjow w serbskich jsach (pšir. Stone 2003, wjeliki žěl dolnoserbskich napšašnikow). Na to pokazuju teke pšikłady z grafiskem *i* město wocakowanego *y* kotarež njestoj w poziciji za *c < č*: *žagle-cim* {181;147;1}, *kotariž* {088;031;3}, *z jadnim* {117/118;005;6}, {119;011;1}, {131/132;068;3} (pšir. Kaulfürst 2002:95 sl.). Ewentuelnje słuša sem teke konsekwente pisanje *hobima* (wobyma) we wšych spisach Stempla. Jo pak možno, až w toš tom pšiklaže *i* kontinuěruju stare **ě*, kotarež jo se dalej wuzwignuło na *i* (pšir. Kaulfürst 2002:98). Muka (1891:428) ma Stemplowe *hobima* za womolenje, pšewižijo ale samske pisanje pla Hauptmanna (pšir. na pš. 1761:311).

Grafem *i* wustupuju w „Tšubałach“ po *c* teke w słowje *zlosci* {166;080;2}, žož pak jedna se skerjej wo howacej w teksće njenaložowanu wašnju pisanja *č*. Samske pšitřefijo na rowno tak singularne pisanje *pěšccju* {100/101;089;3}. Po grafemje *z* se namakajuce *i* eksistěruju w „Tšubałach“ jano w słowach cuzego pochada: *muzika* {148;143;1}, *we Haziskej* {175;118;4}.

Možo se konstatěrowaš, až wotergi pla Stempla wustupujucej grafem *i* po grafemach, stojece za twarde sibilanty *c, s, z*, to gr. w poziciji žož normalnje pisanje *y* by wocakowali, njama (dialektalneje) fonetiskeje zawiny, ale wotbłyščuju zwětšego staršy ortografiski staw. Hynac jo to pla w „Tšubałach“ tejerownosći wustupujucej kupkowu *ši* a *ži*, kotarež možotej dialektalny zjaw wotbłyščowaš (pšir. kapitel 1.2.2).

⁴⁵ Konsekwentne grafiske rozeznawanje zukowu *i* a *y* pšez pisanje *i* resp. *y* jo drje zawjadł Zwahr ze svojim słownikom w lěše 1847 (pšir. Muka 1891:18). Tešnarjowe spise, kenž su wuchadali w někak samskem casu ako Stemplowe, rozeznawaju teke konsekwentnje grafiski mjazy *i* a *y* (pšir. Tešnar 1862, 1869a, 1869b, 1875).

1.2.2 Depalatalizërowanje č', š', ž'

Mjaztym až *c*, *s* a *z* we wšykných serbskich dialektach konsekwentnje su se depalatalizërowali (pšir. kapitel 1.2.1), njejo se toš ta tendenca pla č', š', ž' na celem serbskem teritoriju pšesajžila. Gornoserbske dialekty su palatalnosć č', š', ž' zasadnje zdžaržali. W někotarych pšechodnych dialektach (na pš. we Worjejcach), možotej *š* a *ž* byš twardej a měkej, wotwisujucy wot leksema (pšir. SRA 13:126 sl.), mjaztym až č teke how jo jano palatalne. W popšawnych dolnoserbških dialektach, tejerownosći w Mužakowskej a Slěpjańskej narěcy kaž teke w Srježnym granicnem dialektš stej sibilanta *š* a *ž* zasadnje twardej. Nėgajšne č w toš tych dialektach kontinuërujo se ako *c* z wuwžešim č w sufiksu *-učk-* (na pš. *małučki*) a č po sibilantach (na pš. *lažčej*, *wusčej*)⁴⁶ (pšir. Schaarschmidt 1997:115). Taki staw namakajo se do dalokeje měry teke pla Stempla, což glědajucy na dialektalnu bazu basnikarja (Srježny graniczny resp. Lubnjojski dialekt) ze žinsajšnego wida njezažiwujo (pšir. SRA 13:124–126). Weto se namakajuce dokłady z pisanim *i* po *š*, *ž* w „Tšubałach“ mogali se rozkładowaš podobnje ako formy pisanja *i* po *c*, *s*, *z* (glědaj kapitel 1.2.1) ako okazionalne dalejweženje staršeje ortografije, kotaraž zuka *i* a *y* grafiski zwětšego njejo rozeznawała. Jo pak teke možno, až pisanje *ši*, *ži* wotblyščujo staršy narěcny staw Srježnego granicznego dialekta. Taka teza jo podpërana pšez fakt, až tendenca depalatalizërowanja č, š a ž jo postupowała z podpołnocy na podpołdnjo a až w direktnem susedstwje Parcowa hyšći material SRA formy z palatalnem (č'), š', ž' znajo (pšir. SRA 13:124–127). Mimo tego dežalo se na to glědaš, až Stemplowy kontakt z Parcojskeju narěcu se wobgranicoju na lëta do 1800. Pisanje *ši*, *ži* koncentruju se w „Tšubałach“ na slědujuce pozicije:

- a) na gen./dat./lok. sg. słowa „duša“: *duši* (gen.) {100;088;4}, {180;141;2}, (dat.) {172;105;1}, (lok.) {138;098;2}, {190;188;4}. *ši* pišo Stempel teke we wšych doklažonych formach adjektiwa *dušiny* {117/118;005;1}, {118;006;1}, {121;022;5}. Pisanje *šy* wustupujo w fleksiskich formach leksema „duša“ resp. we wotwoženkach wot toš tego leksema zewšym jano tši raze: *dušycku* {102;097;5}, *dušy* (nom. pl.) {191;192;6}, (ak. pl) {192;195;2}.
- b) na lok. sg. słowa „suši“: *we suši* {164;070;6} – snaž dla zukoweje podobnosći z lok. sg. *duši*.
- c) na instr. sg. posesiwnego pronomena „naš“: *z našim* {108/109;125;1}, {133;073;2}.
- d) na fleksiju słowa „tšašiw“ a pšiwuzne leksemy: *tšašiwego* {142;114;4}, *tšašiwawa* {149/150;005;4} *we tšašiwosći* {126;045;5}, *tšašidło* {137;091;5}. Toš te dokłady stoje pšešiwu singularnemu *z tšašywym* {099;081;2}.
- e) rědko na wuzuk połnego prezensowego, perfektowego a preteritalnego zdonka: *njenałoži* (3. wos. sg. prez.) {159;048;3}, *połožichu* {190;187;4}.

Dalšnej pšikłada za pisanje *ži* we wuzuku werbalnych zdonkow stej *kněžitej* (z basni „Das Testament der Weltvölker“; pšir. Stempel 1963a:206) a *pšeloži* (3. wos. sg. pret.; ze zawodneje pšěni k Phaedrusowym fablam; pšir. Stempel 1963a:209.

⁴⁶ K dalšnem wuwžešam glědaj Schaarschmidt (1997:114 sl.).

Mimo togo jo doklažone w Theokritowych pastyrskich pěsnjach *žaržim* {50;IV;48}.⁴⁷ W toś tych basnjach namakaju se teke dalšne dokłady za *ši*: *šišina* {63;VI;48}, *na wušinje* {70;VII;152/153} atd.

Ako gorjejece jo se pokazalo, jo možno, až jedna se pla pomjenjonych psikladow wo wliw staršego stawa Parcojskego dialektu. Tendencu, až toś ten wliw rowno w poziciji po w dolnoserbšćinje howacej stwardnjonymu sibilantomu *š* a *ž* kradu mocnje se wustatkuj, možo byś podpěrana pšez fonetiske wuwise, kotaryž we wobyma za rěc Stempla relewantnymu dialektom se namakajo: změna [xy] na [xj] we wuzuku (pšir. kapitel 1.4).

W „Tšubałach“ mimo togo se namakajuće pisanje (w)*šědnje* (w rukopisu *schédnie*) {084;016;6}, {090;040;2}, {106;114;6} možo tejerownosći byś reflex nęgajšnego zdžaržanja palatalnosći *š*. Možno pak jo teke, až jedna se how wo kontinuuaciju *ě* kotarež pšez zastupuje podlejšenje jo nastalo (pšir. gs. *wšědnje* < **všědъnъ-jъ* < **všě dъni*) a až *ě* stoj za *y* < **ě* po twardem sibilaně (pšir. kapitel 1.3).

1.3 **ě* pó twardem sibilaně w akcentuěrowanej poziciji

SRA (14:10) pišo wo kontinuuaciji **ě* po sibilantach: „Nach Sibilanten, die im Sorbischen, zumindest in einzeln[en] Dialekten, als phonetisch weiche Konsonanten realisiert werden, hat **ě* im Wortinlaut die gleichen Kontinuanten wie in Positionen nach nichtsibilantischen palatalen Konsonanten.“ Po twardych sibilantach ale, to groni po *s*, *z*, *c* a w pomjenjonych dialektach teke po *š* a *ž*, ma **ě* w serbšćinje wšake rezultaty (pšir. SRA 14:10 sl.). Pši tom njejo wažne, lěc staroserbske **ě* jo pši tom direktny kontinuant prasłowjańskego **ě*, abo lěc jo nastalo z **ę* (w popšawnych dolnoserbškich dialektach, w Slěpem a Srjejźnem granicnem dialektě *měso* < *męso*) resp. pšez zastupuje podlejšenje w popšawnej gornoserbšćinje, we Wochozańskem a Worjejskem dialektě (**sedmъ* > **sědm* > **šědm* > *sydom*). W slědnych dialektach jo **ě* po twardych sibilantach kontinuuěrowane pšisamem mimo wuwzešow z *y*.⁴⁸ Nastaše *y* z **ě* rozkladujo se pšez to, až w relewantnych dia-

⁴⁷ Pšesiwo toś tym psikladam ale stoj pšisamem styržasća dokladow z grafiskeju kupku *žy* w pomjenjonych werbalnych zdonkach.

⁴⁸ Wuwzeša wustupuju popšawem jano we Worjejskem dialektě a teke how jano rědko. W materialu SRA jo se zapisało: *cowka* < **čěvъka* w Košynej, na Horach, w Brětnjej a Běłem Chołmcu (pšir. SRA 4:14); *sejn* < **sěnъ* w Ptačecach, na Horach, w Spaloch, Brěžkach, Němcach, Brětnjej, Narći, Čornem Chołmcu a Rachlowje (pšir. SRA 9:4); *sedym* < **sědm* < **sědm* < **sedmъ* w Košynej, Ptačecach, Spaloch (how teke *sydym*), Narći a Čornem Chołmcu. Pši tom jedna se pla *cowka* drje wo typ *žowka* < **děvъka* ze sporadiskem wopadnjenim **ě* na *e* pšed w a z pšezukowanim toś togo *e* na *o* (pšir. SRA 14:11). Pšesiwo tomu pšedstajaju jednotliwe zapise *sejn* zniženje **ě* pšed palatalnymi konsonantami. Toś ta tendencu drje howacej jo se wustatkowala wosebnje w pšawych dolnoserbškich dialektach, w Slěpem a Srjejźnem granicnem dialektě, namakaju pak se teke psikłady za taku tendencu we Worjejskem dialektě a hynži (pšir. SRA 14:11). Koeksistencu formow *sedym* a *sydym* we Worjejskem dialektě drje rezultěrujo z togo,

lektach staroserbske *ě (< psł. *ě, *ę, *ē) k serbskemu ě jo se wuzwignuło pjerwej aź sibilanty su stwardnuli. Rozdźěl k tamnym serbskim dialektam jo nastał pšez to, aź tendenca stwardnjenja sibilantow jo se chopiła na dlůjkem zajtšu serbskego rěcneho teritoriuma a wot tam jo se rozšyriła dalej na podwjacoř a poľudnjo (pšir. SRA 14:15). Toš jo situacija w dialektach, kotarež su za rěc Stempla relewantne, krađu podobna ako we Wochozach a Worječcach. W Srjeźnem granicnem dialeksie a w popšawnych dolnoserbških narěcach na podwjacor linije Smogorjow, Gory, Goľbin, Cazow, mimo togo teke w Slěpjańskem a Šprjejczańskem dialeksie kontinuuřuju se *ě wšakorakego pochada po twardych sibilantach w zasaže ako *y*.⁴⁹ Generalelne wuwzeše tworje w toš tom dialektnem arealu jano kontinuanty leksema **sěme*.⁵⁰ W pomjenjonem rěcnem arealu su se zapisali jano formy *semje* resp. *semjo* pšešiwu gornoserbskemu *symjo*.

Rěc Stempla njejo z toš tym stawom identiska. Kontinuant *y* za stare *ě po twardych sibilantach najžo se w „Tšubałach“ jano w słowach *cyły* {089;036;2}, {097;074;5}, {102;094;4}, {108;122;3}, {111;137;2}, {123;031;2}, {129/130;059;3}, {129/130;059;6}, {134;078;6}, {139;102;6}, {149;003;1}, {151/152;014;6}, {153;020;3}, {155;029;2}, {157;040;2}, {162;061;5}, {163;066;4}, {176;124;2}, {178;133;2}, {178;134;6}, {179;138;2}, {179/180;140;6}, {180;143;3}, {186;168;2}, {187/188;176;4}, {188;179;1}, {192;196;6}; *cyle* {104;106;2}, {133/134;077;1}, {139/140;104;1}, {178;133;5} a *zyba* {128;052;5}. Pšešiwu tomu najžo se *e* < psł. *ě w slědujucych leksemach: *cepy* {105;110;4}, *sekan* {166;080;1}, *seń* {083;011;1}, *seno* {103;101;6}, *seš* {157;037;1}, *seše* {164;069;2}, *setwa* {130;062;4}, {169;093;4}, {169;094;4}. Teke *ě z psł. *ę pšeježo pla Stempla po twardych sibilantach do *e*: *cesto* {089;037;6}, {090;042;5}, {145;130;5}, {146;132;1}, {153;021;6}, {154;027;3}, {158;043;6}, {183;154;3}, {185;164;3}; *cesćej* {127;048;1}, {146;132;3}, {176;125;3}; *wzeš* {081;003;4}, {083;010;3}, {098;076;3}, {105;110;4}, {109;127;5}, {115;154;1}, {120;018;3}, {158;042;4}, {159/160;050;3}, {168;087;5}, {168;088;3}, {175;120;1}. Kontinuant prasłowjańskego *e* po twardych (resp. stwardnjonych) sibilantach teke w poziciji za zastupujuće podlejšenje jo pla Stempla *e*. Tak najžo se pla njogo forma *sedymoraki* {087;029;6}, kotaraž stoj pšešiwu formam ako *sydom* w relewantnem dialektalnem teritoriju (pšir. SRA 14:12). Z *ě abo *e su mogli nastaš toš te formy na *e* pla Stempla: *posednik* {189;184;1}, *sedłowaš* {106;114;1}, *sednuš se* {085;019;6}, {094;061;5}, {129;055;3}, {143;120;1}, {175/176;122;4}, {178;134;3}, *wusednuš* {117;003;6}, {118;006;1}, {119;012;4}, {151;010;4}.

až how zastupujuće podlejšenje jo jano fakultatiwnje změnu wokala zawiniło (pšir. SRA 14:11).

⁴⁹ Toš tendenca wotbłyščuju se teke we Wenkerowych napšańnikach z Njabožkojč/ Długow, Popojc/Kosobuza, Zeleznjeje a Sedlišča (pšir. Stone 2003:53, 56, 80 sl.), žož namakaju se dokłady *Bicku*, *syku*, *ssiku* a *Bikaju*. W teksće z Košynki (Michałk/Lötzsche 1981:114) jo dokłažone *wotsykawa*, Wirth (1933b:karše 42 a 44) podawa pšešiwu tomu za dolnoserbški teritorium jano formy na *e*.

⁵⁰ Teke dalšne wuwzeša eksisteruju, wustupuju pak jano sporadiski a žednje na ceľem wokrjeslonem teritoriumje (pšir. SRA 14:11 sl.).

Jo wizeš, až w „Tšubałach“ mimo kontinuantow starego *cěl- a *zěb-⁵¹ wšykne *ě (< *ě, *e, *ē) po twardych sibilantach su ako e kontinuěrowane. Podobny staw namakajo se teke pla Chojnana a Hauptmanna, kotarejž matej po znanjenju SRA (14:15)⁵² jano formy typu *seno*, *sedym* atd. Pširownowanje z originalom to nejž-pjerwjej raz wobkšušujo. Hauptmann (1761) ma na boce 259 *žólch* a *felch* (žeš a [w]zeš), na boce 307 *zělczej*, 316 *kak zělto*, 317 *zělto* atd. Mimo toš tych formow pak wustupuju pla Hauptmanna teke grafiske warianty z é po twardem sibilanše. Take woznamjenjenje jo krađu zajmne glědajucy na to, až gramatikař toš to znamje – žož jo scelego pišo – howacej konsekwentnje w relewantnych pozicijach za měkosć resp. wokal ě pišo⁵³ (*jělcž* [1761:278], *welé* [1761:307] atd.). Pši dokradnjěšm pšespytowanju teksta se wopokažo, až Hauptmann jano w poziciji *ě wšakorakego pochada po twardych sibilantach wot toš teje regule wotbocyjo. Někotare pšikłady za pisanje é po twardem sibilanše su (Hauptmann 1761): b. 57 *Zěpi*; b. 147 *Szěno* (*seno*) b. 161 *Szělch*, *Szětka* (*seš*); b. 291 sl. *Széz* (*sec*), *Běku* / *Bězom*, *Bězofch*, *Bězo*, *Bězomej*, *Bězotej*, *Bězomů*, *Bězofcho*, *Běku* / *Bězu* atd.⁵⁴; b. 316 *tak zělto*, *wjelgi zělto*, *zělto*, *zělčzej*, *nejzělčzej*; b. 317: *zělto*, *zělcej* [sic!]. Teke w Lübnjowlkem Szárklem Sambuchu najžo se taka wašnja pisanja: *zělto* (Hauptmann 1769:34). Hauptmann njestoj z toš tym pisanim sam. Pla Stempla najđu se rowno take pšikłady. W Theokritowych pastyrskich pěsnjach pišo na pš. *dosěgni* (w knižkach šišćane ako *dosěgni*) {101,XV, 27}, žož *ě jo mogło nastaš z e (**segnoti*). W Phaedrusewych fabulach pak najžo se pšikład *wzě* (šišćane ako *wzě*) {166, 9,3}, žož *ě tejerownosći stare *ę kontinuěruju. Toš ten leksem teke

⁵¹ Jo pak teke možno, *zyba* wujasniš z ewentuelneje warianty *zěb-, na kotaruž pokazuju snaž litawske *žėbti*.

⁵² Faska how pišo: „Mu[c]ke Gr[amm]atik] 45 [...] bemerkt zum Niedersorbischen: ‚Dieser Übergang (d. i. ě > y) erscheint wenigstens in den Stammsilben mehr oder minder auch im Niedersorbischen, besonders im Spremberger nebst dem Grenzdialekt, während er dem Cottbuser (Schrift-)Dialekt fremd ist.‘ Das Nebeneinander von *cyly* und *cefy* im Westen des Cottbuser Dialektgebiets bzw. der generelle Wechsel von *ě nach harten Sibilanten zu y – zumindest vor harten Konsonanten – im äußersten Westen des eig. ns. Dialektareals scheint Mucke unbekannt geblieben zu sein. Allerdings ist dieser auch in Sprachdenkmälern, die aus jenen Dialektarealen stammen, nicht bezeugt. Chojnan wie Hauptmann belegen ausschließlich Formen des Typs *sewo*, *seno*, *šesć*, *sedym*, ebenso *semje*, *cežidto*. Lediglich bei Moller sind die Formen *se sydnu/wobsydnu*, *cysto*, *šydney*, *cyly*, *z cyleju*, *na cylem* – doch *seši* – mit y < *ě gebraucht.“ Njejo pak wěrna, až Muka se njejo doglědař na toš ten fakt. Na samskem boce, na kotaremaž namakajo se wot Faski (SRA 14:15) citěrowana pasaža, pišo w pšispomnješu, powołajucy se tejerownosći na Mollera: „Ausser dem Spremberger kennt auch zum Teil der Spreewalddialect in allen oben sub a und b genannten Worten y statt e₂, und schon Moller (1574) bietet: *cyly*; *sy-no*; *syš*: *syju*, *sył*; *zys*: *zyła*, *zyty*; *cysto* (oft)“ (Muka 1891:45 sl.).

⁵³ Pši tom pišo é teke w tych pozicijach, žož žinsajšna pisna rěč měkosć njewoznamjenja, rowno až konsonant pšed e měki se wugranja. To potrjefijo wosebnje *l*, casy teke *k* pšed e: *golé* (Hauptmann 1761:162), *Kérl* (Hauptmann 1761:165, pšir. ds. pisnorěcnje *kjarl*) atd.

⁵⁴ W celej paradigmje, kotaruž how njenalicyjom, felujo jano raz dypk nad e, a to w 1. wos. du. pret. *mej bezachmej*.

w „Tšubałach“ casy z dypkowanim *ě* se pišo: *w/ěł* {165;073;3}⁵⁵, *w/ě* {180;144;3}, *w/ěłch* {184;162;3}. K tomu pšizotej dokłada *zěpami* {164;070;2} a *bědnul* {122;024;2}, w kotaryma jo nastalo staroserbske **ě* z psł. **ě*.⁵⁶

Zdžaržanje měkosći sibilantow *s*, *c*, *z* drje how njepsedlažy. Pšešiwu tomu powědajo, až w kombinaciji pomjenjonych sibilantow – pla ředkich psikładow za pisanje *ě* po *š* a *ž* možo se teke jednaš wo ewentuelnje zdžaržanu měkosć (psír. kapitel 1.2.2) – z hynakšymi wokalami žedneje pokazki na ewentuelnu měkosć njejo. Kombinacije *βō*, *lō*, *zō*, *βā*, *lā*, *zā*, *βū*, *lū*, *zū*, howacej w teksće se njenamakaju. Wuwzeše jo pisanje *Szárłski Sambuch*, žož sibilantuju slědujo grafem, kenž mogał na měkosć pokazaš. Jadna pak se skerjej wo problem rozeznawanja mjazy *sarski* a *serski*, po takem wo alternaciju *e* a *a*,⁵⁷ nježli wo zdžaržanje měkosći sibilanta *s*. Teke formy ako *pschobiłch*, *Pfiki*, *Krółi* njewobznanjaju měkosć sibilantow. Hauptmann ga zwětšego grafiski njerozeznawajo mjazy *i* a *y* (psír. *knjgli*, *Zěpi*, *Paltir* atd.), rowno až jo se wědobny był eksistěrujucego fonetiskego rozdžła

⁵⁵ How se njecitěrujo pšepis, ale diplomatiske wudaše (Stempel 1963a) resp. rukopis „Tšubałow“.

⁵⁶ Teke w staršych spisach najdu se podobne zjawy. We Wolfenbüttelskem dolnosersbskem psaltarju, w kotaremž woznamjenjujo *ě* normalnje měkosć pšed nim stojacego konsonanta resp. *ě* (psír. WoDsPs:300 – *něchoylhy*, *grěłchnikow* atd.), stoj *ě* wotergi teke za **ě* po twardych sibilantach. Take psikłady su: b. 300 *něllěda*, *llědaju*, b. 305 *zělu notz*, b. 307 *s tžěleju*, b. 308 a 309 *llěłchy* (seši). Wotchylenja wot woznamjenjenja měkosći resp. *ě* pšez *ě* pak we Wolfenbüttelskem psaltarju se njewobgranicuju na **ě* po sibilantach. Teke **y* se wotergi tak pišo: b. 302 *llěhn*, *llěhna*, *llěhnom* (syn, syna, synom). Teke **e*, kotarež njejo mogło se pšez zastupujuce podlešenje na *ě* wuzwignuš, wotergi z *ě* jo woznamjenjone: b. 302 *lěłěfnim*, 305 *g lěmy*, 306 *lěmách*, 307 *lěmáhch*, b. 308 *lěmü*, b. 309 *g lěmih*, *lěmě*, *na lěmy*.

Wosebnosc Wolfenbüttelskego psaltarja jo, až teke po twardem *t*, *d* wotergi *ě* wustupujo. Pši tom jo *ě* po *t* wobgranicowane na dekliněrowane formy personalnego pronomena *ty* (*tebye/tebyo*): b. 302 *těhbó*, *těhběh*, b. 304 *těhbó* [3x], *těhbě* [3x], b. 305 *těhbó* [2x], *těhbe*, b. 307 *těhbóh* [2x], b. 308 *těhbě*, *těhbó* (2x) pšešiwu *tehn* (b. 300, 301 atd.), *we tey* (b. 305), *tey*, *teje* (b. 306), *te* (b. 307) atd. Po *d* najžo se *ě* w leksemoma *debrje* (b. 300 *děbrě*, b. 308 *děbrě*) a *derbiš* resp. *derbješ* (b. 302 *děrbiłch*, b. 303 *děrby*, *děrbel*, b. 305 *děrbe*, b. 308 *děrbelih*, *děrby*, 309 *děrby*, *děrbe*). Glědajucy na w pširowanju z hynakšymi tekstami njekonsekwentnejšy pšawopis psaltarja njejo wěšte, lěc pokazuju psikłady typa *zělu notz* na kontinučerowanje **ě* pšez *y*. Možo se pak z togo wuchadaš, až *ě* w žednom z pomjenjonych psikładow njestoj za wotworjone *e* [e]: [*te^lbō*] resp. [*tebō*], nic pak [*tebō*]; [*děbrě*]; [*ze^lma*] resp. [*ze^lma*], nic [*ze^lma*]. Formy ako *zělu* toš zazdašim njestoj za [*ce^lu*] resp. [*ce^lu*]. Wuše wugranjanje *e* (na ps. [*ce^lu*]) jo drje možno, jo pak skerjej wěrjobne, až *ě* how stoj za *y*. Taka interpretacija jo podpěrana teke pšez psikłady ako *llěhn*, žož *ě* zastupuju stare **y*. Z nimskeje rěcy zapožycone słowo *derbješ* jo mogło se, tak ako w gornoserbskej rěcy teke z *y* wokalizěrowaš, tak až *děrby* by stojalo za *dyrbi*.

⁵⁷ Schaarschmidt (1997:135) pišo wo pšechaže *e* > *a* w dolnosersbskej rěcy: „Thus, by the middle of the 17th century, the change *e* > *a* was completed in the LSo core area in a position before depalatalized coronal spirants and the affricate *c*. In other environments, the change never did become generalized, so that it is carried out in some morphemes, but not in others, and not necessarily in the same dialect.“

(pšir. kapitel 1.2.1 a Hauptmann 1761:14–16, 27). Na fakt, až Hauptmann jo se wědobny był fonetiskego rozdžěla mjazy *i* a *y* pokažo teke Wölkowa (2002:71).

Teke pla *e*, kotarež njekontinuěrujo **ě* po twardych sibilantach pisanje *ě* njeek-sistěrujo. Konsekwentnje wustupuju pla Hauptmanna *be*, *Serno* atd. W paradigmje werba *sras* se namakajuće formy *Ěaru* resp. *Ěarom* atd. (Hauptmann 1761:293) drje ze svojim *ă* teke njepokazuju na to, až jedna se wo měke sibilanty. Pšešiwu tomu dej se z togo wuchadaš, až pisanje *ě* za **ě* po twardych sibilantach (nanejmenjej po *s*, *z*, *c*) pla Hauptmanna a Stempla ma swoju zawinu w dialektalneju kontinuuaciji **ě* ako *y* resp. na *y* blizki zuk, to groni pšez wušu poziciju jězyka w słowach ako *cysto*, *wzys* pšešiwu *se*, *zerno*, *serjom* atd. Pši tom jo žěl grafema bžez diakritiki, to groni *e*, drje pšewzety z pisnorěčnego uzusa (pšir. wosebnje Fabriciusowy Nowy Testament) resp. orientěrujo se na wugranjanju w Chošebuzkem dialeksie. Diakritiske znamuško, to groni dypk nad *e*, pak pokazuju na wušu poziciju jězyka pši wugranjanju kontinuuanta **ě* po twardem sibilanšie pšešiwu *e* [ɛ] w južo pomjenjonych słowach ako *se*, *zerno* atd. Podobny zjaw jo znaty na pš. z rukopisa J. H. Swětlika (Swótlika), žož grafem *ě* njestoj jano za *ě* abo pšedchazecu palatalnosć, ale – pšed palatalnem konsonantom – teke za wusćejše wugranjanje [ɛ] resp. [ɛ̟] pšešiwu [ɛ] (pšir. Warnar 1991a:26 sl.). Tak pišo Swětlík na pš. *těye* [te^ɛɛ] (pšikład po: Warnar 1991a:26).

1.4 Palatalizěrowanje welara [x] > [x̟]

W pširowanjanju z prasłowjańskima kupkoma **ky* a **gy*, kotarež we wobyma serbskima rěcoma stej reflektěrowanej ako [ki] resp. [hi]/[gi], njejo se welar w sekwency **chy* [xy] we wšych serbskich dialektach palatalizěrował (pšir. Schaar-schmidt 1997:99 sl.). Změna jo se pšewjadła konsekwentnje w gornoserbsćinje. W dolnoserbšćinje wona pšešiwu tomu powšyknje njejo wugbana. Južo Muka (1891:93) ale pokažo na to, až teke na dolnoserbškem rěčnem teritoriumje wšake dialekt-y – we wuzuku – pokazuju změnu [xy] > [x̟i]: „Am consequentesten wird noch auslautendes *y* und *e*₂ nach *ch* im Cottbuser Kreise westlich der Spree von Drebkau über Cottbus bis Peitz festgehalten, wogegen östlich der Spree von Spremberg und Muskau bis hinauf nach Gr.-Lieskow (*W.-Liškow*) und Horno bei Guben fast überall im Auslaut die Erweichung durchgedrungen ist, also [...] *suchi* [...] *grěchi* gesprochen wird.“ Toš to lokalizěrowanje pak njejo se w nowšych slěženjach wobkšušilo (pšir. Faska 1964:87 sl.). Schaarschmidtowe wugrono „LSo has retained *xy* unchanged, except in the dialects E[ast] of the Spree river (including Muskau), wher *x* is palatalized before desinential *i*“ drje kontinuěrujo Mukowe twarženje (pšir. SRA 13:169). Muka (1891:93) pak jo teke w podwjacornych Błotach zwěsćil pšechad [xy] > [x̟i] we wuzuku: „Im westlichen Spreewald war schon zu Hauptmanns Zeit (um 1750) nach dessen eignem Zeugnis die Erweichung eingetreten: *duchi*, *grěchi*, *měchi*, *suchi*“. Toš to wobglědowanje se maka z materialom SRA (13:169), kotaryž znajo [x̟i] we wuzuku teke za Wětošojski dialekt (Raduš, Njabožkojce, Zušow). Faska (1964:87) pišo k toš tomu zjawoju pomjenjoneje narěcy: „Was den Wandel von -*xy* zu *x̟i* im Auslaut betrifft, so trennt sich die

Vetschauer Mundart scharf von den ihr benachbarten ns. Dialekten, in denen der Wandel -xy zu -xi weder im Inlaut noch im Auslaut zu beobachten ist.“ Wobspomnjena inowacija w dlujkowjacornem žětu dolnosěrbskego rěcneho teritoriuma se maka z wuwišim w pšechadnych dialektach, tak až teke za Parcow jo dokłažone [xí] we wuzuku (pšír. Faska 1964:88 a SRA 13:169). Jo jasnje, až teke pla Stempla se namakajuće dokłady za [xí] we wuzuku wotbłyščuju toś tu dialektalnu bazu (Lubnjow, Parcow). W „Tšubałach“ wustupuju slědujuće pšikłady: *wjerchi* {095;065;4}; *gluchi* {099;082;1}; *lichi* {099;082;3}; *muchi* {102;094;6}, {102;096;3}; *směchi* {143;119;1}, {149;004;4}; *suchi* {160;054;4}, *suchich*⁵⁸ {100;086;5}; *dychi a pychi* {177/178;131;6}. We wuzuku njenamakajo se w „Tšubałach“ žednego pšikłada za pisanje *chy* resp. *chŭ*, což by wotpowědowało twardemu [xy]. Stempel wotbłyščuju toś poľnje a mimo wuwzešow uzus Lubnjojskego a Parcojskego dialektu. [xí] w nazuku, kotarež w pšechadnych dialektach a teke za susednej jsy Parcowa – Bjezdowy a Bluń – jo dokłažone (pšír. Michałk 1962:karta 95 a SRA 13:169), pak se pla Stempla w žednem paže njenajžo.

1.5 Tupej afrikaše *dž* a *ć* w rěcy Stempla

We wšych dolnosěrbskich dialektach stej se afrikaše *dž* a *ć* w poziciji po *s*, *z*, *ś*, *ž*, *š* a *ž* ako alofona k *ž* a *ś* zdžaržalej (pšír. SRA 13:151 a Schaarschmidt 1997:118). We wšykných drugih pozicijach stej *dž* a *ć* w popšawných dolnosěrbskich narěcach pšejšlej na *ž* a *ś* (pšír. Schaarschmidt 1997:118–122). Rěc Stempla jo do dalokeje měry identiska z toś tym stawom. **d'* a **t'* stej kontinuěrowanej w „Tšubałach“ pšez *ž* a *ś*, w poziciji pšed *s*, *z*, *ś*, *ž*, *š* a *ž* pšez *dž* resp. *ć*, potakem: *žeńk* {081;001;1}, *nažeju* {081;003;2}, *snaž* {083;011;1}, *łapis* {083;011;2}, *z mašeriny* {085;019;5}, *šoptoś* {085;019;4} atd., ale *kosći* {082;005;1}, *hyšcer* {082;007;5}, *ležć* {121;022;1}, *možćo* {141;111;6}, *pojžćo* {123;028;1}, *zdžaržanju* {092;052;6}, *droždžeje* {121/122;023;2} atd.

W „Tšubałach“ pak wustupujotej *dž* a *ć* wotergi teke w pozicijach, w kotarychž popšawem *ž* resp. *ś* by docakali. Take pšikłady su rědke a wobgranicuju se głownje na enklitisku datiwowu formu *ći* personalnego pronomena *ty*, kotaraž njewotkazuju na adresata, ale jo skerzej srědk ekspresiwnośi (dativus ethicus, pšír. Faska 1981:550). Zajmne jo pši tom, až *ći* w toś tym ekspresiwne a njewotkazujucem zmysle se pišo *jano* z *ć*, *si* w toś tym trjebanju njewustupuju: *To dej won daś, kakež ći rowno ma* {133/134;077;3}, *Kak wšako ći z tym darom cłowjeki / Hokoło du* {134;079;1/2}, *kakež ći my smy* {147;136;1}. Mogało se argumentěrowaś, až w pšikładoma {133/134;077;3} a {147;136;1} *ći* stoj w poziciji po *ž* (*kakež ći*), potakem tak a tak we fonetiskej poziciji za *ć*. Pšěsiwo tomu pak powěda fakt, až namakajo se *ći* ze samskem woznamom teke w poziciji po wokalu {134;079;1/2}. Taki pšikład namakajo se tejerownośi we Phaedrusowych fabulach: *We kotarem*

⁵⁸ Jadna drje se wo wurownanje w paradigmje.

*žem luže cí*⁵⁹ *wšo kamsy žo* {217;IV;5}. Pšešiwu takemu argumentuju powěda mimo togo fakt, až howacej wustupujuce enklitiske datiwowe formy ako měrje se na adresata jano *śi* se pišu, wšojadno, lic końcy se pśedchažece slowo na *s*, *z*, *ś*, *ž*, *š* abo *ž*: *gaž śi* {123;029;3}, *kenž śi* {151/152;014;5}. Scełego jo tak, až mjazy dokładami za enklitiske datiwne formy, kotarež pošėguju se wopšawdu na adresata, žedneje formy na *ći* se njenamakajo: *śi* {125;037;6}, {165;073;6}, {123;029;3}, {086;022;5}, {169;094;5}, {151/152;014;5}, {155;030; 6}. Teke w akuzatiwnych formach wustupuju jano *śi*, žednje *ći*: {100/101;089;4}, {165;074;3}, {123;029;5}, {157;038;6}, {124;036;6}, {168;089;5}, {159;046;5}.

Zda se toś, až Stempel formu *ći* z afrikatu jo wědobnje zasajźował ku rozeznawanju mjazy trjebanim enklitiskeje formy personalnego pronomena 2. wos. ako (ekspresiwny) dativus ethicus a howacej se jawjecymi datiwnymi a akuzatiwnymi enklitiskimi formami pomjenjonego pronomena. Pši tom jo možno, až Stempel formu *ći* jo znał z Parcowa, žož enklitiska forma zni w genitiwje, datiwje a akuzatiwje regularnje *ći* (pšir. SRA 12:99–101). Možno pak jo teke, až enklitiska forma w pomjenjonych pśikładach ekspresiwności dla jo pšiwzeła nazuk *ć*. Pšešiwu toś takej tezy pak powědaju pśikłady w „Tšubałach“ z hynakšymi leksemami, w kotarychž tejerownosći *ć* město docakanego *ś* se najžo: *mlača* [w rukopisu *mlačza*] z *jězykami* {099;081;4}, *pšećiščas*⁶⁰ [w rukopisu *pšhecziščzaščh*] {153; 021;4}.

Teke *dž* wustupuju w poziciji po wokalů: *wodźisko* [w rukopisu *wodźilko*] {092/093;053;2}. W „Tšubałach“ njejo dalšnych pśikładow za *dž* w poziciji za dolnoserbske *ž*.

Možo se za to měš, až sporadiski w tekstach Stempla se jawjecej afrikaše *dž* resp. *ć* kenž njestojtej w poziciji po *s*, *z*, *ś*, *ž*, *š* abo *ž* zotej slědk na Parcojsku narěc, kotaraž rowno tak ako gornoserbske dialekty, ale teke Mužakojska, Slěpjańska, Worjejska a Šprjejańska narěc tupej sibilanta *ś* a *ž* njeznajo (pšir. SRA 13:129 sl.). Wliw Parcojskego dialekta pak wostanjo w toś tej nastupnosći sporadiski a njejo na wěšty kontekst wězany. Wuwzeše twori enklitiska forma personalnego pronomena 2. wos., kotaraž w trjebanju ako dativus ethicus zni pla Stempla regularnje *ći*, nic *śi*.

1.6 Neutralizacija *h* a *j* w nazuku pśed *e*

We wšakich zderbnjonych serbskich slowach ze spocetnym wokaliskim nazukom stej se w někotarych dialektach *h* a *j* w nazuku pśed *e* neutralizěrowalej (pšir. SRA 13:23). Toś ta neutralizacija jo w někotarych narěcach pšejšla teke na jadnotliwe leksemy z etymologiskim *h* (< **g*) w nazuku (na pš. *hierca/jerca*; pšir. SRA 1:107), z etymologiskim *j* w nazuku (*jebak/ħebak*). Mimo togo namakajo se wona w někotarych zapożyconych slowach (*jermank/ħermank*, pšir. SRA 13:23). Wot neutralizacije potrjeřjone su mjazy drugim słowa *hew/how*, žož mamy gornoserbski žinsa

⁵⁹ W šišćanej wersiji (Stempel 1963b) jo se rukopisne *ćzi* na *śi* změniło, což pak w nožce se wobspomnijo.

⁶⁰ Njamožo se pla toś togo pśikłada drje wuchadaš z togo, až jedna se wo asimilaciju typa *pšećėgnula* < *pšec šėgnula* (pšir. Faska 1964:121).

jow (*e-vь; pšir. HES:334 sl.), wot tego wotwožone formy ako *hewak* (tak teke pla Mollera, pšir. HES:278), kotarež w dialektach konkurěrujo z *jewak* (pšir. SRA 13:23).

Za rěc Stempla zajmne jo podaše Hauptmanna (1761:14): „H und Jod wechfeln auch mit einander, als: [...] Hejb und Jejb, Rohrdommel, Herebina und Jerebina, Ebfchbeere, Hòleñ und Jòleñ, Hirsch, Hòrel un Jòrel, Gånseftòffer“. Prědne z pomjenjonych slow, *jeb* – wono namakajo se w „Tšubałach“ jano w teke pla Hauptmanna citěrowanej formje *jejb* {129;056;1} z epentetiskim *j* pšed palatalnym *b* we wuzuku – jo drje onomatopoetiskego pochada (pšir. HES:270, 438). Dokład za *jerjebina* (po HES:1616 *[*j*]eřebina; Rejzek 2001:247 ma jano *eřebь za zakład) w „Tšubałach“ se njenajžo. Za to ale namakajo se w rukopisu Theokritowych pastyrskich pěśni, konkretnje w basni IX, w 15. rěže dokład (*šá*) *herebinami*. W knižnem wudašu jo toš ta forma se změnila na (*za*) *jerebinami* [sic!]. Změna pak jo se w nožce woznamjenila (pšir. Stempel 1963b:78). W pšiklaže *jerjelowe* [woko] {181;147;6}, jadnučkem doklaže za toš ten leksem (*jerjel* < *ořьь resp. *eřьь, pšir. HES:1661) w „Tšubałach“ namakajo se *j*-proteza. Samsku protezu maju teke dokłady z Phaerdrusowych fabulow: {181;I,24} 4x; {187 sl.;II,4} 5x; {189;II,5} 3x; {273 sl.;pšidañk;29} 5x. Pšešiwu tomu pak wustupujo *jelen* (< *elenь) w „Tšubałach“ jano z *h*-protezu: *helen* {104;105;6}, {124;033;2}, {149/150;005;5}. Teke we Phaerdrusowych fablach namakaju se jano pšikłady z *h*-protezu {167;I,10} 2x; {171;I, 14} 2x; {191 sl.;II, 7} 4x.⁶¹

Faska pišo w SRA (13:23): „Der Wechsel von anlautendem h – j vor e kommt in der Regel auch nur dann vor, wenn dem e kein weicher Konsonant folgt. Lediglich in den Übergangsdialekten – mit Ausnahme des Nochtener Dialekts – tritt h statt j auch im Lexem *helen* auf [...], obgleich e vor einem weichen Konsonanten steht.“ Toš ten – na material SRA se pošěgujucy – komentar možo se glědajucy na wot Hauptmanna citěrowane *h*-protezy do toho směra wudospoñiš, až historiski w Lubnjojskem dialeksě *h* a *j* pšed *e* w nazuku stej se neutralizěrowałej teke pšed na *e* slědujucym měkim konsonantom. Jo pak teke možno, až Hauptmannowe formy z *h*-protezu prezentěruju Lubnjojski dialekt, mjaztym až *j*-proteza prezentěrujo pisnu rěc (resp. Chošebuzki dialekt). W toš tom paže by teza Faski, až jedna se pla dokładow *helen* w pšechadnych dialektach, žož žedno *jelen* se njejo zapisało, wo „einen historischen Lautwandel bzw. um eine urspr. h-Prothese“ (SRA 13:23) dalšnu podpěru namakala. Pšezjadnosć takeje protezy w pomjenjonych pšikładach w něgajšnem Lubnjojskem a (hyšći w SRA doklažonych) pšechadnych dialektach pak jo dalšny pšikład za staršy zwězk Lubnjojskego (Wětošojskego) dialekta z pšechadnymi dialektami, ako wopišo jen Faska (1964:362): „Die V[etschauer] M[undart] nimmt innerhalb des westlichen Flügels des Niedersorbischen insofern eine Sonderstellung ein, als sie eine Reihe von Eigenarten aufweist, die diese mit dem „östlichen“ (Parochie Schleife) und „mittleren“ (Terpe – Bluno – Gr. Partwitz) Grenzdialekt, einschließlich Gr.-Koschen – Lauta, verbinden [...]. Es ist anzunehmen, daß sich westlich von Spremberg über Senftenberg und Calau ein größeres

⁶¹ W šišću (Stempel 1963b) pak su se wšykne dokłady mimo komentara na *jelen* koriğerowali.

Dialektgebiet erstreckte, das die „Grenzdialekte“ mit dem westlichen Flügel des Niedersorbischen im Norden verband.“

Pla Stempla se namakajuće formy ako *helenj*, *herébina*, za Parcow hyšći w materialu SRA dokłožone, mogu toś teke byś ewtl. dozněša wopisanego zjawa teke na popšawnem dolnoserbskem rěcnem teritoriju. Mukowe pšispomnješe „Vor den Vocal *e* (*ě*) tritt in der Regel *j*; nur in Localdialecten wechselt damit vereinzelt *h*; [...] *jelenj* (ns. dial. *helenj*) [...] – *jerjebina* (dial. *herjebina*) [...] – ns. *jerjeł* (dial. *herjeł*, os. *worjoł*)“ (Muka 1891:289) možo se na zakłáže pšedstajanego materiala na kuždy pad do togo směra precizěrowaś, aź formy *helenj*, *herjebina* a podobne su wustupowali na dłuiki wjacor Błot, w Lubnjojskej narěcy. Wo tom znanitej Hauptmann, ale wěsće teke Stempel.

1.7 Zjadnorjenje kupki **dl > l* (*l*)

Kupka **dl* jo se w poziciji do konsonanta resp. po konsonantu we wšykných serbskich dialektach obligatoriski zjadnorila na *l* (typ: *glědalko*, *kšilko*, pšir. SRA 14:148). W interwokaliskej poziciji pak jo došlo k toś tej změnje jano na podwjacornej kšomje dolnoserbskego rěcnego teritoriuma (pšir. SRA 14:148). Pši tom jo se zjadnorjenje głownje wugbało pšed wokalami slěznego rědu. SRA (14:148) podajo za toś ten dialektny areal, do kotaregož słušaju teke jso Wětošojskego dialekta poměr *žrědło* : *žrěło* 8:72, potakem 1:9. Zjadnorjenje kupki pak jo se zwětšěgo pšez ceļu paradigmu rozpšestrěło, tak aź najžo se *l* < **dl* teke pšed wokalami přédnego rědu (pšir. *žrěło* > w *žrěle*). Teke we wotwoženkach se změna wustatkujo, tak aź namakajo se na pš. *l*, zož *dl* by se wocakowało (*wilice*, *wilišćo*). Faska (1964:109 a 115) nalicyjo mj. dr. slědujuće pšikłady za Wětošojski dialekt: *wilice*, *knejele*, *biwalo*, *cesalo*, *salo*, *wily*, *gjarlo*, *žrěło*, *sukalo*, *móvalo*, *pšisepalo*⁶² atd. Toś to zjadnorjenje namakajo se južo pla Chojnana (pšir. HES:698), we Wolfenbüttelskem Psaltarju (pšir. na pš. Trautmann 1928:61, 85, 89, 92 atd. a Hoenicke 1930:150) a teke Hauptmann (1761:10 sl.) jo zjadnorjenje kupki wopisował: „In vielen Wörtern wird das d nicht mehr mit gefchrieben und gefprochen, als: [...] Kfchidlo und Kfchilo item Kfchiwo [...], hužadlawifch hužawawifch, [...] Žrědlo, Žrěwo, [...] Widli, Wili [...].“

Rěc Stempla tejerownosći wotblyščuju toś to dialektalne zjadnorjenje kupki *dl > l*. Tak pišo se w Theokritowych pastyrskich pšesnjach z [...] *žrěłami*⁶³ {30;I;23}. *Žrěło* ze zjadnorjenim kupki **dl > l* namakajo se mimo togo na slědujućych městnach w Theokritowych pastyrskich pšesnjach: {29⁶⁴;I;2}, {33;I;97},

⁶² Na citěrowanyma městnoma pišo Faska toś te słowa we fonetiskem pšepisu. How pak se podaju w pšepisu, kotaryž naložuju Faska teke w swojom registru słow.

⁶³ W šišću jo se *žrěłami* změnilo na *zrěđlam* (sic!), zasegowanje do originala pak jo se – w toś tom paže drje pšipadnje – w nožce wobspomnilo.

⁶⁴ W šišću (Stempel 1963b), na kotaryž pošěguju se podaša za boki, pak su se pomjenjone pšikłady změnila na *žrědlo*. Take jo se stało mimo komentara a woznamjenjenja. W citěrowanem pšikłaze z [...] *žrěłami* {30;I;23} jo originalne pisanje drje jano dla togo

{36;1;174}. W „Tšubałach“ su dokłažone slědujuce psikłady: *Ži až k samemu žrěle gorjej* {168;089;2}, *Což dajom něto z mojogo žrěla* {168;089;6}. Mimo togo namakajo se hyšći psikład *Gaž ralicu a cerstawu ma* {109;128;2}. Rěc Stempla pak w nastupnosći zjadnorjenja **dl* > *l* njejo jadnotna. We wětšynje relewantnych leksemow **dl* jo reflektěrowane ako *dl*. To nastupa teke leksem *žrědlo*, za kotaryž wotergi jo dokłažone teke pisanje z *l* < **dl*: *gjadło* {127/128;050;5}; *kosydło* {102; 097;4}; *kśidło* {082;005;3}, {102;096;3}, {102;097;2}, {102/103;098;2}; *sedłowaś* {106;114;1}; *spušćadła* {093;054;1}; *tšašydło* {137;091;5}; *žadławy* {107;120;5}, {121/122;023;6}, {125;038;5}, {159;047;1}; *žrědło žrědli* {133;074;2}; *žywidłow* {087;030;5}, {098;077;1}, {101;091;2}.

Kupka **dl* jo se zjadnorila teke we wuzuku słow, na ps. w *l*-formach werbow, to groni we formach perfekta. Faska (1964:109 a 115) nalicujo za Wětošojski dialekt mjazy drugim *som jěł, psěł, psěła, smy psěli*. Hauptmann take formy njepodajo, rowno až – glědajucy na wot Hauptmanna citěrowane formy ako *Wili* (wiły) – wěšće teke su eksistěrowali: *jědl* (1761:279), *plchědl* (1761:290). W „Tšubałach“ jo dokłažona jadnučka relewantna werbalna forma. Toś ten psikład jo kupku *dl* zdžaržał: *najědli* {192;196;5}. W Theokritowych pastyrskich pěsnjach pak najžo se pšešiwo tomu psikład *wujěł* {79;IX;34} a we Phaedrusowych fablach jo dokłažona forma *zjěł* {168;1;11}.

Stempłowa rěc pokazuju w nastupnosći zjadnorjenja kupki **dl* potakem dwojake wuwěše. Na jadnom boce kontinuěrujo se **dl* we wětšem žěfu relewantnych leksemow ako *dl*, na drugem boce dialektalny wliw wotergi se wustatkujo, tak až najdu se w „Tšubałach“ – ale tejerownosći w drugih tworbach Stempla – teke psikłady typa *žrělo* resp. *som wujěł* (w zmysle *som wujěđł*).

w nožce se naspomniło, dokulaž podajo se w nožce cely originalny werš, kotaryž w šišću basnje jo krađu se psěformował.

2. žěl

MORFOLOGISKE WOSEBNOŚCI RĚCY KITA FRYCA STEMPLA

2.1 Rozšyrjone a njerozšyrjone prezensowe formy typu *kupijom/ namakajom*

W dolnoserbšćinje jo se wuwila wosebna prezensowa forma werbow *i-* a *a-*konjugacije. Pšez infiks *-jo-* pšed personalnymi końcówkami pšejdu toš te werby formalnje do *o-*konjugacije. Material SRA (12:233) pokazuju na to, až taka wašnja tworjenja (typ: *kupijom, namakajom*) w popšawnych dolnoserbškich dialektach jo za perfektiwne werby normalna. Žinsajšna kodifikacija (pšir. Starosta 1999) ma njerozšyrjone formy typu *kupim, namakam* za zestarjone.

Prědne pšikłady za rozšyrjenje werba w prezensu z infiksom *-jo-* namakaju se w drugej połojcy 16. stolěša pla Mollera (1574) a teke we Wolfenbüttelskem dolnoserbškem psaltarju. We wobyma rěčnyma pomnikoma wustupuju *jo-*rozšyrjenje kradu konsekwentnje w 2. a 3. wos. sg. perfektiwnych słowjesow. Mjaztym pak až Moller twori rozšyrjone formy pšisamem jano wot werbow *i-*konjugacije (pšir. Faska 1965:161 sl.; wuwzeši w *a-*konjugaciji stej *spodobajo a njenamakajo*), pšejžotej we Wolfenbüttelskem dolnoserbškem psaltarju *a-* a *i-*konjugacija formalnje do *o-*konjugacije. Dalšne gramatiske wosoby – dokłažone su w tekstoma 1. wos. sg, 1. wos. pl., 3. wos. pl. (Moller 1574) resp. 1. wos. sg. a 3. wos. pl. (WoDsPs) – maju w pomjenjonyma rěčnyma pomnikoma jano njerozšyrjonu formu (pšir. Faska 1965:161). Glědajucy na wopisanu – drje pjerwotnu – distribuciju rozšyrjenja formow z infiksom *-jo-* měnje Faska (1965:166 sl.) a po nim Warnar (1996a:95) a Markec (2001:102 sl.), až motiwacija inowacije jo była homonymija formow prezensa a aorista w 3. wos. perfektiwnych werbow *i-* a *a-*konjugacije, kotaraž pšez nowe, rozšyrjone formy jo se wotporała. Fakt, až njewawi se infiks *-jo-* w nejstaršych dokładach pla imperfektiwnych werbow⁶⁵ rozjasnjujo se pšez to, až njetworje imperfektiwa aorist. W jich paradigmach njejo dojšło k homonymiji prezensowych a preteritalnych formow a pšidatna diferenciacija 3. wos. sg. prezensa resp. imperfekta njejo była notna.

Rownocasne wujawjenje prezensowych formow z infiksom *-jo-* pla perfektiwnych werbow teke w 2. wos. sg., w kotarež pomjenjona homonymija njejo eksistěrowała (pšir. 2. wos. sg. prez. *namakaš* vs. 2. wos. sg. pret. [imperfekt] *namaka*), wujasnjujo Faska (1965:169) z tym, „zo so formje 2. a 3. wos. sg. w pretericie nje-rozeznawašej.“

⁶⁵ Njewobjadnaju se how jadnozložkowe imperfektiwa typu *znaš*, kotarež su se w gorno- a dolnoserbšćinje stary zdonk wobchowali. K toš tym werbam, kotarež w prez. sg. se konjugěruju *znaju/-om, znajoš, znajo*, glědaj Warnar (1996a:70 a 80 sl.)

Za tezu, až rozšyřenjenje perfektiwnych werbow *i* resp. *a*-konjugacije jo motiwërowane pšez nëgajšnu homonymiju 3. wos. sg. prezensa resp. jadnoreje zachadnosći powëda teke fakt, až w 3. a 4. klasy *o*-konjugacije⁶⁶ jo došlo pšisamem paralelnje k podobnemu wuwiseju. Pla toš tych werbow (typ: *najjac*, *wunjasć*) jo se wotporala pjerwjejšna homonymija prezensowych resp. aoristnych formow 3. wos. sg. pšez zmënu starego zdonkowego wokala *-o-* w aoristach na *-e-* (*pšizo* > *pšize*). Toš ten nowy wokal perfektiwne werby su pšewzeli wot imperfektiwnych werbow, kotarychž zdonk w jadnorej zajžonosći z *-e-* jo se rozšyrjował (*njasech/pšinjasoch* > *njasech/pšinjasech*). Faska (1965:167–169) pokažo, až tendence wotporanja homonymije formow pšibytnosći a jadnoreje zajžonosći perfektiwnych werbow w 3. wos. sg. w *i* resp. *a*-konjugaciji a w 3. a 4. klasy *o*-konjugacije do dalokeje měry zwisujotej. Wot njogo analizërowane pomniki (resp. žëty toš tych spisow) maju slëdujucu distribuciju rozšyrjonych a njerozšyrjonych formow 3. wos. sg. prezensa *i* a *a*-konjugacije kaž teke zdonkowego wokala *-o-* resp. *-e-* pla aoristow 3. a 4. klasy *o*-konjugacije (hlej tabela na str. 48).

K toš tej tabuli pišo Faska (1965:168): „Z tutoho přehlada wuchadža, zo bëži zmëna zdonkowego wokala preterita při słowjesach 3. a 4. klasy *o*-konjugacije časowje a městnostnje paralelnje z nastaćom rozžerjonych prezensowych formow při perfektiwnych slowjesach *i*- a *a*-konjugacije.“ Won podajo styri wuwzeša, kotarež do toš teje wuwisoweje linije pšawje se njegože. Na jadnom boce stej to Jakubica a Wolfenbüttelski dolnoserbski psaltar ze zdonkowym wokalom *-e-* w aorisće. Toš ten zdonkowy wokal ma Faska za pjerwotny, stary (pšir. Faska 1965:169). Pšispomniš pak se dej, až we Wolfenbüttelskem psaltarje se namakaju teke aoristy ze zdonkowym wokalom *-o-*. Faska sam nalicyjo *hoblacoch*, *humožo* (1965:167). W samskem wudašu kotarež jo teke Faska ekscerpërował (Trautmann 1928) namakaju se mjazy drugim hyšći toš te pšikłady za aoriste ze zdonkowym wokalom *-o-*: b. 16 *humollho*, b. 37 *hoblátzoch* (drje Faskowy pšikład), b. 58 a 59 *pšihlho*, b. 60 *pšihhochu*, b. 84 *doilhoch*, b. 90 *huilhó*, *doilho*, b. 91 *pšihlho*, b. 92 *dowëlho*, b. 96 *hujshochu*, *wotpomollhoch*, *pomollhoch*, b. 125 *hoblëilho*, b. 129 *slellhochu*, *nëpomollho*, *pomollho*, b. 138 *pšihlhoch*. Na take trjebanje pokazujo teke Hoenicke (1930:89): „Der Bildungsvokal e des Aorists (aus ursorb. e gleich welchen Ursprungs) hat ebenfalls neben den Formen mit e nicht selten die o-Färbung“.

Dalšnej wuwzeši stej po mënjenju Faski (1965:169) Wjelcojske spiwarske a Schindler. Pši tom pšipisujō Faska pomjenjonym spiwarskim knigłam pšechodny staw, w kotaremž wuwise rozšyrjonych formow jo se južo zachopilo, preteritum ze zdonkowym wokalom *-o-* pak jo hyšći wobchowane. Schindlerowe pšikłady za *-o-* interpretërujo Faska „skerje jako sekundarne rozšërjenje zdonkowego wokala *-o-*, na čož pokazuja tež imperfektiwne formy z tutym wokalom pola samsneho spisowacëla (*wježoštej*)“ (Faska 1965:169).

⁶⁶ Toš to podaše pošëgujo se na klasifikaciju werbow, kotaruž podajo Faska (1964:123–129) w swojej monografiji wo Wëtošojскеj narëcy.

rěcny pomnik	prezens ⁶⁷		jadr. preteritum	
	-i/-a	-ijo/-ajo	zd. wok. -o-	zd. wok. -e-
Jakubica	7	–	–	6
Moler	15	3	4	–
Enchiridion	– (?) ⁶⁸	7 (?)	4	–
Wolf. psalter	13 (?)	1 (?)	–	3
Wošowaski rukopis	3	–	1	–
Storbarski rukopis	1	1	–	1
Wjelcojske spiwarske	4	6	3	–
Fabricius	10	–	15	–
Hauptmann	57	3	5	–
Fryco	3	40	6	20
Schindler	–	50	19	12
Hopisanje	–	6	3	12
Stempel	10	21	– (4) ⁶⁹	9 (6)

Tabula: Frekwenca (nje)rozšyrjonych formow 3. wos. sg. prezensa a aoristow ze zdonkowym wokalom *-o-* resp. *-e-* (pšewzeta z: Faska 1965:168, powobzměnjona)

⁶⁷ Cysła frekwence prezensowych formow pošěguju se po podašach Faski jano na 3. wos. sg. Za frekwencu zdonkowego wokala *-o-* resp. *-e-* Faska toš take precizěrowanje nje-podajo (pšir. Faska 1965:168).

⁶⁸ Pla datow nastupajuce prezens drje jo pšišto w tabuli Faski ku žělnemu změšanjeju licbow Enchiridiona a WoDsPs resp. su se zapisali licby wustupowanja rozšyrjonych resp. njerozšyrjonych formow do wopacneje špalty. Nanejmnjej možo se z togo wuchadaš, až pla Tary (Tharaeus) rozšyrjone formy w takem mnoštwe njewustupuju. Teke licba njerozšyrjonych formow we WoDsPs zdajo se byš njewěrjobna. Glědajuce na to, až Faska w teksće nastawka nalicyjo 13 njerozšyrjonych formow pla Tary (1965:162), pšěšiwu kotarejž žedna rozšyrjona njestoj, ga možo se z togo wuchadaš až w špalše *-i/-a* pla Tary dejało staš „13“, w špalše *-ijo/-ajo* pak „–“. Zdajo se, až pon zapisa „1“ a „7“ deja-łej se pširědowaš njerozšyrjonem resp. rozšyrjonem formam we WoDsPs. Pšěšiwu tomu pak powěda, až Faska w teksće nastawka nalicyjo (nanejmnjej) 8 pšikładow za špaltu *-ijo/-ajo* (1965:161).

⁶⁹ W šišćanem wudašu Theokritowych pastyrskich pšěni a Phaerudrowych fabulow (Stempel 1963b) su se aoristy typa *pšizoch* nanejmnjej w tšich padach na *pšizoch* korigěrowali. Take zapšimnješa do teksta drje su zwětšego markěrowane a w nožce komentěrowane. Glědaš-lic pak w teksće za konkretneju formu, na pš. za aoristom typa *pšizoch*, ga možo se lažko staš, až pšipisane originalne formy w nožce pšewizijoš. Tak jo se drje teke Fasce šło, kenž njejo žednych aoristnych formow ze zdonkom *-o-* namakał. W nožkach weto dokumentěrowane formy na *-o-* (3) su se how we wotpowědujucej špalše w spinkoma pšipisali. Dokulaž jedna se kuždy raz wo pšikład, kenž jo był wotšišćany ze zdonkowym wokalom *-e-*, su se namakane pšikłady za *-o-* w špalše *-e-* w podašu w spinkoma zasej wotšěgnuli. Dokradnjeje pširownowanje z rukopisoma mogało poměr dalej změniš. W šišću Phaerudrowych fabulow namakajo se mimo togo forma *pšizoštej* {157;1,1}. Toš ta forma jo se tym tšim korigěrowanym formam pšipisała, tak až w spinkoma se jawi w špalše *-o-* (4). Na frekwencu wustupowanja *-e-* toš ten pšikład pak se njewustatkuju.

Zajmna jo w toś tom konteksće distribucija frekwence relewantnych formow w rěcy Stempla. Tabulka Faski pokažo za Theokritowe pastyrskie pěsni a Phaedrusowe fabule (Stempel 1963b) poměr njerozšyrjonych ku rozšyrjonym prezensowym formam 10:21, potakem 1:2,1. Za aorist podajo pšegld jano formy ze zdonkowym wokalom *-e-*. Distribucija frekwence wustupowanja *-o-* : *-e-* w poměrje 0:9 pak njewotblyščujo daniž realitu šišćaneje wersije, daniž rukopisa (pšir. nožka 69). Wudawašel jo w slědujucych padach w rukopisu se namakajucy zdonkowy wokal *-o-* pšeměnił na *-e-*: w Theokritowych pastyrskich pěsnjach: *pšízochu* (korigěrowane: *pšízechu*) {84,XI,18}⁷⁰; w Phaedrusowych fablach: *pšízochu* (korigěrowane: *pšízechu*) {234,V,3}⁷¹, *pšízoštej* {244,pšidank,5}, {263,pšidank,20}. Wšyke toś te zapšimješa do originala su z nožku markěrowane. Pšikład *pšízoštej* {157; 1,1} w Phaedrusowych fabulach njejo se korigěrował a jo toś teke w normalnem teksće tak wošišćany. Poměr formow ze zdonkowym wokalom *-o-* pšesiwo formam ze zdonkowym wokalom *-e-* dej toś se korigěrowaš na (nanejmenjej) 4:6.

Zajmne jo teke wugodnosćenje rěčnego materiala z „Tšubałow“. Wěšty žěl wšykných namakanych prezensowych formow *í* a *a*-konjugacije jo njerozšyrjonych. Jich licba ale njedajo se dokradnje postajš. Zawina togo jo wopisana homonymija z aoristami. Wotergi samo z pomocu dlejšego konteksta njejo možno celo jasno rozsuziš, jedna-lic se wo njerozšyrjonu prezensowu abo wo aoristnu formu. Pšikłady njerozšyrjonych werbow *í*-konjugacije (3. wos. sg. prez.) su: *chopi* (3x), *nakupi* (?)⁷², *napłóži* (?), *natwari*, *njedowěri*, *njenakwasy*, *njenałóži*, *(nje)napoňni* (3x), *njepoderbi*, *njewobdari*, *njewopomni*, *njewostuži*, *njewumłóši*, *njewuprozni*, *njezgoni*, *njezwjaseli*, *poseži*, *pšelicy*, *pšéseрпи*, *pšicyni*, *skruży*, *wobšuži*, *wobwisy* (2x), *wobžarży* (2x), *wotnowi*, *wotżywi*, *wozeleni*, *wuběży*, *wugubi* (?), *wumłóši*, *wuraži* (1x, 1?), *wusłěži* (?), *wuzwjedri*, *zachopi*, *zapali*, *zazni*, *zbuži*, *zjawi*, *zwjaseli* (4x). Wuspinkuju-lic se 5 njewěšte pšikłady z pšašakom, ga jo to 44 dokładow za njerozšyrjony prezens w 3. wos. sg. w samej *í*-konjugaciji. W *a*-konjugaciji jo dokłážonych 28 relewantnych pšikładow, jaden dokład jo pšidatnje woznamjenjony z pšašakom: *docaka*, *doglěda*, *naparska*, *(nje)namaka* (4x), *njenasypa*, *njespora*, *(nje)spožiwa* (2x), *njewusypa*, *poganja*, *požeda*, *pšelama*, *pšesłucha*, *pšinamaka* (2x, 1?), *rozduwa*, *rozpuka*, *wobgraka*, *wupušća*, *wustupa*, *wuzakšywa*, *zajěka*, *zapraska*, *zatka*, *zawoła*. Dogromady jo to potakem nanejmenjej 72 njerozšyrjonych formow 3. wos. sg. prezensa w *í*- a *a*-konjugaciji. Pšesiwo nim stoj jano 17 rozšyrjonych formow, a to žewješ w *í*-konjugaciji (*dopoňnijo* {126;045;6}, *naspomnijo* {081;001;1}, *njepšepušćijo* {088;032;2}, *njewostužijo* {120;018;6}, *stupijo* {113;147;3}, *wotworijo* {086/087;026;5}, *wupušćijo* {085;021;2}, *wuwaliijo* {134;080;1}, {142;117;5}) a wosom w *a*-konjugaciji (*namakajo* {099;084;6}, *napadajo* {086;024;2}, *njewozdajo* {158;044;5}, *njezlětajajo* {158;044;3}, *sporajo* {089;038;3}, {090;042;1}, *wobžoltajo* {085;021;5}, *zaklincajo* {098;078;2}).

⁷⁰ Theokritowe pastyrskie pěsni. Citěrowane su po rěže: *bok* w šišćanem wudašu, *numer basnje* a *smuga* w *basni*.

⁷¹ Phaedrusowe fabule. Citěrujo se po rěže: *bok* w šišćanem wudašu, *numer knigłow* a *numer basni*. Slědne knigły Phaedrusowych fabulow njamaju cysło, ale nadpis *pšidank*.

⁷² Pšikłady z pšašakom som pširědował prezensoju, mogu pak teke byš aoristne formy.

Pšilicyš mogli se how snaž wotere formy typu *kupjo* (pšir. dołojce) a formy werba *daš*. Poměr njerozšyrjonych a rozšyrjonych formow w „Tšubałach“ – ako wuchada z podatych libow – krađu se rozeznawa wot poměra, w kotaremž pomjenjone formy po gorjejcej tabuli stoje k sebje w šišću Theokritowych pastyrskich pěśni a Phaedrusowych fabulow (Stempel 1963b). Mjaztym až pšewažuju w slědnych knigłach rozšyrjone formy z 2,1:1, su w „Tšubałach“ njerozšyrjone formy skerjej frekwentěrowane. Woni stoje k rozšyrjonym w poměrje 4,24:1. Pšilicenje pšikładow ako *dajo* resp. *kupjo*, *stupjo* njeby změnił fakt, až njerozšyrjone formy su skerjej frekwentěrowane nježli rozšyrjone.

Wosebnje zajmne jo pšepytowanje paralelnego wuwiša, to groni wotporanje homonymije 3. wos. sg. prezensa resp. preterituma w 3. a 4. klasy *o*-konjugacije. „Tšubały“ su jasny indic za to, až motiwacija pšechadanja zdonkowego wokala *-o*-na *-e*- jo była pomjenjona homonymija. W teksće namakaju se formy z wobyma zdonkowyma wokaloma. Pši tom ma wětšy žěl (13x) rozšyrjenje zdonka z *-e*-, mjeńšy žěl (4x) *-o*-. Pši tom pak jo wažne, až formy na *-e*- wustupuju jano w 3. wos. sg., mjaztym až dalšne aoristne formy – w „Tšubałach“ najdu se hyšći dokłady za 3. wos. pl. – maju starše *-o*-: **Tšubały**: *pšížochu* {084;013;2}, {125/126;041; 6}, {184;160;5}. Raz wustupuju aorist ze zdonkowym wokalom *-o*- teke w 3. wos. sg.: *To pšízo samo, gaž to jagnje / Bě k baranu a k dojce* {182;151;2/3}. Pšikłady za *-e*- w „Tšubałach“ su slědujuce: *pšíze* {081;004;5}, {084;013;1}, {095;064;5}, {135;083;2}, {135/136;086;4}, {172;105;1}, {173;111;3}, {182;152;1}, {185/186;167;4}, {190;187;2}; *zajěže* {135/136;086;2}; *njewoteže* {178;135;5}; *pšinjase* {169;094;5}. Wosebnje zajmnej stej pši tom pšikłada {084;013;1/2} a {135;083;2–4}. W přědnem stoj aorist w 3. wos. sg. na *-e*- pospoł z formu 3. wos. pl. na *-o*- (*kak to pšíze / Pšez słyńco pšížochu* {084;013;1/2}), w drugem pak stoj aorist na *-e*- podla prezensoweje formy, kotaraž mimo změny na *-e*- w aorisće by była homonymna (*kak pšíze / Kak nastanu, pšec tak, nic hynacej? / Pšez wěstosć jano pšízo pokoj* {135;083;2–4}). Njejasnje jo, lic pla pšikłada *njewě, co jo / To smjaše, daniž pšez co pšízo. / Až spožiwanje jo, a njepšízo / Po pšigože ale na wabjenje* {138;097;3–6} jedna se wo aoristnu abo prezensowu formu. Pšešiwu tomu jo forma *pšíze* w pšikłaze *Cas že tež jim pšíze, / Až du do pola pytat carobu* {128;054;2–3} wěšće prezensowa (pšir. Kaulfürst 2002:96). How mogło se wo womolenje Stempla jednaš, kotarež jo nastalo pšez pšenosenje homonymije formow na *-o*-teke na formy ze zdonkowym wokalom *-e*-. Možo pak se teke jednaš wo dialektalny zjaw. Za njeposřednu bliskosć Parcowa ga su w materialu SRA (12:260) take prezensowe formy dokłazone (pšir. Kaulfürst 2002:96).

Změna zdonkowego wokala *-o*- na *-e*- w aorisće 3. a 4. klasy *o*-konjugacije a frekwenca njerozšyrjonych resp. rozšyrjonych formow w prezensu perfektivnych werbow *i*- a *a*-konjugacije možo se toš w slědujucej tabuli zwobrazniš:

prezens				aorist			
3. wos. sg. njerozšyrjone formy		3. wos. sg. rozšyrjone formy		3. wos. sg.		nic 3. wos. sg.	
-i	-a	-ižo	-ažo	-o-	-e-	-o-	-e-
44	28	9	8	1	13	3	–
72		17		-o-:-e- = 4:13			

Tabula: Frekwencja wustupowanja rozšyrjonych a njerozšyrjonych prezencowych formow werbow *i-* a *a-*konjugacije w pširowanju z wustupowanim zdonkowego wokala *-o-* resp. *-e-* w aorisće.

Tabula pokažo, až wobej možnosći wotporanja homonymije prezensa a aorista w 3. wos. sg. w „Tšubałach“ se namakajotej. Za *i-* a *a-*konjugaciju drje možo se z togo wuchadaš, až jedna se wo pšechodny wuwisowy staw dolnosěrbskeje rěcy, w kotaremž rozšyrjone a njerozšyrjone formy posporomje wustupuju. Pši tom jo zawěšće možno, až wjele z njerozšyrjonych pšikładow su se dostali do teksta dla metruma tworby. Jasnje pak jo, až jich wusoka frekwencja pokazuju na staw rěcy, w kotaremž njerozšyrjone formy su hyšći běžnje trjebane a njejsu awtoroju na žeden pad cuze. Metruma dla pšikrotcōne pak zdaže se byš pšesiwo tomu dokłady typa *kupjo, stupjo* (pšir. dołojce), kotarež w tabuli su wostali njewugodnosōne. Glědajucy na poměr frekwencje wustupowanja njerozšyrjonych formow k cestosći wustupowanja rozšyrjonych formow 72:17 možo se groniš, až rěc „Tšubałow“ stoj bliska rěcy Hauptmanna w Lubnowskem Szārłkem Sambuchu. Wo rěcy toš togo rěcneho pomnika pišo Faska (1965:163) nastupajucy rozšyrjenje z infiksom *-jo-*: „Zo tež Hauptmann w swojim Lubnowskim Szarskim Sambuchu po prawidle jenož njerozšyrjene formy wužiwa, bēch hižo pšispomnił. Ze 127 perfektiwnych prezencowych formow, ekscerpowanych ze „Sambucha“, su jenož 27 rozšyrjene, z tych pak su 23 tworjene wot słowjesa *daš* (*daju, dajoš, dajo*), přećiwo kotrymž steja zaso jenož 7 njerozšyrjene formy: *dam, daš, damy*:“ W rěcy Stempłowych „Tšubałow“ maju rozšyrjone formy južo tšochu wušu frekwencu nježli pla Hauptmanna a njejsu w glōwnem na *daš* (*daju, dajoš*) wobgranicowane. Mjaztym pak, až pšewažuju w „Tšubałach“ pla drugich werbow *i-* a *a-*konjugacije njerozšyrjone formy, jo pla werba *daš* – tak ako pla Hauptmanna – rozšyrjenje preferowane. Dokłady za w 3. wos. sg. rozšyrjony perfektiwny werb *daš* su: *Jo łopjeńko, won dajo k wěšći* {090;041;4}, *Tež dajo wot se tšikotanje* {126;044;4}, *Což cłowjek cyle sam wot se dajo* {133/134;077;1}, *Nic njedajo, ako głos dobry* {147;137;2}, *A dajo rada, žož jej možno jo* {151;011;6}, *Do zemskego spodka njedajo rěc!* {161;056;6}, *Wot se dajo, dostanjo mjeno* {170;098;4}, *Lěc dajo něco wužytk a z cym* {181;145;2}. Teke za imperfektiwum *daš* jo 3. wos. sg. (*nje*)*dajo* cesto dokłazona: {085;018;3}, {086/087;026;6}, {090;040;6}, {094;060;1}, {094;060;3}, {102/103;098;6}, {105;109;4}, {109;129;1}, {128;051;5}, {130;061;5}, {165;073;4}, {184;159;5}, {190;186;2}. (K zdžaržanju starego zdonka w jadnožložkowych werbach typa *znaš, znajo* glědaj Warnar 1996:70 a 80–83.) Njerozšyrjone formy werba *daš* w „Tšu-

bałach“ su ředke, namakaju pak se wot imperfektiwnego *daś* (nimske *lassen*) kaž teke wot perfektiwnego *daś* (nimske *geben*): *Ta tež se z ruku njeda łapis* {083; 011;2}, *Kaž wuź se wijo, žož da se na boki* {095;066;3}, *Nic ako znamje njeda kiwanje* {168;090;6}. K toś tym formam 3. wos. sg. namakajo se w „Tšubałach“ teke forma 1. wos. pl.: *A pšawo njedamy potłocys* {167/168;086;2}.

2.1.1 Pochad infiksa *-jo-*

Pochad wosebneho infiksa *-jo-* z kotarymž rozšyrjone formy perfektiwnych werbow *i-* a *a-*konjugacije se tworje možo se nejpjerwej raz na wšaku wašnjju rozkłaďowaś (po Warnar 1996:95):

1. Stara *a-*fleksija jo se w anaforikum sg. dla pomjenjoneje homonymije zdžaržała a jo se teke na *i-*fleksiju pšenjasła.
2. Stara *a-*fleksija jo se analogiski k jednožłozkowym werbam *a-*konjugacije restitueřowała a jo se pozdžej na *i-*fleksiju pšenjasła.
3. W aspektowych porikach jo se *i-*konjugacija pšeformowała a opozicija *kupi – kupujo* jo dowjadła ku hybridnemu *kupijo*.
4. *I-*konjugacija jo se analogiski k *biś, bijom, bijoš* rozšyřila a toś ten muster jo se pšenjasł teke na *a-*konjugaciju.

Warnar (1996:95), kenž ma stwurtu moźnosć za nejwěcej wěrjepodobnu, z pšawom na to pokažo, aź doskońcne rozwězanje toś tego pšasanja drje njejo moźne, dokulaž w žednem z řecných pomnikow njejo dokłaźone rozšyřjenje jano za *a-* resp. jano za *i-*konjugaciju. Pšešiwu přednyma wariantoma, to groni pšešiwu wuchadanju inowacije z *a-*konjugacije a jeje pšenosenje do *i-*konjugacije pak powěda głownje fakt, aź na pś. pla Mollera rozšyřjenje z *-jo-* w 3. wos. sg. *i-*konjugacije jo normalne, w *a-*konjugaciji stej jano *spodobajo* a *njenamakajo* se namakałej (pšir. Faska 1965:161 sl.). Warnar (1996:96) pišo dla togo: „Daraus dürfen wir schließen, daß die Produktivität dieser Präsensbildung von der i-Konjugation ausgeht, womit diejenigen Theorien, die den Ausgangspunkt dieser Bildungen in der a-Konjugation sehen, wenig glaubhaft erscheinen.“ Na předny wid zda se, ako by řec „Tšubałow“ se zažaržała w toś tej nastupnoći hynac. W *i-*konjugaciji mamy poměr njerozšyrjonych k rozšyrjonym formam 44:9 to groni 1:0,2, mjaztym aź w *a-*konjugaciji pomjenjony poměr jo 28:8, potakem 1:0,29. Głědajucy na toś te licby mogali se myslíš, aź w „Tšubałach“ inowacija w *a-*konjugaciji jo skerzej produktiwna, nježli w *i-*konjugaciji. Pšilicyju-lic pak se wšykne w „Tšubałach“ wustupujuće dokłady typa *kupjo, stupjo* (10x; k traktowanju toś tych formow gļědaj dołojce), ga se wopokažo, aź popšawny poměr frekwence njerozšyrjonych k rozšyrjonym formam jo 1:0,43. Z takim su teke w „Tšubałach“ rozšyřjone formy *i-*konjugacije relatiwnje cesćej frekwentěrowane, nježli wotpowědujuće formy *a-*konjugacije.

Michałk (1962:245–247), kenž wujžo z togo, aź rozšyřjone prezensowe formy su wuchadali z *i-*konjugacije, jo nastajił tezu, aź jedna se pla formow *kupijo* wo pšeformowane *kupujo*, kotarež jo nastało pod wliwom njerozšyrjoneje prezenso-

weje formy perfektiwnego *kupić – kupi*. Michałk ma toś dolnoserbske *kupijo*, *namakajo* za formy, kotarež wotpowěduju formam *hotijo*, *wórdijo*, *lazijo* w Kulojskem resp. Worjejskem dialektse. Wo toś takej interpretaciji pišo južo Faska (1965:166): „Wšitke dotalne wukładowanja [...] njemóžachu přeswědčić. [...] Michałkowe wujasnjenje [...] tež tohodla nic, dokelž widži we Wojerowskich formach typa *kupijo*, *holijo* a w pozdatnej opoziciji *da – dajo* njewopravnjeni analogon.“ Kulojske a Worjejske formy ga su tworjone zwětšego wot imperfektiwnych werbow, dolnoserbske dokłady typa *kupijo*, *namakajo* pak zwětšego wot perfektiwnych. Pomjenjone formy same maju w Kulowje a Worjejcach tejerownosći imperfektiwny aspekt (pšir. teke Warnar 1996:97), w dolnoserbskej rěcy pak su rozšyrjene formy – po nowšych žělach (Faska 1965, Warnar 1996, Marcek 2001) a po nowšej kodifikaciji (na pš. Starosta 1999) – (zwětšego) perfektiwne. Dla togo možo se drje měnjenjeju Warnarja (1996:95) pšigłosowaš, až stworta z gorjejece naliconych možnosćow pochada infiksa *-jo-* jo nejwěcej wěrjepodobna. Fakt, až jo głowny argument pšešiwu tezy Michałka aspekt dolnoserbskich prezenzow ako su tworjone z pomocu pomjenjonego infiksa, jo typiski za problematiku wopowědanych formow. Pšeto aspekt rozšyrjonych prezenzow jo drje nejwěcej diskutěrowane pšašanje w ramiku slěženjow k toś tej dolnoserbskej inowaciji.

2.1.2 Aspekt a casowy woznam prezenzowych formow typa *kupijo*, *namakajo*

Muka (1891:576) pišo wo perfektiwnych werbach *a*-konjugacije: „Die Praesentia der Composita von durativen Verben der 2. Conj. sind im Ns. auf dem Wege der Analogiebildung nach und nach zu den alten uncontrahierten Formen auf *-ajom* *-ajoš* *-ajo* u. s. f. zurückgekehrt. Der Grund hierzu ist darin zu suchen, dass die Praesensformen der Durativa auf *-am* *-aš* *-a* u. s. w. in den Zusammensetzungen mit Praepositionen nach dem bekannten slavischen Sprachgesetz die Bedeutung des Futurs annahmen [...]. Weil nun dem Bestreben der sorb. Sprache, von solchen futurischen (perfectiven) Praesentien wiederum durative Praesentia zu bilden, bei diesen bereits abgeleiteten Verben auf dem gewöhnlichen Wege der Verbalableitung nicht mehr leicht entsprochen werden konnte, so fand die Sprache den Ausweg der Angleichung derselben an die Praesentia anderer Verba mit ausgeprägter durativer Handlungsart“. Podobnje wugranja se wo perfektiwnych werbach *i*-konjugacije: „Die Verba perfectiva der 3. Conjugation haben im Ns. mit der Zeit [...] eine besondere Flexion des durativen Praesens angenommen zur Unterscheidung von dem perfectiven (futurischen) Praesens, indem sie in [...] die 1. Conj. übertraten, während die Praesentia imperfectiver (durativer) Verba die ursprüngliche Form bewahrten“ (Muka 1891:589). Faska pišo k tomu „Muka je toho měnjenja, zo su prezenzowe formy typa *kupijo* – *namakajo* imperfektiwneho aspekta a zo su tworja potom, „sobald dem Praesens dieser Komposita durative Handlungsart zukommt““ (Faska 1965:155, nimski citat po: Muka 1891:577). Měnjenje, až prezenzowe formy typa *kupijo*, *namakajo* su imperfektiwne jo teke zastupował Michałk (1962:245–247, pšir. gorjejece). W swojom pojednanju wo Wětošojskej narěcy pokažo Faska (1964:140–145), zložujucy se teke na spis Monja (*Skizzen zur Laut-*

und Formenlehre der niedersorbischen Sprache. SKA: Sign. MS-XXXIX-2A/B), na to, až njewustupuju typ *kupijo*, *namakajo* w jano za imperfektiwne werby relewantnych pozicijach. Jadnučkej takej poziciji stej „woznam aktualneje přítomnošće [...] abo runočasnóš z druhim jednanjom“ (Faska 1965:158, pšir. teke Faska 1981:180 sl.). Jadnučki pšikład (*Což-li, zawołajmej rubaka, kenž wrjos tam pola tebjje zrubajo*) za rozšyrjony prezens w aktualnej pšibytnosći jo Faska namakał rowno w Stemplowych Theokritowych pastyrskich pšesnjach {V;75/76} (Stempel 1963b:56). Faska toš ten pšikład na slědujucu wašnju komentěrujo: „Prawdžepodobnje jedna so tu wo zmylk, nastaty rytma heksametra kwoli“ (Faska 1965:159). W „Tšubałach“ se njenamakajo žeden dalšny dokład rozšyrjoneje prezensoweje formy z woznamom aktualneje pšibytnosći, což podpěrujo interpretaciju formy *zrubajo* z pomjenjonym woznamom ako womolenje.

Wornar (2003:77) formulěrujo za synchroniski serbski rěcny system: „*namakam* und *namakajom* [...] : Beide sind 1. Sg. Präs. von *namakaš* ‚finden‘ und unterscheiden sich nur in der Frequenz ihres Auftretens. Alles, was zu signalisieren ist, ist bereits in *namaka-* signalisiert, und das *-jo-* in *namakajo* fügt dem nichts Neues hinzu, nicht einmal eine emphatische Nuance.“

Pšaňanje za rozdzělnymi wuslědkami Faski a Warnarja na jadnom boce a Muki na drugem boce w nastupnosći aspekta dajo se wujasniš z tym, až Muka jo z togo wuchadał, až kužda forma perfektiwnego werba w prezensu awtomatiski ma a musy měš woznam futura. Pši takem wuchadnišću zdaže se wšykne prezensowe formy perfektiwnych werbow, kotarež maju w teksće woznam njeaktualnego resp. historiskego prezensa „njeperfektiwne“, to groni njenosece woznam futura. Z hynakšymi słowami: Muka ma – nanejmnjenjej w nastupnosći rozšyrjonych prezensowych formow – *wšykne* dokłady z woznamom prezensa za relewantnu poziciju imperfektiwnych werbow. Faska (1965:158) pšešiwu tomu ma jano aktualnu pšibytnosć a rownocasnóš jednanja za relewantnej poziciji imperfektiwnych werbow. Won pokažo na to, až mogu teke perfektiwne werby w njeaktualnem a historiskem prezensu kaž teke w padach koincidency wustupowaš. Z pomocu pšikładow teke dopokažo, až wustupowanje perfektiwnych werbow w toš tych pozicijach njejo wězane na rozšyrjone prezensowe formy. Nawopak wobtwaržijo, až teke formy typa *kupijo*, *namakajo* mogu se trjebaš z futuriskim woznamom (pšir. Faska 1965:165 sl.). Muka ma potakem woznam prezensa za głowne pšiznamje rozšyrjonych formow a pozdatna „imperfektiwnosć“ typa *kupijo*, *namakajo* pochada z wopacnego wuchadnišća, až wšykne prezensowe formy perfektiwnych werbow obligatoriski maju woznam futura. To wuchada teke z jogo formulacije „wenn auch vereinzelt noch die ursprünglichen Praesensformen trotz ihrer futurischen Bedeutung als Praesentia verwendet erscheinen“ (Muka 1891:590), kotaruž Faska (1964:141) ma za „njekonsekwentnu“. W principje pak njekonstatěrujo Muka z toš tym pšispomnješim nic hynakšego ako to, až namakaju se teke njerozšyrjone formy wotergi w někakem woznamje prezensa. Až žo Muce głownje wo woznam a mjenjej wo „aspekt“ wuchada teke ze slědujucego citata: „Toš ta wósebnosć pšitomnostnych hukońceňow [...] móćnašo se hupšesćerajucyno se po dolnoserbskej casownice [...] a nałožuju se něto wělgin cesto a rad, aby se z perfektiwnych (zestawonych) słowesow [...] nowe (sekundarne) praesentia z wóznamom pšitomno-

sci hustworili“ (Muka 1950:725). Godnošenje Mukoweje interpretacije možo se toś precizěrowaś. Kritizěrowaś možo se,

- a) až njediferencěrujo woznamowe pozicije, w kotarychž perfektiwne a imperfektiwne werby mogu konkurěrowaś a až toś pśipisujo (starym) prezensowym formam perfektiwnych werbow jano woznam futura. Njediferencowane, kwazi „monolitiske“ wobglědowanje woznama prezensa jo zawjadło Muku k tezy, až perfektiwne werby *i*- a *a*-konjugacije maju „imperfektiwne“ (won pišo zwětšego „duratiwne“, „prezentiske“; pšir. gorjejece) prezensowe formy tworjone z infiksom *-jo-*.
- b) až ma *a*-konjugaciju za wuchadnišćo inowacije z kotarejež su z infiksom *-jo-* rozšyrjone formy se teke dostali do *i*-konjugacije, rowno až sam jo wopisował poměr rozšyrjonych a njerozšyrjonych formow w *a*- resp. *i*-konjugaciji w spisach Mollerja. Wo *a*-konjugaciji pišo: „Die ersten *spärlichen* Beispiele bieten Moller [...] (wuzwignuť F. K.) und zwar Moller einmal *namakajo se* und zweimal *spodobajo se* (sonst immer *-am -aš -a u. s. w.*) [...].“ (Muka 1891:576) Napšešiwu tomu pišo wo *i*-konjugaciji: „Bei Moller dagegen ist die Bildung bereits häufig, erscheint jedoch nur erst in der 2. und 3. sg.“ (Muka 1891:591).
- c) až rozeznawa casowy woznam rozšyrjonych a njerozšyrjonych prezensowych formow perfektiwnych werbow (rozšyrjone – „pśibytność“, njerozšyrjone – futur) rowno až sam na to pokažo, až teke njerozšyrjone formy wotergi stoje w – drje njeaktualnem resp. historiskem – prezensu (pšir. „wenn auch vereinzelt noch die ursprünglichen Praesensformen trotz ihrer futurischen Bedeutung als Praesentia verwendet erscheinen“ [Muka 1891:590]) a njedogłědajo se na fakt, až teke rozšyrjone formy mogu měś woznam futura.

Pšašanje wostanjo, pšez co Mukowa teza wo pširědowanju futuriskego woznama (pśisamem) jano njerozšyrjonym werbam a prezensowego woznama jano rozšyrjonym formam jo motiwěrowana. Pši tom njedejało se pšewižes, až toś to twarženje dłužke lěta jo poľnje se akceptěrowało a reproducěrowało teke wot maminorěcnych Dolnoserbow. Njamožo byś pšipad, až na pš. Šwjela (1906:58 a 60) Mukowu interpretaciju jo pšiwzeł bžeze komentara. Teke Herbert Nowak pišo w lisće z dnja 27. 5. 1962, kenž namakajo se w archiwalijach SKA nastupajuce ediciju Stemplowych basnjow: „zachopi: er begann (oder wird beginnen), zachopijo: er fängt jetzt an; namaka: er wird finden oder er fand, namakajo: er findet (SKA N V 16 A: Edition K. F. Stempel – K. F. Stempelowy basnje). Wšyčne toś te měnjenja bazěruju na tom, až wobě formje, to groni rozšyrjone a njerozšyrjone, podla sebje se wužywatej. Faska (1965:165) take posporomne wustupowanje pomjenjonych formow (glědajucy wosebnje na synchronisku ludowu rěc, ale teke na starše dolnoserbske teksty) negěrujo. Won wotegronijo na pšašanje, lic eksistěruju rozdźěl w casowem woznamje mjazy prezensowymi formami *kupi* a *kupijo*: „Tele prašenje je poprawom hižo pšez to negatiwnje wotmoľwjene, zo so – kaž smy widźeli – w staršej ds. literaturje rozšěrjene a njerozšěrjene prezensowe formy porno sebi njewužiwaja, ale zo po prawidle při 2. a 3. wos. sg. na pšikład jenož rozšěrjena prezensowa forma a wot 3. wos. plurala zaso – po prawidle – jenož njerozšěrjena

prezensowa forma trjeba“ (Faska 1965:165). Toš ta argumentacija njamožo se celo zachyśiš, ale njezamožo teke dospołnje pšeznaniś. Pšewizijo se pši tom, až jedna se pla rozšyrjonych prezensowych formow wo inowaciju, kotaraž njejo wot jadnogo dnja na drugi ze wšejju konsekwencu se pšesajžiła, ale jo se pomalem wuwywała. Wornar (1996:97) na pš. pokažo, až namakaju se we Wolfenbüttelskem psaltarju (WoDsPs), w rukopisu z Wjelikego Kolska (RSWK) a teke w Kölnskich rukopisnych spiwarskich (Olesch 1977) rozšyrjone a njerozšyrjone formy. Faska (1965: 160 sl.) sam pišo wo WoDsPs: „Wolfenbüttelski psalter wšak znaje a wužiwa poměrnje konsekwentnje rozšěrjene prezensowe formy perfektiwnych słowjesow *i-* a *a-*konjugacije, tola jenož w 2. a 3. wos. sg. [...] Wuwzaća [...] su ředke a počahuja so předewšěm na 2. wos. sg.“⁷³ Pospołne wužywanje rozšyrjonych a njerozšyrjonych formow we WoDsPs se toš celo negěrowaš njamožo. To samske pšitřefijo za spis Mollera, w kotaremž w *a-*konjugaciji tši dokłady za rozšyrjenje se namakaju, howacej pak rozšyrjenje jano w *i-*konjugaciji wustupuju.

W spisach Stempla pak namakaju se njerědke dokłady za wobej prezensowej formje. Faska (1965:164) drje pišo, pošěguyjucy se na wudaše Theokritowych pastyrskich pšěni a Phaedrusowych fabulow (Stempel 1963b): „Přičiny tajkeho rozrasta njerozšěrjenych prezensowych formow maja drje so pytać [...] – pola Stempla – w procowanju, wotpowědować taktej antiškeho wjerša.“ Glědajucy pak na wo wjele wětšy požěl njerozšyrjonych formow w „Tšubałach“ a žiwajucy teke na fakt, až pla Hauptmanna rozšyrjone formy pšisamem scelego njewustupuju možo se za to mės, až formy mimo infiksa *-jo-* njejsu byli za cas Stempla „kumštne“, jano metruma dla wužywane. Nanejmenjej jo fakt, až w „Tšubałach“ wobej prezensowej formje pospoł wustupujotej. Pšespytujo-lic se potom distribucija woznamowych wariantow toš tych pšikładow, ga se wopokažo, až wětšyna dokładow njerozšyrjonych a rozšyrjonych formow ma woznam – zwětšego uzualnego – prezensa. Mjazy rozšyrjonymi formami pak pšisamem žedne dokłady za woznam futura se njenajdu. (Jadnučki pšikład za to jo ewentuelnje *We tšašywosci tuž se docaka, / Lěc to na komu se dopoľnijo*. {126;045;5/6} Mjazy njerozšyrjonymi prezensowymi formami pak jo požěl dokładow z futuriskim woznamom wětšy. Pšikłady su na pš.: *Ja wuporam ju ze šybałosću* {094/095;062;6}, *A skerjej z palcoma wušy zatkaš* {081;002;6}, *Ty wšak jo nikul njewuslěžiš* {088;031;2}, *Až njenawariš samu měkliwosc* {121;022;3}. Fakt, až wustupuju w „Tšubałach“ woznam futura cescej pla njerozšyrjonych prezensowych formow njedowolijo hyšći tezu, až taka tendenca we fazy pšechoda wot njerozšyrjonych na rozšyrjone prezensowe formy perfektiwnych werbow *i-* a *a-*konjugacije jo powšyknje eksistěrowała. Dokradnejša zaběra ze za toš to pšašanje relewantym materialom „Tšubałow“, ale wosebnje z dalšnymi tekstami drugih awtorow, w kotarychž tejerownosci wobej

⁷³ W swojej tabuli pak podajo Faska (1965:168), až w WoDsPs jo se namakało 13 njerozšyrjonych prezensowych formow w 3. wos. sg. a jano jedna rozšyrjona. Toš to twarženje stoj jasnje pšěsiwo pšikładam, kotarež sam nalicyjo: „3. wos. sg.: *scynijo, ražijo, zgubijo, huslyšyjo, zaplašijo, hucynijo, njezgronijo, schowajo (dajo, pšidajo)*“ (Faska 1965: 161). Jo toš wěrjohne, až w tabuli wšake licy we wopacnem rěže su se wotišćali resp. až daty Enchiridiona a WoDsPs na někaku wašnjju su se změšali.

formje se naložujotej (na pš. Wjelcojske spiwarske; pšir. Faska 1965:169) zdajo se notna. Dejało-lic se w takem slěženju wopokazaš, až pomjenjona tendenca jo eksistěrowała, ga by se dało wujasniš fakt, až Muka pšipisuje njerozšyrjonym formam powšykne woznam futura, rozšyrjonym pak woznam prezensa, njezglědajuce pši tom na to, až njejadna se pši tom wo aktualnu pšibytnosć, ale wo uzualny prezens resp. historiski prezens. Wěrjepodobnjejše pak se zdajo, až wenkowa podobnosć rozšyrjonych prezensowych formow *i-* a *a-*konjugacije z prezensowymi formami werbow na *-owaš (-ijo/-ajo vs. -ujo)* jo Muku wot togo wotwjadła, teke dokłady z *-ijo/-ajo* we woznamje futura na wědobnje bras. To jo dowjadło gromaže z wopacnym wuchadnišćom, až prezensowe formy perfektiwnych werbow obligatoriski maju jano woznam futura k Mukowej tezy wo šćěpjenju woznama a „imperfektiwnosći“ rozšyrjonych prezensowych formow. Wenkowa podobnosć formow *kupijo, namakajo* z prezensom typa *kupujo, namakujo*⁷⁴ ga by teke motiwacija ewentalnego šćěpjenja woznama była.

Zespominajuce možo se groniš, až teke z materiala „Tšubałow“ jasnje wuchada, až maju prezensowe formy typa *kupijo/namakajo* perfektiwny aspekt. Pomjenjone formy njewustupuju w eposu w kontekstach, kotarež jano za imperfektiwny aspekt su relewantne. Krađu cesto pak wustupuju we woznamowych pozicijach, w kotarež perfektiwne a imperfektiwne werby konkurěruju. Fakt, až take pozicije w staršych pojadanjach – nanejmenje w nastupnosći *jo*-rozšyrjenja – su lěbda se na wědobnje brali jo dowjadł k tomu, až dlůjke lěta typ *kupijo/namakajo* jo se zarědował do imperfektiwnego aspektu. Akle Faska (1964 a 1965) jo doraznje na to pokazał, až pomjenjone formy su perfektiwne. Samski awtor wotpokažo teke tezu Muki, až njerozšyrjone a rozšyrjone formy maju wšakoraki woznam. Głowny argument (nastupajuce starše literariske teksty) pši tom jo, až wobej formje pospoł njewustupujotej, ale až jedna se skerjeje wo komplementarnu distribuciju. Taka pak w „Tšubałowach“ njepšedlaży. W nich wušeje frekwentěrowane wustupowanje njerozšyrjonych prezensowych formow z woznamom futura w pširowanju z rozšyrjonymi formami njamožo ale zakšyš, až w „Tšubałowach“ wětšy žěl wšyknych dokładow prezensowych formow perfektiwnych werbow ma woznam uzualnego prezensa.

2.1.3 Typ *kupjo, chopjo* w „Tšubałowach“

Prezensowe formy typa *kupjo, chopjo* njejsu w „Tšubałowach“ rědke. Faska (1965: 170 sl.) wo takich formach pišo: „Snano měło so tež [...] při słowjesach z *i*-konjugacije, kotrež hižo Hauptmann w swojej gramatice mjenuje a kotrež so tež w ds. literaturje často namakaja (*nepomno, wostauyu* – Gothaski fragment, *zaswěšo, kupjo* – Fabricius, *wostawjo, starco, rozdrośćo, spomnjo, hucynjo, huswěšoś* – Hauptmann, Sambuch), paralelne wuwicě widzeć. Muka ma tute formy za skrotšene z formow typa *kupijo*.“ Toš tu Mukowu tezu pak Faska wotpokažo, pišuce (1965:171): „Formje *kupjo* a *kupijo* stej skerje dwě po swojim pochodže wšelakej formje, nastatej snadź ze samsneje tendency: wotstronić homonymiju prezensa a

⁷⁴ Forma *namakowaš* jo w praksy skerjeje rědka (pšir. teke Starosta 1999).

preterita. Prěnja forma je nastala přez přechad z i- do o-konjugacije po analogiji formow typa *pokažo*, druha forma je nastala přez přechad z i- do o-konjugacije – pod wliwom prezensoweje formy jenzlůžkowych słowjesow z wokalisce kůnčacym zdůnkom typa *pijo*, *znajo* – z pomocu specialneho infiksa *-jo-*. “Wěšte jo, až werby ako *wosta[w]iř*, *wucyniř* su wotergi pšejřli do o-konjugacije, což gorjejece nalicone doklady *wostawjo*, *hucynjo* atd. dopokazuju. Njedej se ale na kuždy pad z tego wuchadař, až jedna se wo analogiju k formam *pokažo*. Njejo ga tak, až „wulki džěl džensniřich słowjesow a-konjugacije wuhibowaře so moźnej homonymnosći prezensa a aorista přez to, zo konjugowaře so po o-konjugaciji: *hopokažoř* (Wolfenb. psalter), *hukopjoř*, *hukažo* (Fryco), *zakažo*, *hopokažo* (Schindler)“ (Faska 1965:170). Pšeto toř te formy su stare a teke wot impefektiwnych werbow tworjone (na př.: **kazati* – **kazjo* [přir. HES:504 sl.], **kopati*, **kopajo* (*kopjo*) [přir. HES:613 sl.] atd.). Pla toř tych werbow jo pšeiwo tomu žinsa teke se jawjeca a-konjugacija inowacija, pšez kotaruž stara morfonologiska změna mjazy perfektowym a prezensowym zdůnkom jo se wotporała (přir. Wornar 1996:70).

Glůwny argument Faski za to, až njejadna se pla typa *kupjo*, *chopjo* wo skrotcone *kupijo*, *chopijo*, ale skerje wo samostatne wuwře jo, „zo wužiwaja tajke formy jenož ċi ds. spisowaċeljo, kiž rozřěrjene prezensowe formy typa *kupijo* hewak njeznaja“ (Faska 1965:171). Za řec „Třubałow“ take twarženje njepřitrjefijo. W eposu namakaju se mimo njerozřyrjonych formow prezensa *i*-konjugacije teke „normalnje“ rozřyrjone, ale rowno tak prezensowe formy typa *kupjo*, *chopjo*. Wřyknje tři formy su doklážone za werb stupiř: *stupijo* {113;147;3}, *stupjo* {139;101;3}, *stupim* {152;018;4}. To samske plaři za wotwořeňki werba *potniř*: *napoľnjo* {092;052;4}, *napoľni* {112;141;3}, *dopotnijo* {126;045;6}. Za *chopiř* su pšeiwo tomu jano njerozřyrjone prezensowe formy a typ *chopjo* doklážone: *chopi* {169/170;095;5}, {172;105;1}, {180;144;5}, *zachopi* {105;109;5}, pšeiwo: (*nje*)-*chopjo* {087;030;4}, {092/093;053;4}, {093;057;2}, {096/097;071;3}, {165;076;1}, *zachopjo* {088;034;5}, *zachopjomy* {166;079;6}. Styri raze toř wustupuju „přikrotcona“ forma, „normalnje rozřyrjony typ“ pak se zewřym njenamakajo. Take možo zwisowař z formami imperfektiwneho wotpowědnika *chapjař*, *chapjam*, *chapjař* atd. Werba *zajpřiř* a *łapiř* stej kuždy jano jaden raz z prezensoweju formu doklážone a to z typom *kupjo*: *nzejajřpjo* {093;054;1} a *łapjo* {140;107;5}. Možo se za to měř, až wřyknje nalicone formy – snaž z wuwřeřim flektěrowanych formow werba *chopiř* – su wopřawdu metruma dla přikrotcone wotpowědniki rozřyrjonych prezensowych formow typa *kupijo/namakajo*. To groni, až njejadna se – w „Třubałach“ – wo formy, kotarež na wosebnu wařnju (ewtl. w analogiji k werbam, kotarež žinsa po *a*- abo *o*-konjugaciji se casuju; typ *pokažom/pokazam*) su pšeiřli do *o*-konjugacije. Na to pokazuju južo fakt, až rozřyrjenje prezensowych formow *i*- a *a*-konjugacije z infiksom *-jo-* ako inowacija řecy Stempla njejo cuza a wosebnje, až wustupuju wot někotarych werbow rozřyrjone (*stupijo*) kaž teke zasej přikrotcone formy (*stupjo*).

Taka interpretacija typa *stupjo* ako přikrotcona forma plaři za „Třubały“ a njegrone nic wo řecy dalřnych dolnoserskich awtorow. Tak jo na př. wjeliki rozđěl mjazy přikrotconymi formami w eposu Stempla a pasažu w Hauptmannowej gramatice (1761:261), wo kotarež Muka (1950:725) piřo: „Tak daloko toř to

zjawańe [měnjone su rozšyrjone prezensowe formy – F. K.] w rěcy ludu wótpecujo a južor Hauptmann (glěd. Gramm. p. 261) jo znajo a wo nim pišo“ (pšir. teke Muka 1891:592). Toš ten rozdžěl lažy w tom, až namakajo se na pomjenjonem městnje pla Hauptmanna teke imperfektiwny werb, kotaryž po měnjenju spisarja gramatiki po *i*- a *o*-konjugaciji možo se casowaš – *parifch*. Njedejało-lic se pši tom wo womolenje Hauptmanna jednaš – wšykne dalšne nalicone werby ga su perfektiwa *i*-konjugacije – ga by to podpěrało tezu Faski, až analognje k paralelnemu konjugěrowanjenju typa *pokazaš* – (ja) *pokažom* resp. *pokazam* (ale teke *kopaš* – *kopjom* resp. *kopam*) teke někotare werby *i*-konjugacije su pšejšli do *o*-konjugacije. Motiwacija pak w toš tom paže njeby była wotporanje homonymije formow prezensa a aorista, pšeto pla imperfektiwnych werbow *a*- a *i*-konjugacije k takemu pšekšyšu njedojžo.

2.1.4 Tworjenje rozšyrjonych prezensowych formow wot imperfektiwnych werbow

Fakt, až rozšyrjenje prezensowego zdonka jo było motiwěrowane pšez něgajšnu homonymiju prezensowych a aoristnych formow w 3. wos. sg. rozjasnjujo, až w staršych tekstach toš ten typ jo lěbda se tworil wot imperfektiwnych werbow (wotglědajucy wot jednožłokowych werbow typa *znaš*). Prezensowe a preteritalne formy toš tych werbow ga njejsu byli homonymne (*wón žěla* vs. *wón žělašo*). Wo weto wotergi se namakajucych wuwzešach wot toš teje regule pišo južo Muka (1891:592): „Die infolge falscher Analogie hie und da sogar von Imperfectivis vorkommenden Bildungen dieser Art sind als offenbare Sprachfehler zu verwerfen, zumal sie der Volkssprache gänzlich fremd sind.“ Namakał jo Muka (1891:590) pšikłady za to pla Tešnarja (*topijoš, módljjoš*), Grysa (*ražjjo*), w ludowych spiwach (*gronjjo*) a pla Zwahra (*badorjju, blabjju, sešjjom, gněšjjoš, głupjjo se, gněšjjo, gněšjju*). Nejwěcej takich formow drje se namakajo w starych dolnosěrbskich spiwarskich, wo kotarychž pišo Muka (1891:590): „Die meisten Verstösse gegen die aufgestellte Regel trifft man in dem überhaupt in jeder Beziehung fehlerhaften alten ns. Gesangbuch, dessen sprachlich ungebildete Uebersetzer dem Metrum zuliebe alles für erlaubt und möglich hielten, z. B. 438, 6 *tešnjjoš* st. *tešniš*, 371, 1 *žywjjoš se* st. *žywiš se*, 126, 3 *chwaljjo* st. *chwali*, 397, 8 *swěšjjo* st. *swěši*, 119, 2 *swěšjju se* st. *swěše se*, 61, 10 *sužjju* st. *suže*.“

Teke pla Stempla namakaju se někotare rozšyrjone prezensowe formy, ako su wutworjone wot imperfektiwnego werba. W analogiji k *biš* – *bjjo* konjugěrujo se na pš. werb *zněš* w 3. wos. sg. prez. wotergi *znjjo* {112;142;2}, {130;062;3} město a podla (*nje*)*zni* {129;056;5}, {147;136;5}, {170;098;3}, {173/174;113;1}, {175;121;1}, {177;128;2}. W 3. wos. pl. namakajo se jano dokład *znjju* {102/103;098;4}, mjaztym až teke možno *zně*njejo dokłazone.

Dalšny dokład za imperfektiwny werb z rozšyrjoneju prezensoweju formu – *chudajo* {151;013;2} – jo drje stajarska zmolka. Pširowanje šišćanego wudaša (Stempel 1963a) z rukopisom (SKA MZb XII 2 B) pokažo, až na toš tom městnje by dejało pšawje staš *hudajo*, w pšepisu potakem *wudajo* – perfektiwny werb.

Wot werba *słyšaš* namakajo se dvojcy prezensowa forma 3. wos. pl. ako zni *słyšaju*: *smjaše tych gojbjow, kenž słyšaju* {138;097;1}; *Se samych raži groniš słyšaju* {158;042;5}. Howacej pak *słyšaš* normalnje po *i*-konjugaciji se casujo: (ja) *słyšym* {116;157;4}, *słyšyš* {126;044;2}, (*nje*)*słyšy* {090;041;5}, {097;075;5}, {102;095;6}, {127;048;1}, {127;049;6}, {171;100;2}, (*nje*)*słyšymy* {116;158;3}, {129;056;2}, {132;072;3}, {147;136;6}, {188;178;6}. Ale namakajo se teke dokład (njerozšyrjoneje) konjugěrowaneje formy po *a*-konjugaciji: *wižimy a słyšamy* {138;098;6}. Možo se toš z tego wuchadaš, až jedna se pla *słyšaju* wo typ *želaš, želamy, želaju*, nic pak wo typ *a*-konjugacije z *jo*-rozšyrjenim (*naželajom, naželajomy, naželaju*). Njejo toš možno, stajiš gorjejcne dokłady k formam *bluŕchajo* (PodzDsPš:489) resp. *slýschuŕjo* a *sslýschajŕo* (Katechizm z Wjelikego Kolska – SKA: Sign. MS-VI-19A – cit. po: Warnar 1996:98), wo kotarychž pišo Warnar (1996:98): „Hier könnte [...] eine alte Präsensform erhalten sein.“ Stemplowe *słyšaju* dejala skerzej se stajaš ku samskim dokładam pla Fryca (1796:Hiob 3,18), snaž teke ku podobnemu wuwijeju pla Martinija (pšir. Warnar 1996:114) a měło se wobjadnaš gromaže z dalšnymi pšechadami werbow z *i* do *a*-konjugacije, kotarež teke pla Stempla se namakaju, na pš. w Theokritowych pastyrskich pšsnjach „*ned pišća Damoetas a Daphnis / šwika*“ {64;VI;57/58} (pšir. teke Muka 1891:585 sl.).

Možo se toš konstatěrowaš, až pla Stempla – w pšezjadności z drugimi staršymi dolnosěrbskimi spisowašelami – rozšyrjone prezensowe formy wot imperfektiwnych werbow w zasaže se njetworje. Wuwzeše jo pši tom werb *zněš*, kotaryž ma pla Stempla w analogiji ku *biš* teke prezensowe formy *znijo*.

2.2 Prezensowe formy typa *rozwučowa*

W Stemplowych tekstach namakaju se – gaž teke ředko – prezensowe formy typa (*won*) *rozwučowa*, wo kotarychž pišo Faska (1965:171), pošěgujucy se pši tom na dokłady z WoDsPs: „Snano dyrbjja so tež njewujasnjene prezensowe formy, kajkež so we Wolfenbüttelskim psalteru namakaja, widžeć we zwisku z mjenowanej tendencu, wotstronić homonymnosć prezensa a preterita. Wolfenbüttelski psalter, kotryž ma při perf. słowjesach z *i*- a *a*-konjugacije (při 2. a 3. wos. sg.) nimale bjez wuwzaća rozšěrjene prezensowe formy, poskića tež, a to w poměrnje wulkej ličbje, prezensowe formy typa *huswjetlowa* (pódla *huswjetlijo*), *rozhučowa*, *pochwalowa* etc. Tute formy móža drje so lědma jako wopačne wobhladować, přetož je jich došć wulka ličba a wustupuja jenož w pozicijach, w kotrychž hewak formy typa *kupijo* wustupuja. Tworja so tež konsekwentnje jenož wot perfektiwnych słowjesow.“ Na samskem boku citěrowane pšikłady ale mogu se teke interpretěrowaš ako flektěrowane formy imperfektiwnych werbow, na pš.: *Bužćo wjesole a se njetšachajšo, šykne, kenž na togo knjeza pocakowašo*. Jasnje wot imperfektiwnego werba tworjony jo pšikład *BLoŕbko tom ack sáh boi Boga / A po iog Drose wandrowa* pla Tary (1610:222). Warnar (1996:85) interpretěrujo take formy ako změšanje

typowu *-owaś* a *-(w)aś*.⁷⁵ Podobnje podajo gramatika Jordana (1841:154) podla regularnje tvorjonych prezensowych formow w 7. konjugaciji (infinitiw na *-owaś*) dwa wšakej imperatiwa: *spytuj, spytujmój* atd. vs. *spytwaj, spytwajmój* atd. Drugi typ wustupujo teke w ludowych spiwach pla Smolerja: *Zjjezdźowaj po holi Dreždźanskej* (Smoler 1841/1843:110).

Pla Stempla (1963b), w Theokritowych pastyrskich pěsnjach (1963b), jo dokłazona prezensowa forma *Tam nam pšawje zwěšćowa* {104,XV,77}. W Phaerdurowych fabulach namakajo se *Won k žywnosći se naporowa* {200,III,7}. W šišćanej wersiji wobej pšikłada stej se korigěrowalej wot wudawašela na *zwěšćujo* resp. *naporuj*, změnje pak stej w nožkoma dokumentěrowanej. Pši dokradnjejšem wugodnošenju pomjenjoneju rukopisowu snaž hyšći někotare dalšne dokłady za wopowědany typ by se pšinamakali. W „Tšubałach“ typ *rozwućowa* njejo dokłazony.

2.3 Zdzaržanje kóncowki *-s* w 2. wós. sg. werbowu *jěš* a *wěžeš*

W rěcy Stempla jo se dzaržala pla werbowu *jěšć* a *wěžeš* w druhej wós. sg. kóncowka *-s* (< **-sī*) a njejo analogiski k paradigmam regularnych werbow pšiwzeła kóncowku *-š*. Tak wustupujo 2. wós. sg. werba *wěžeš* jano we formje (*ty*) *wěš* (< **wěsi* < **wědsi* < **voidsi*), žednje pak *wěš*: *wěš* {082;007;4}, {164;069;1}, {165;074;5}; *njewěš* {092/093;053;3}, {126;043;6}, {161/162;059;2}, {174;117;3}. Teke w Theokritowych pastyrskich pěsnjach najžo se forma *wěš*⁷⁶ {30;I;20}, {106;XV;114}. We Phaerdurowych fablach najdu se hyšći dokłady za *wěš* {196;III;4}, {205;III;11} a *njewěš*⁷⁷ {203;III;9}, {218;IV;6} a teke pšikład za 2. wós. sg. werba *zjěšć* z personalneju kóncowku *-s*: *zjěš* {176;I;19} (*jěš* < *(*j*)*ěsi* < **edsi*). Wobej werba teke pla Hauptmanna (1761) tak se konjugěrujotej. Tak pišo Hauptmann (1761) na boce 278: *tů jěš*, na boce 295 pak najžotej se *tů wěš* a *wěch* pospołnje. Faska pšešiwu tomu podajo w swojej monografiji wo Wětošojskem dialekses jano formje *wěš* a *jěš* (Faska 1964:128). Dwanasty zwězk SRA (fleksija adjektiwow, pronomenow a werbow) 2. wós. sg. njewobjadna. Kóncowka *-s* teke w žasetem zwězku SRA pod nadpismom *Präsensstamm von *wěd-ěti und *(j)ěd-ti* se njenaspomnijo. Komentar wo 2. wós. sg. na wotpowědujećem městnje zni: „Die 2. Pers. sg. hat in den slawischen Einzelsprachen die Endung der produktiven thematischen Klassen übernommen (**wěd-sī* > **wěsi* > **wěšb* > *wěš*)“ (SRA 10:318). Druga wós. sg. naspomnijo se w pomjenjonem wotrězku howacej jano hyšći w powšykne wugronu ku prezensowemu zdonkoju: „So ist in den meisten Personalformen des Präsens dieser beiden Verben ein vokalisch auslautender Präsensstamm entstanden: *wě-m, jě-m* (1. Pers. sg.), *wě-š, jě-š* (2. Pers. sg.)“ (SRA 10:318). Zda

⁷⁵ Wot njogo wobspomnjety gornoserbski dokład *zanoš'wataj* (Zejler 1975:15) njedajo se ale wobtwaržiš. Zejler wużywa w rukopisu (přir. ZM XL/5-D:łopjeno 61) preteritalnu formu na *-štaj*.

⁷⁶ Wošišćane jo drje *wěš* (b. 30) resp. *wěž* (b. 106), což pak dej se korigěrowaš na *wěš*.

⁷⁷ Wošišćane jo na b. 218 drje *njewěš*, w rukopisu pak najžo se *-s*. Toš to zapšimješe do originalnego teksta njejo woznamjenjone.

se toś, až końcowka *-s* za material SRA njejo wěcej dokłažona. Muka (1891:598) pšešiwu tomu hyšći pišo: „Im Praesens lautet die 2. sg. in Anlehnung an die regelmässigen Verba im Ns. *häufig* [wuzwignu! F. K.] und im Os. immer *wěš*“. W pšislušnej tabuli (Muka 1891:599) podajo ale za dolnosěrbsku rěc głownu formu *wěs* a pšipišo *wěš* w spinkoma. Podobnje ma *jěš* za regularnu formu mjaztym až *ješ* najžo se tejerownosći jano w spinkoma (Muka 1891:600). Hyšći Šwjela (1906: 62) podajo w swojej tabuli ku konjugaciji werbowu *wěžeš* a *jěśc* jano *wěs* a *jěš* w pšispomnješu dodawajucy: „Die 2. Sing. lautet *wěs*, *jěš* im weftl., *wěš*, *jěš* im öftlichen Teile des Sprachgebietes“ (Šwjela 1906:63). Serbski etymologiski słownik (HES:1587 sl.) pokažo na zdžaržanje starego *-s* jano pod gronidłom *wědžec*: „ns. *wěžeš*, 1. Sg. *wěm*, 2. Sg. *wěš*, älter auch *wěs* [...] im älteren Ns. mit erhaltener urspr. Form der 2. Sg. *wěs* (\leq **wěsi*)“, w gronidle *jěśc* (HES:454 sl.) taka informacija se njewujawijo.

Wot Šwjela naspomnjone želenje do *wěš*, *jěš* na podwjacorcu a *wěš*, *jěš* na podzajtšu eksistěrujo nanejmenjej wot casa Jakubicy. Inowacija (końcowka *-š*) jo drje wuchadała z podzajtšnodolnosěrbskich narěcow a jo se zadobywała wot tam dalej do podzajtšnych stron žinsajšnego dolnosěrbskego rěčnego teritorijuma. Pla Jakubicy najžo se jano -š: Jan 3,8 resp. 3,10: *neweečh*; Jan 16,30 *wehečh*, Jan 19,10 *Neweečh*, Jan 21,15 (1x), 21,16 (1x) a 21,17 (2x) *weečh* atd. Po znanjenju Muki (1891:602) znajo teke Tara jano końcowku *-š*. W „Rukopisnych bjatowařskich knižkach“ (pšir. Muka 1882) z Turjeja ze srjejži 18. stolěša pšešiwu tomu jo Muka (1891:602) teke formu *wěš* hyšći namakał a wobznanijo końcowku *-s* tejerownosći za Mollera, Hauptmanna, Fryca, Stempla, Kosyka a – wopisujucy synchroniski svoj cas – za podwjacorncy graniczny dialekt⁷⁸ (pšir. Muka 1891:602). Teke we Wolfenbüttelskem dolnosěrbskem psaltarju najžo se forma na *-s*: *kněhllo*, *ty to wěhl* (Trautmann 1928:45 [psalm 40,10]); *ga ty jo wěhl* (Trautmann 1928:164 [139,2]). W Frycowem Starem testamenš (1796:5 Mojz 12,22) jo wobznanjona negěrowana forma *niz nješ*.

Možo se toś zespomnješ, až pla Stempla namakane dokłady typa (*ty*) *wěš*, (*ty*) *jěš* reprezentěruju staršy rěčny staw nanejmenjej popšawnych dolnosěrbskich dialektow. Pši tom kontinuěrujotej *wěs* a *jěš* ze zdžaržanym *-s* (pšir. teke *gs./ds. sy* < **esi*) stare **wěsi* < **voidsi* resp. *(*j*)*ěsi* < **edsi*. Wobej formje stej dokłažonej až do zachopjeńka 20. stolěša (Šwjela 1906), w materialu SRA pak njejstěj wopisanej.⁷⁹ Teke Warnar (1996) se toś tomu archaizmoju 2. wos. sg. werbowu *wěžeš* a *jěśc* direktnje njepšiwobrošijo,⁸⁰ naspomnijo pak powšyknje proces šyrjenja koń-

⁷⁸ Do toś toho dialekta zarědujo Muka wotergi teke Parcojsku narěc (pšir. Muka 1891: 427).

⁷⁹ Na napšašowanje jo dr. Helmut Faska w januarje 2004 wobkšušił, až we fazy zběranja materiala za SRA formy 2. wos. sg. na *-s* njejsu se wěcej zapisali (pšir. teke Kaulfürst 2004).

⁸⁰ Won pošěgujo se w zawože wotrězka *Präsensendungen* (Warnar 1996:105–115) wosebnje na synchronisku pisnu rěc a pišo toś z pšawom: „Da die Endung der 2. Sg. mit der Ausnahme von *sy* stets *-š* lautet, wenden wir uns im folgenden besonders den Endungen der 1. Sg. und des Aph. Pl. zu“ (Warnar 1996:106).

cowki -š w 2. wos. sg. pišucy: „Nach den Verben der 4. Klasse ist die Endung -š auch in die anderen Paradigmata gewuchert“ (Wornar 1996:115). Pši tom jo – w nastupnošći wobspomnjoneju werbowu – inowacija drje wuchadala z podzajtšno-dolnoserbšćiny a jo wot tam se rozpšestrěła teke na žinsajšny dolnoserbški rěčny teritorium.

2.4 Perfektiwny wótpowědnik werba *jěsć* na *sn-/zn-* (< **sn-*)

Perfektiwny wótpowědnik werba *jěsć* tworzi se w serbskej rěcy zwětšego z pomocu prefiksa *z* (< **sn-*): *zjěsć*.⁸¹ W českej rěcy pšešiwu tomu perfektiwizěruju se *jíst* normalnje *sníst*. W žěle „Rěčne wósebnosći Kita Fryca Stempla“ (Kaulfürst 2002: 101) jo se južo na to pokazalo, až podobna forma teke w „Tšubałach se namakajo: „Glědaš by dejali, lěc najdu se w serbskej literaturje hyšći dalšne pšikłady werba *sněš*, ako ma jen St[empel]. [...] Móžno, až jadna se how wó perfektiwny wótpowědnik k *jěsć*, kenž jo twórjony paralelnje k českemu *sníst*.“ Tencas citěrowany pšikład z „Tšubałow“ jo był: *Tež žiši maju swojo wjasele / Na šćerkotatym jablukami, / Až směju něto sněš* [w rukopisu: *šněfch*] ako *zdrjale, / A maš njebužo pšis z pukami*. {101;090;1–4} Dalšny pšikład za take prefigěrowanje jo se namakał, a to tejerownosći pla Stempla. We Phaedrusowych fablach najžo se dokład: *Raz k polskej myši na gosćinu měšćańska / Bě pšišla a njej' k sněšu*⁸² *nic ak' ryjny žoř.* {246;pšidank;7} Z konteksta a wšakich łatyńskich wariantow basni wuchada, až dej se Stemplowe *sněš* stajš k *jěsć*.⁸³ Interpretacija ako *zněš* < **sn-jěti* ‘wobraš’ za toš ten pšikład možna njejo.⁸⁴ Teke pla Hauptmanna (1761:279) namakajo se pokazka na to, až w Lubnjojckem dialektse jo eksistěrowala warianta na *sn-* resp. *zn-* (< **sn-*): „[j]êfcž, aufessen, it. fnêfcž“. Na rozdžěl wot Stemplowego infinitiwa *sněš*, kotaryž drje jo nastał pod wliwom werba *jěš*⁸⁵, ma Hauptmann potakem hyšći regularnu końcowku infinitiwa -ć po *s*.⁸⁶

⁸¹ Perfektiwizacija dojspijo se wěžo tejerownosći pšez prefigěrowanje z drugimi prefiksami, pšir. na pš. *wujěsć*, *pojěsć*, *dojěsć* atd.

⁸² W šišću korigěrowane na *k jěži*, Stemplowa forma (w rukopisu na *sn-*) stoj w nožce.

⁸³ Pšir. Ademar, *Aesop's Fables. 13. Mus Urbanus et Rusticus* (<http://www.mythfolklore.net/aesopica/ademar/13.htm>): Hospitio quondam Mus urbanus exceptus est rustici, et humili glande coenavit.; Odo of Cheriton, *Aesop's Fables and Other Parables. 16. De Mure Domestica et Silvestri vel Campestri* (<http://www.mythfolklore.net/aesopica/odo/16.htm>): Quedam Mus domestica querebat a campestri Mure quid co(m)mederet; Walter of England, *Aesop's Fables. 12. De mure urbano et rustico* (<http://www.mythfolklore.net/aesopica/walter/12.htm>): Rusticus urbanum mus murem suscipit ede.

⁸⁴ *Zněš* < **sn-jěti* ‘wobraš’ jo gornoserbski dokłazone w spiwarskich knižkach Gregoriusa (159?:38), kotaryž ma pasiwny particip *snatý* ‘znjaty’.

⁸⁵ Dalšny wliw jo snaž teke wugbał fakt, až wětšyna dolnoserbškich werbow ma regularnu końcowku -š.

⁸⁶ Změšanje paradigmatu *jěsć* a *jěš* wustupujo na pš. žinsa casy w gs. wobchadneje rěcy.

Stare **sъn-* namakajo se howacej w toś tom konteksće w serbskej rěcy jano hyšći w *snědaś* (< **sъnědati*) a *snědanje*. Serbski etymologiski słownik (HES:1719 sl.) staršu dolnoserbšku dialektalnu wariantu *zněśc* naspomnijo, njepodajo ale žrědła. Glědajucy na dokłady pla Hauptmanna a Stempla možo se podaše „n. älter dial. *zněśc* ‘aufessen’“ (HES:1720) toś precizěrowaš. Wopowědane formy su wustupowali (nanejmnjenjej) w Lubnjoskem dialekses.

2.4.1 Písipomnješe k etymologiji **sъn*

Etymologija w serbskej rěcy rědko zdžaržaneje warianty **sъn* prefiksa **sъ* jo dotychměst na wšaku wašnju se rozjasnjowała. Šewc (HES:1720) wotwožujo psł. prefiks **sъ* wot *ie. *som*. Wo wariante **sъn* pišo: „Das in den bisherigen etym. Wörterbüchern gewöhnlich als eine phonetische Variante von ursl. **sъ* angeführte **sъn* ist nicht ursprünglich, sondern hat sich durch die Reabsorption des im Slaw. vor *i* (*j*) sekundär entstandenen hiatusartigen *n-* herausgebildet“. Dokłady typa *sněśc/zněśc* interpretěrujo toś ako **sъ-n-(j)ěd-ti*, tak teke formy *z nim* (< **sъ-n-(j)imъ*), *z njogo* (< **sъ-n-(j)ego*) atd. Rejzek (2001:558) pšešiwu tomu ma psł. **sъn* (zdžaržane we formach ako *sníst, sňatek* atd., teke *s nim* a podobne) za reducěrowany stopjeń *ie. *som*, z kotaregož jo se wuwila za jogo měnjenim teke forma **sъ*. K tomu pišo: „v pozicích před souhláskou pak *-n* zanikalo a jako předl. se generalizovalo **sъ*“ (Rejzek 2001:558). Za toś tu interpretaciju powěda wosebne, až njejo notne wuchadaš z nastaša epentetiskego *n*, kotarež howacej w serbskem rěcnem systemje se doklasć njedajo.

Nejnowyš spis wo serbskej werbalnej afigaciji wariantu **sъn* njenaspomnijo (Wornar 2003:144–151), což jo zawinjone pšez wobgranicowanje žěla na „moderenu gornoserbšćinu“ (pšir. Wornar 2003:12), w kotarež **sъn* ako werbalny prefiks de facto njewustupujo. Wuwzeša ako *snědać* su južo tak daloko leksikalizěrowane, až njejo možno, w toś tom konteksće synchroniski wo afigaciji powědaš.⁸⁷ W zwisku z prefiksom *w* pak Wornar (2003:151) pišo: „Das Präfix wird gemeinhin erklärt aus **vъ* < **vъn* < **un* [...]. Die Entwicklung von **vъn* zu **vъ* wird allgemein durch sekundäre Segmentierung und Verallgemeinerung aus Fällen wie **vъn jětmъ* > **vъ njětmъ* erklärt.“ Taka interpretacija možo se teke na **sъ* < **sъn* pšejnasć.

2.5 Preteritalne formy werba *změš/měš* w rěcy Stempla a dalšnych serbskich spisowašelow

Perfektiwny werb *změš* płaši w serbšćinje powšyknje ako werb z njedospołneju paradigmu. Jo teke fakt, až werb normalnje jano w prezensu (z woznamom futura)

⁸⁷ Weto wopowěda Wornar teke někotare leksikalizěrowane formy, dajo-lic se motiwacija pjerwjejšnego wotwoženja na lěpše powšykneho interpretěrowanja wotwožowanskich mustrow hyšći demonstrěrowaš, na psł. *pokazaš/dopokazaš* atd. (pšir. Wornar 2003:10 sl.).

wustupuju. Warnar (1996:61 sl.) na ps. pišo: „Von daher bietet sich an, z. B. *měć* in ein (suppletives) *буду мѣć, мам, мѣјач, sym мѣћ* usw. und ein defektives *změju* zu trennen, zu dem weder **změć* noch **změch, *sym změћ, *změј* etc. existieren. [...] Die Existenz defektiver Praesentiantum ist unseres Erachtens ohne weiteres akzeptabel“.

Rěc Stempla pak se w toś tej nastupnosći wot howacnego uzusa wotchyla. Teke w „Tšubałach“ drje futur werba *měš* se twori z pomocu prezensowych formow perfektiwnego *změš* (na ps. *změjo* {096;069;3}, {148;143;6}, *změjomy* {133;073;1}, *změjoš* {143;120;6}, *změju* {155;028;1})⁸⁸, w tekstach Stempla pak wustupuju teke konjugěrowane formy werba *změš*, kotarež njestoje w prezensu, ale w aorisće. Dokłazony jo aorist psí tom za slědujuće městna w paradigmje:

- a) 1. wos. sg.: (Theokritowe pastyrskie pěśni) *Wšyknо naložich, až rědnje změch wušytu* {102;XV;46}; (Phaedrusowe fable) *Z tym pjaceń změch* {213;IV;3}
- b) 3. wos. sg.: („Tšubały“) *Cerwjene licycko jabłuko změš* {085;020;3}, *Tež wjele pomocnikow wšuder změš* {088;034;1}, *Z nim změš wona noweґ pomocnika* {095;063;6}, *Zuk pogrim změš* {095;064;6}, *Kagž wjele wot kuždego změš stworba* {121;020;5}, *Jich tužna služba pak změš naraz końc* {165/166;077;5}, *Změš cłowjek ga k rěcy šyju jano?* {174;117;5}, *Z tym pak změš rěc we nižynje swojo* {177;128;1}; (Theokritowe pastyrskie pěśni) *Zaspěwanje změš pšez kjabel głosny Menalkas* {74;VIII;30}, *bolecu ranu / změš* {84;XI;21 sl.}; (Phaedrusowe fable) *Ta pak, gaž změš to kralejstwo, je chopi žraš* {183;I;26}, *Tak won změš naraz gołu głowu* {185;II;2}, *Ta kocka z košetami nět polne žraš změš* {188;II;4}, *wbogu změš we pazorach* {242;psídank;3}, *dosć k žrašu změš* {265;psídank;21}
- c) 1. wos. pl.: (Theokritowe pastyrskie pěśni) *Tudy změchmy pokoj* {105;XV;89}
- d) 3. wos. pl.: („Tšubały“) *Dej chwališ se, až z kuporom změchu* {107;119;1}, *Na wustach druge změchu skomudu*, {174;116;1}, *Kak hynak? tam ga změchu cłowjeki* {176;124;5}, *Kak kšasny dar na rěcy změchu* {187;173;2}; (Phaedrusowe fable) *Wot wonego pak změchu take wotgrono* {159;I;2}.

Muka (1911–1915, 1926–1928) wopisuju w swojom słowniku *měš* a *změš* ako normalny aspektowy porik a podajo formy (*ја*) *změch*, (*won*) *změš*, (*woni*) *změchu* ako aoristne formy k *měš*. Mimo togo nalicyjo teke aoristne warianty (*ја*) *měch*, (*won*) *měš*. Mukowa gramatika (1891:570) pšesiwo tomu aoristne formy typu *měch*, *měš* w dolnosěrbskej rěcy njeznajo, za to pak w gornosěrbskej (pšir. dołojne pšikłady). W dolnosěrbskej literaturje weto dokłazone formy *měch* a *měchu* (na ps. pla Grysa a w Lutolskich spiwarskich) pširědujo Muka (1891:570) w swojej gramatice imperfektoju. Won pokažo na samskem městnje tejerownosći na to, až Stempel ze swojimi preteritalnymi formami werba *změš* njejo izolěrowany a in-

⁸⁸ Typ *буду мѣš* nanejmnjej w „Tšubałach“ njejo dokłazony, rowno až howacej tworjenje futura typu *буду* + *perfektiwny verb* rěcy „Tšubałow“ njejo cuza (pšir. Kaulfürst 2001:105). Pšispomnješe Muki, až St. po wopacnej analogiji k *wzas* město *změš* pišo *wzměš* a *wzmějo* (Muka 1891:273), njedajo se w „Tšubałach“ wobkšušiš.

forměrujo, až doklady typu *ja změch, won změ* teke w Lutolskich spiwarskich a pla Fryca se namakaju. Jo wěrjobne, až pší pšegledowanju staršych dolnoserbskich rěcnych pomnikow dalšne formy typu *ja změch, won změ* se wujawje. W gornoserbskej rěcy take su doklažone mjazy drugim w Urbanowem pšestajenju Ilijady. Na to pokažo Malink (2003:49 sl.): „Njezwučene su tohorunja perfektiwne wotpowědniki werba *měč* w aorisće a w transgresiwje předčasnosće, kotryž Urban zasadnje jenož wot perfektiwnych werbow tworja, na př. 9.322 *njezměwši kedžbu* abo 21.50 *hlebiju njezmě*.“ Typ *ja změch, won změ* namakajo se w gornoserbskej rěcy teke pla Jana Radyserba Wjele, na ps. w basni *Z nalěcom: Spokoj změ jich žadanje, / kónc to smjertne tradanje* (Wjela 1955:15) abo w basni *Złoty ptačk II: žónce zańdže wohida, / před Jankom so přeměni, a změ nahlad kralowski* (Wjela 1955:41). Toš ten typ pla Wjele pak pšešiwio pšíkladam typu *ja měch, wón mě* jo rědky. Za slědny typ namakajo se w knize *Basnje a balady* (Wjela 1955) kradu wjele pšíkladow. Howacneje rědkosći w serbskej literaturje dla pak daš jo pšizwolone, na toš tom městnje dlejšu lisćinu toš takich pšíkladow z tšochu wobšyrnjěšom kontekstom citěrowaš: (Próstwa a džak ptačkow, b. 33)⁸⁹ *Kruwy z pastwow nječelčkachur, druhi skót tež pokoj mě; muchi luźi njekalachu – ptačkow rjany džak to bě*, (Ptački prošerkojo, b. 65) *Hłódne žatka pupolachu / měchu polne horleška*, (Tři kamjentne křiže pola Luha, b. 204) *A kaž ruče to so sčěni, / wowčernja mě zaso měř*, (Lehnity pjenjez, b. 230) *To mać mě mysle styskniwe a husto poplaka; drje Strom jón zaso mě*, (Čertowa hela na hrodžišku, b. 265) *Štó nět wšě te mětki dósta? / Štó to zamóženje mě?*, (Smjertna hora, 269) *a mě z tom tón wbohi čłowjek čěsnu čěžu hobrsku*, (Złoty přibóh pola Wownjowa, b. 278) *Jom stawy službu zdobom zapowěchu / a puta čěmnej hłubiny joh měchu*, (Njeswar w hněwje, b. 297) *a krasna křinka bohata / so mě do bjezedna*, (Złote jehliško, b. 314) *Kajke mě ta počinanje, / swětej k wočam žarowanje*, (Mudrichec polo, b. 321) *Djas hotowu mě wotmořwu. / So wě, tej spódnjej njerodžu a A hdyž bě čas ju zwurywać, tón djaboł mě nož hołu nać a a hdyž so přibližachu žně, tón djaboł hole sčernje mě*, (Wobjed pola morweho, b. 323) *pušćichu so wot cyrkwy, / z kěrchowa so na puć měchu*, (Krabat jako młody młynski, b. 339) *w jednych pěkny dar wón dósta, / w druhich rězne swary mě*, (teke tam, b. 342) *A tón młynk mě wulce mlěwa, / mlěješe za pjenjezy*, (Wulki hat pola Němskich Pazlic, b. 349) *Djaboł, hdyž wječor slónčko bě domoj, / tórujcy jachlo k džětu so mě*, (teke tam, b. 350) *Panej so zloží – a djaboł so stróži, / powróci karu a wotsal so mě*. Z pomocu gornoserbskego tekstowego korpusa Serbskego instituta w Budyšynje daju se hyšći slědujuće pšíklady w tekstach Wjele namakaš: *Ale što mě za te stróže; Teho dla za dobre mě; To čakanje njemě žaneho kónca*.⁹⁰

Teke pla Sykory (Caspari 1893:137) namakajo se pšíklad toš togo typu: *Nět mě kónc*. Z pomocu pomjenjonego tekstowego korpusa daju se w spisach Sykory, ale teke Zejlerja hyšći dalšne doklady typu *ja měch, wón mě* namakaš. Za Sykoru na ps. *Lědy mě to wurjeknjene* (2x); *Lědy mě tón hólčik tole wurjeknjene; bórzy mě;*

⁸⁹ W spinkoma podajo se mě basni a bok, na kotaremž doklad se namakajo.

⁹⁰ Aby pšíklady z korpusa se lěpjej cytali, podaju se how w žinsajšnej ortografiji wotpowědujućem pšepisu.

Z tym *mě tón z blaznosću wudžany són* atd. Pla Zejlerja namakajo se na ps. *pijenje-zy wuj w měše mě*; *Wón tepi so – to mě za mzdu*.

Dokradnjejša analiza gornoserbskich psikładow typa *měch*, *mě* pokažo, až njejadna se pla wšykných dokładow wo aoristne formy. Wotergi stoje *měch*, *mě*, *měchu* na městnje normalnego typa gs. imperfekta ako zni *mějach*, *měješe*, *mějachu* a su toś wotpowědniki formow ako *měch* (Grys), *měchu* (Lutolske spiwarske) ale teke *měšo* (Moller) w dolnoserbskej rěcy (psir. Muka 1891:570). Rowno až pla wjelikego žěła možnych psikładow za toś te formy eksistěrujo jasny semantiski rozdźel imperfekta a aorista (*mě*-imperfekt = *mějašo*, *jo mět*; *mě*-aorist = *dosta*, *jo dostał* a podobne),⁹¹ mogu někotare citěrowane dokłady weto byś woboje, pak aoristne formy, pak formy imperfekta kotarež mimo howacej typiskeje końcowki *-še* (gs.) su tworjone.

Powšyknje možo se groniš, až w gornoserbskej rěcy – z wuwzešim Urbana – drje pšewažujo tendenca, tworiš aoristne formy wot simpleksa *měš*, aoristy tworjone wot perfektiwnego *změš* ale teke w gornoserbšćinje – a to nic jano pla južo pomjenjonego Urbana – wustupuju. Rěc Stempla pšěsiwo tomu znanjo jano aoristne formy perfektiwnego *změš*. Imperfekt simpleksa *měš* tworí basnikaf regularnje: *mějach* {081;004;3}, *mějašo* {107;117;6}, {112;141;2}, {171;101;4}, {173;111;2}, (*nje*)*mějachu* {145;129;5}, {151;012;2}, {175;120;3}, {182;150;6}, {189;184;1}, {190;187;5}. „Pšikrotcony“ typ imperfekta, kotaryž wustupuju po znanjenju Muki (1891:570) pla Grysa a w Lutolskich spiwarskich (*měch*, *měšo*, *měchu*) w „Tšubałach“ – njejo dokłazyony.

Možo se konstatěrowaš, až w tekstach někotarych staršych dolno- a gornoserbskich spisowašelow paradigma perfektiwnego *změš* njejo wobgranicowana na prezensowe formy (z woznamom futura), ale až wustupuju teke aoristne formy. K toś tym basnikarjam słuša teke Stempel, w kotaregož spisach namakajo se radna licba dokładow aorista tworjonego wot werba *změš*. Namakane psikłady pak wobgranicuju se pši tom na 1. a 3. wos. sg. a pl, což zwisuju drje z wopšimješom a figurowej konstelaciju w analizěrowanych tekstach. Njepowěda nic pšěsiwo tomu, až Stempel by teke akceptěrował a – by-lic kontekst se to pominął – wużywał aoristne formy teke w dualu a w 2. wos. sg. resp. pl. Hyšći wěcej rozšyrjona jo pšěsiwo tomu paradigma perfektiwnego *změš* (gs. *změć*) w pšestajenjach Ilijady a Odyseje Urbana, žož wustupuju pod wliwom grichiskego originala teke transgresiw pšedcasnosći (*nje*)*změwši*. W dolnoserbskej rěcy transgresiw pšedcasnosći scelego njeeksistěrujo. Toś take formy su typiski zjaw gornoserbskeje pisneje rěcy. W materialu SRA (12) njejo transgresiw pšedcasnosći wopisany. Muka (1891:572 sl.) ale podajo toś ten typ teke za serbske dialekty. Konkretnje nastupajo to Mužakowski a Podzajtšny graniczny dialekt, za kotarež ma Muka psikłady ako *džělawšy* a

⁹¹ W sadach typa „Wón mě to za możne“ njejo semantiski rozdźel tak jasny. *Mě* konkurěrujo how pak z *měješe*, pak z *pomě* (a ewtl. *změ*). Pši tom zwuraznjujo přědna možnosć powšyknj a trajucy zjaw, druga warianta pak akcentuěrujo rozsud agensa za to, až co něčo za dobre *měš*.

walawšy.⁹² Za Stempla relewantne dolnosěrbske dialektu a Podwjacorny graniczny dialekt pak teke po znanjenju Muki (1891) wopowědany transgresiw njeznaju. Njejo toš wěrjobjne, až pla Stempla (abo w drugich – dolnosěrbskich – rěcnych pomnikach [snaž z wuwzešim Tary, kotaryž jo krađu wot Mužakojskego dialektu wobwliwowany]) se namakaju formy ako *změwši*, kotarež su doklažone za gornosěrbsčinu pla Urbana.

Horjejcne pšikłady pak pokazuju, až – pošěguyjucy se na starše gorno- a dolnosěrbske teksty – njamamy jano preteritalne formy wot *změš*, ale teke aorist tworjony wot simpleksa *měš*. Wot toš togo werba twori se potakem – glědajucy wosebnje na spise Wjele, Sykory a ewentuelnje teke Zejlerja – preteritum na tšoju wašnjju: a) imperfekt typa *mějach*, *měješe*, *mějachu*; b) „pšikrotcony imperfekt“ typa *měch*, *mě*, *měchu* a c) z b) homonymne formy aorista.

2.6 Gerundium na -yno (typ *sejžecyno*, *bijucyno*)

Dolnosěrbska literariska rěc jo wutworila wosebny gerundium na -yno, kotaryž tejerownosći w tekstach Stempla se namakajo. Po funkciji a wužywanju jo toš ta forma krađu bliska gornosěrbskemu transgresiwujoju prezensa resp. dolnosěrbskemu *predikatiwnemu participoju* (Janaš 1976:358 sl.). Na to pokažo južo Muka (1891: 513), gaž pišo: „Für den praedicativen bz. transgressiven Gebrauch des Partic. praes. act. hat man im Ns. von demselben [měnjony jo wot Muki tak pomjenjony *Participium praesentis activi* – F. K.] ein besonderes Adverbium auf -no gebildet, das bei älteren Schriftstellern und Grammatikern nicht selten, in neuester Zeit aber kaum mehr angewendet wird; man braucht eben jetzt dafür die Form auf -cy indeclinabel.“ Wo frekwency wužywanja takich formow pišo Muka (1891:513) hyšći: „Volkstümlich scheint diese besondere Adverbialbildung wohl überhaupt nicht gewesen zu sein.“ To drje njezažiwajo, pšeto južo wužywanje participa aktiwa jo w ludowej rěcy krađu wobgranicowane (pšir. Janaš 1976:358), na což pokazuju južo Hauptmann (1761:303): „Überhaupt ist von diesem Participio Praesentis zu merken, daß es in der Wendischen Sprache sehr spärlich gebraucht wird.“

Gerundium na -yno twori se powšyknje tak, až pšistupijo na zdonk participa aktiwa (k tworjenju toš togo participa pšir. na pš. Janaš [1976:355–359]) formans -yno (*sejžleš* > *sejžecy* > *sejžecyno*). Tworjenje pomjenjonego gerundija možo se teke tak interpretěrowaš, až pšistupijo njedeklinabelnej kombinatoriskej wariante participa aktiwa, predikatiwnemu participoju, formans -no: *sejžleš* > *sejžecy* > *sejžecyno*. Wo takej wašni stej drje Muka (pšir. gorjejcje), ale teke Hauptmann (1761:217) pšeznanjonej. Slědny pišo: „Von diesen Participio komt die Particula Adverbialis in no her, als: zakajuzino, wartend, groñezino, redend, bijuzino, schlagend, plakuzino, weinend.“ Teke Faska (SRA 12:313) ma toš te formy za indekli-

⁹² Po gornosěrbskej kodifikaciji (po Kralu 1895) se transgresiw pšedcasnosći njetwori wot imperfektiwnych werbow. W staršej literaturje pak se weto pšikłady za take trjebanje teke w gornosěrbskej pisnej rěcy namakaju (pšir. Faska 1981:306). Teke Muka (1891) podajo mimo wobgranicowanja toš te formy.

nabelny transgresiw typa *sejžecy* rozšyrjony z formansom *-no*: „Die ns. Grammatiken von Choinanus und Hauptmann nennen als Partizipien Formen des Typs *bijucy*, *pytajucy*, *tocecy* ohne jede Bemerkung darüber, ob sie auch inkongruent gebraucht werden können.“⁹³ Beide kennen jedoch durch *-no* erweiterte Formen des Typs *bijucyno*, *pytajucyno*, *pšosecyno*, die Sie *Particulae adverbialis* nennen und die wohl den inkongruenten Transgressiven entsprechen.“

Dokulaž w žinsajšnej dolnosěrbskej rěcy forma na *-yno* wěcej njewustupuju, nalicyjom na toš tom městnje někotare psikłady, kotarež zwětšego pochadaju z gramatikow a stoje togodla zwětšego mimo konteksta. Muka (1891:513) na ps. pišo: „Angeführt werden folgende Beispiele: *a*) bei Chojnan: *bijucyno* (schlagend), *ścignucyno* (scherend), *witajucyno* (grüssend) – *β*) bei Hauptmann in der Grammatik S. 217: *bijucyno*, *cačajucyno*, *gronjecyno*, *plakucyno* und im Lubn. Sar. Samb. *wolajucyno* – *γ*) ausserdem noch bei Stempel (F. B.) *bijucyno*.“ Mimo togo namakaju se w Mukowej gramatice hyšći toš te psikłady: *pletucyno*, *huknucyno*, *njasucyno*, *pijucyno*, *syjucyno*, *pisajucyno*, *plakajucyno* (Muka 1891:536–539), *ścignucyno* (adv.) abscherend (Muka 1891:550), *bijucyno* (Muka 1891:551), *žělajucyno*, *walajucyno* (Muka 1891:572 sl.), *palecyno*, *lešecyno*, *pšosecyno*, *slyšecyno* (Muka 1891:580 sl.), *wěžecyno*, *jěžecyno*, *dajucyno* (Muka 1891:599 sl.). W Hauptmannowej gramatice (1761) namakaju se mimo gorjeje južo naliconych psikładow hyšći *putajuzino* (b. 222), *plchožezino* (b. 231), *bijuzino* (b. 250).

W „Tšubałach“ namakajotej se gerundija na *-yno* wot imperfektiwnego werba *sejžeš* a wot perfektiwnego werba *nasypaš*: *Ta zelona žabka nic nježaržy / Wot wody, jano sejžecyno / Na gałuzce klaska* {130;061;1–3}, *Pak teke napina se duša / Po zernkach nasypajucyno wšo, / Až zwjaseli se nad tej kopicy.* {160;052;4–6} Take tworjenje wot perfektiwnego werba drje stoj pšešiwu žinsajšnej gorno- a dolnosěrbskej kodifikaciji, kotaraž dopušćuju typ *sedžo* resp. *sejžecy* jano wot imperfektiwnych werbow, maka pak se z trjebanim w staršych tekstach (psir. Faska 1981:305).

W Theokritowych pastyrskich pěsnjach najžo se dalšny dokład za *sejžecyno*: *Stodcej bužo se ší spěwaš sejžecyno / Pod wolejowemu a psi toš tom gajku!* {54; V;35/36} Wot Muki citěrowane *bijucyno* pak namakajo se we Phaedrusowych fablach: *Do nagej' głowy mucha štapi gołego. / Ten za njej' bijucyno z tym se flinknjo sam.* {233;V;2}

Zajmnej stej teke psikłada za *mjelcyno* w „Tšubałach“: *Po śichnemu sejženju zwignu se / Ta cyła cesna zgromažina, / A wuchyli se tši raz mjelcyno, / Pšed Njewidobnym se modleca.* {186;168;1–4} *Cas pšíze duši, až se chopi cuš / We swojej duchnej mocy, njebě / Jej možno wostaš sama mjelcyno, / Gaž wokoło njeje wšo žywe / Do zněša běšo dało se* {172;105;1–5}. Toš to słowo ma swojske wuwise.

⁹³ Glědajucy na Hauptmanna (1761:302 sl.) musy se toš to twarjenje rewiděrowaš. Hauptmann pišo: „Das Participium Prasens wird von etlichen durch Genera, Numeros und Cafus verändert, von andern aber wieder nicht“. Psikłady za njedeklinabelny transgresiw su pla Hauptmanna na psikład: *ja Bom ju spizi namakal* [...] *nicht: spizego, spizu; ta Sacha woštašo lážezi, nicht lážeza; Komuž Bogh žūzi, tomu pschižo spizi, nicht spizemu.*

-yno how njeǵsistupijo participuju, howacej by wocakowali *mjelcecy*no. Ako w gornoserbskej rěcy *mjelčo*, jo teke dolnoserbske *mjelcyno* do słowneje družyny adwerbow pšestupilo. Z teje zawiny jo ako samostatny leksem teke w słowniku Starosty (1999) zapisane, mjaztym až formy *sejžecyno*, *bijucyno* se njejawje tam daniž ako leksem, daniž w gramatiskich tabulach ako wosebne, wot werbow (participow) tworjone formy.

Nejmłodšy dokład typa *sejžecyno*, *bijucyno* drje namakajo se w Mukowem nastawku *Dokońtałość a niedokońtałość dolnoserbskego słowa* (1950:725): *Toś ta wósebność [...] mocńašo se hupsěścěrajucyno se pó dolnoserbskej casownice*. Teke Muka potakem jo měj za możne, tworíš toś ten gerundium wot perfektiwnego werba.

2.7 Indefinitny pronomen *něco/něsto*

Stempel wużywa w „Tšubałach“ zwětšego indefinitny pronomen *něco*, kotaryž žinsa teke w dolnoserbskej pisnej rěcy a we wětšem žělu popšawnych dolnoserbskich dialektow se jawi (pšír. SRA 10:226). Pšikładow za take trjebanje jo wjele: *něco* {082;006;2}, {083;011;1}, {084;014;1}, {088;032;3}, {088;034;5}, {090;091;044;6}, {097;075;2}, {099;084;4}, {102;096;6}, {108/109;125;3}, {109;126;6}, {114;151;2}, {117;002;5}, {129;058;2}, {133;075;3}, {134;081;2}, {138;098;6}, {138;099;2}, {139;100;1}, {151;012;6}, {157;037;2}, {161;057;6}, {161/162;059;1}, {164;070;3}, {173;110;1}, {174;116;4}, {179;137;3}, {179;137;5}, {179/180;140;5}, {180;141;1}, {180;144;3}, {181;145;2}, {184;160;3}, {184;162;5}, {184;162;6}, {186;169;3}, {186;170;1}, {187/188;176;4}, {190;186;6}, {191;191;2}. Pšešiwu toś tym pšikładam stoj jano mało dokładow za *něsto*, kotarež SRA (10:226) za Wětošojski dialekt – a we podobje *něšto* teke za Parcow – wobznajijo: „Nur im Vetschauer Dialekt [...] sowie in Groß Partwitz 67 und Großkoschen 68 – auf ein ehemals geschlossenes Areal im Nordwesten zwischen Lübbenau und Spremberg hinweisend – fallen Interrogativ- und Indefinitpronomen nicht zusammen. Im Vetschauer Dialekt lautet die lexikalische Opposition *co* – *něsto*, in Groß Partwitz 67 *co* – *ńěšto*“ (pšír. teke Faska 1964:370). W „Tšubałach“ najžo se tśi pšikładow za *něsto*: *Jo něsto we kwětkach a łopjenach* {108;124;5}, *Jo naspjet něsto nejnutśkownješe* {117;004;6}, *A gaž se tebje wozda něsto* {124;035;4}. Toś ten pronomen žo slědk na stare **ně-čyto* > **ně-cto*, mjaztym až *něco* kontinuěrujo stary genitiw **ně-čbso* z asimilaciju *č-s* > *c-s* (pšír. SRA 10:226). Pospołne trjebanje wobeju formowu indefinitnego pronomena najžo se teke pla Hauptmanna (1761:189), kenž podajo za nominatiw a akuzatiw *ńěsto* a *ńezo*.

Interrogatiwny pronomen wustupuju w tekstach Stempla pšešiwu tomu jano we podobje *co*, což płaši teke za rěc Hauptmanna (pšír. 1761:185). W staršych rěcnych pomnikach, na pš. pla Mollera, najdu se teke w dolnoserbskej rěcy dokłady za interrogatiwny pronomen, kenž kontinuěrujo **čyto*. Po znanjenju HES ma Moller *stoh*, *stoss* (pšír. HES:1474). Teke Wolfenbüttelski dolnoserbski psaltař znajo *sto* < **čyto*, což Trautmanna (1928:VIII) jo pognuło ku slědujucemu pšispomnješu: „Unsern Dialekt können wir als niedersorbischen stokawischen Dialekt bezeichnen:

„was“ heißt konsequent sto.“ Wot SRA (10:226) za Wětošojsku narěc postulěrowane žělenje interrogatiwnego pronomena (< **čbso*) a indefinitnego pronomena (< **ně-čbto*) wotblyščuju se toš teke w spisach Stempla a pšed nim Hauptmanna. Na rozdžěl wot Wětošojскеje narěcy pak najdu se pla woběju pisarjowu woběj formje indefinitnego pronomena, take ako kontinuěruju **ně-čbso* a take, ako du slědk na **ně-čbto*. Opozicija wobstoj pla Stempla potakem z *co* na jadnom boce a *něco/něsto* na drugem. W staršych tekstach take žělenje scełego njeeksistěruju, hynac ako w žinsajšnej pisnej rěcy pak njenamakajotej se jano *co* a *něco*, ale teke *sto* a *něsto*.

2.8 Datiw a akuzatiw personalnego pronomena *ja* w rěcy „Tšubałow“

Gen., dat. a ak. personalnego pronomena *ja* tworje se w serbskej rěcy pak wot zdonka *m-*, pak wot zdonka *mn-* (po prepozicijach). Pši tom jo došlo w pisnej rěcy a teke we wjelikem žělu popšawnych dolnoserskich dialektow k synkretizmoju formow (na pš. gen.: *wona jo mě se nawížela*, dat.: *gratulěruj mě*, ak.: *pušč mě* resp. gen.: *pla mnjo*, dat.: *ku mnjo*, ak.: *na mnjo*). Nastaše toš toho synkretizma skicěruju Faska w SRA (12:98).

W „Tšubałach“ njejo dokłada za genitiw personalnego pronomena *ja*. Pšikłady za datiw a akuzatiw pak maju zajmnu wosebnosć: Krotke, to groni wot zdonka *m-* wotwožene formy zně jano *mi* – dat.: *mi* {091;048;4}, {183;156;4}, {152;018;1}, {150;009;5}, {163;066;1}, {151/152;014;1}, {152;017;1}, {187;175;5}, {163;067;4}, {185/186;167;3}, {192;197;2}, {081;004;5}, {164;071;2}, {081;004;1}, {188;179;2}, {192;196;1}, {163;067;1}, {163;065;4}, {165/166;077;1}, {165;074;2}, {183;156;2}, {166;079;5}, {155;030;6}; – ak.: *mi* {148;144;4}, {151;010;6}, {185;166;2}, {149;003;4}. Teke w rukopisu Theokritowych pastyrskich pěsni wužywa Stempel *mi*, na pš. w dat.: {43⁹⁴;II;170}, {43;II;177}, {43;II;178}, {44;III;9}, w ak.: {44;II;184}, {44;III;8}. W šišću (Stempel 1963b) pak su se wšykne dokłady mimo komentara na *mě* pšeměnili.

Za popšawne dolnoserske dialekty jo końcowka *-i* njetypiska.⁹⁵ Podwjacorne dolnoserske dialekty maju w dat./ak. krotke formy *mje* resp. *mě* pšěsiwo formje wotwoženeje wot zdonka *mn-* – *mnjo*⁹⁶ (pšir. SRA 12:98). Pšěsiwo tomu pak

⁹⁴ Rowno až jedna se wo citěrowanje z rukopisa, podajo se how lěpšego pširowanja dla weto teke bok, na kotarem pšikład jo wošišćany. W šišću (Stempel 1963b) pak su wšykne pšikłady *mi* mimo komentara se pšeměnili na *mě*.

⁹⁵ Jano w Rogowje jo se zapisała teke datiwna forma *mi* (SRA 12:92).

⁹⁶ Legenda ku karše 24 (SRA 12:96) drje pišo za toš ten teritorij „Dialekte mit den Formen *mje/mjo* und *mnjo* im Gen., Dat. und Akk. von *ja*.“ Wopisane *mjo* pak pošěguju se jano na formy genitiwa, kotarež na podwjacorcu wotergi zně *mjo* (pšir. SRA 12:89 sl.), za datiw resp. akuzatiw take formy wobznanjone njejsu. Mimo toho wustupuju teke na podwjacorcu dolnoserskego rěcneho teritorija formy datiwu a akuzatiwu *mě*. Toš te formy na *ě* how samo wěcej su frekwentěrowane, ako w podzajtšnych a podpołnocnych stornach, za kotarež legenda ku karše 24 (SRA 12:96) podajo: „Dialekte mit den Formen *mje/mě* und *mnje* im Gen., Dat. und Akk. von *ja*“ (pšir. SRA 12:92 resp. 94).

namakajo se *-i* regularnje w Srježnem granicnem dialektse: „Die Dativform *mi* [...] steht auch im Muskauer, Hoyerswerdaer, Spreewitzer und mittl. Grenzdialekt“ (SRA 12:92). Teke za akuzatiw namakajo se w Srježnem granicnem dialektse jano *mi* (pšir. SRA 12:95). Stemplowe formy na *-i* mogu toš byš refleks Parcojskego dialekta w rěcy Stempla a kontinuěruju wěšće stary datiw **mi*, mjaztym až howej dolnoserske *mě/mje* kontinuěruju **mę*. Možno jo teke, až Stempel (jomu z Parcowa znate) formy na *-i* jo wědobnje zasajžował ku wotporanju homonymije (resp. homografije) z leksemom *mě* (< *[j]ьme). Možno jo teke wliw formow datywa a akuzatiwa personalnego pronomena *ty*, ako zně *śi*. Možno jo take trjebanje wěšće było na zakłaže toho, až *ě* njejo w Lubnjojskem dialektse wopadnuło, ale dalej wusoko se wugranjało, což hyšći we Wětošojskej narěcy se wotblyščuju (pšir. na pš. Faska 1964:22). Glědajucy na fakt, až w materialu SRA (12:92) teke za Rogow, lažecy někak na samskej wusokosci Lubnjowa, *mi* jo dokłažone, mogła se teza nastajš, až na podzajtšnej a podwjacornej periferiji dolnoserskego rěcnego teritoriuma jo se zdžaržal stary datiw **mi*. Pšešiwu tomu pak powěda, až pla Hauptmanna, reprezentěrujucego w pširowanju ze Stemplom sto lět staršy staw Lubnjojskego dialekta, nanejmnjenjej w gramatice žedne pokazki na *mi* w datiwje (a akuzatiwje) se njenamakaju. *Ja* dekliněrujo se pla Hauptmanna: nom. *ja*, gen. *mno*, dat. *mne*, ak. *mno*, instr.⁹⁷ *mnu*, lok. *mne* (Hauptmann 1761:180). K tomu pšispoznijio gramatikař hyšći: „mne wird insgesamt gelesen wie me, und mno wie mō“ (Hauptmann 1761:181). Slědne dokłady za stare datiwne *mi* teke w Błotach drje namakaju se pla Mollera (1574), pla kotaregož pak jo teke južo *mě* dokłažone (pšir. SRA 12:94). Faska toš pišo (SRA 12:94): „Die Akkusativform *mě* (< **mę*), dann auch *mje* (mit Senkung von *ě* zu *ě*), hat wohl schon vor dem 16. Jh. die Form *mi* aus dem Dativ verdrängt.“

W rěcy Stempla jo toš možno wobglědowaš podobny fenomen ako pla Tary, žož – w toš tom paže pod wliwom Mužakojkego dialekta – tejerownosci datiw na *-i* se jawi.

Dłujke, wot zdonka *mn-* wotwožone formy akuzatiwa zně w „Tšubałach“ – w pšezjadnosći z podwjacornymi dolnoserskimi dialektami, ale teke z narěcu Parcowa – *mnjo*. Pši tom jo zajmne, až dlužka forma se jawi wotergi teke mimo pšedchadajucej prepozicije: *Pušć swět mnjo* {159;047;1}, *Mnjo znaju* {165;076;5}, *šěžke mysle / Mnjo naraz napadnuchu* {167;082;2/3}, *Chto wě, žo ten mnjo hyšcer dowěžo?* {167;082;5}, *su mnjo how znjasli* {192;198;6}. Dokład za *mnjo* po prepoziciji jo se w „Tšubałach“ jano jaden namakał: *glědaju / Na mnjo* {149;004;1/2}. Wot *mn-* wotwožona datiwna forma jo w eposu Stempla teke jano jaden raz dokłažona a zni – w pšezjadnosći z Hauptmannom – *mnje*: *Won chopi ku mnje: Tak nam se cesto žo.* {185;164;3} Samska forma namakajo se teke w Theokritowych pastyrskich pšsnjach {43;II;167}. W toš tej nastupnosći reprezentěruju Stempel potakem staršy staw, kotaryž datiw (*mnje*) a akuzatiw (*mnjo*) rozeznawa, mjaztym až material SRA (12:96) wobznanijo za podwjacorne dolnoserske dialekty jano poľnu formu *mnjo*.

⁹⁷ Hauptmann pišo Soc[*i*ativus].

2.9 Zdzárzanje *e* w sg. neutr. pronominalneje fleksije pla Stempla

Dolnoserbske dialekty maju synchroniski w nom. neutr. sg. pronominalneje deklinacije powšyknje końcowku *-o* (*našo město*, *mojo źěło* atd.), tak jo teke w Parcojskej narěcy, žož pak namakaju se wotergi jadnotliwe psikłady na *-e* (psír. SRA 12:8 sl.). Muka (1891:405) pak na to pokažo, až w Błotach do 19. stolěša pla posesiwiskich pronomenow teke *-e* jo eksistěrowało: „Und auch in ns. Localdialekten (namentlich in den meisten Orten des Spreewälder und des südöstlichen Spremberger Dialects hört man hier bald ausschliesslich bald nebenbei die Formen mit *-e*, wie man aus den Sammlungen der Volkslieder und Märchen bei Schmalzer, Jordan, Markus und Muka ersehen kann.“ Pšešiwu tomu mogało se argumentěrowaś, až jedna se wo zapiski nimskich a wosebnje gornoserbskich zběrarjow, kotaremž formy na *-e* su byli běžne.⁹⁸ Ale taka argumentacija nježiwa na to, až w jsach z hynakšym dialektom take „womolenja“ se stali njejsu. By dejali popšawem docakaś, až gornoserbska interferenca pla zapisowarjow statkujo we wšych regionach z někak samskeju frekwencu. Zawinu zdžárzanja *-e* w toś tej poziciji wiži Muka we wuskej psíwuznosći posesiwiskich pronomenow z adjektiwami: „Bei den Possessiva ist das *-e* (*-e*) nicht in *-o* (*-o*) umgelautet wegen ihrer Verwandtschaft mit den Adjectiva, die stets *-e* aufweisen“ (Muka 1891:405). W mjenowanych dolnoserbskich dialektach najdu se (abo su se namakali) teke formy na *-e-* w gen./dat./lok. sg. mask./neutr. (mojogo, našego, mojemu atd.). Muka pošěgujo se how teke na Hauptmanna, kenž pišo w swojej gramatice: „Einige sagen in Genitivo: *mojogo* und in Dativo: *mojemu*, und in Locativo: *mojem*. Diese decliniren es nach: *dobri*, *dobra*, *dobre*; *jene* aber nach: *ten*, *ta*, *to*“ (Hauptmann 1761:183). Formulacija „einige sagen“ wuzamkujo z wusokeju wěstosću gornoserbski wliw. Gramatikař kenž w pśedslowje swojeje gramatiki groni, až gornoserbščina „von der unfern fehr unterfchieden ist, daß wir einander kaum verftehen können“ (Hauptmann 1761:njecysłowane), drje njeby ku wopisanju dolnoserbščiny ze słowom „einige“ se pošěgował na takich, kotarež su powědali resp. pisali popšawem gornoserbski. Jo toś možno pla Stempla (gaž teke porědko⁹⁹) se namakajuće formy ako *swóje gnězdo* (psír. Muka 1891:405) lokalnemu – Lubnjojskemu – dialektu psírědowaś. Na to pokazuju teke dokłady we Wenkerowych napšašnikach (Stone 2003:53, 63, 73, 78): *we waschem Gumne* (Njabožkojce/Długi), *we waschem gumne* (Strobice), *wō waschem Gumne* (Bukow pla Grodka), *na mojem blische* (Hažow).¹⁰⁰ Za Srježny granicny dialekt su take formy teke w materialu SRA (12:8 sl.) dokłažone.

⁹⁸ W hynakšem konteksće cyni to Faska (1996:171), pišecy: „Dotychczas były one (Faska se how pošěgujo na dualiske pronomina *maj/woj*, kotarež ewtl. teke w Dolnej Łużycy su wustupowali [psír. kapitel 1.1.2.2]. – F. K.) poświadczone z literatury dolnołużyckiej wyłącznie w kilku pieśniach ludowych, zapisanych w ubiegłym wieku przez zbieraczy pochodzących z Górnych Łużyc (Smolera i Muke)“.

⁹⁹ W „Tšubałach“ take formy zewšym njeeksistěruju.

¹⁰⁰ Lok. njejo tencas potakem w toś tych jsach hyšći z instr. gromadu padnuł (psír. SRA 12:71), daniž *-e-* njejo pšegłosowane na *-o-*.

Muka jo zwěsćił, až pla Stempla teke generalizěrujucy pronomen *wšyken* wotgeri pšejžo do adjektiwiskeje fleksije¹⁰¹ (Muka 1891:425). W toś tom paže pak jedna se wo inowaciju, nic wo zdžaržane **e* a toś how dalej njezajimuju. Dodaš pak se měło, až Muka pširědujo toś ten zjaw Lubnjojskej resp. Parcojskej narěcy (Muka 1891:425). Wo slědnej pišo Muka: „Im westlichen Grenzdialect hört man [...] (z. B. in Partwitz) *sameg*’, *samem*’ neben *janog*’, *janom*“ (Muka 1891:427).

2.10 Pšechad adjektiwow (a po paradigme adj. dekliněrowanych słow) do pronominalneje deklinacije

We wšakich dolnoserbских dialektach namakaju se formy adj. (resp. po paradigme adj. dekliněrowanych słow), kotarež se makaju z pronominalneju deklinaciju. W nich jo dojšło – w analogiji k pronomenam – k změnje *e* > *o* (pšir. SRA 12:53).¹⁰² Takich formow jo teke pla Stempla. Muka (1891:412) nalicyjo z Phaerudusowych fablow: *drugog*’, *nizkog*’, *pšostog*’, *šěžkog*’ a *mudrjejšog*’ podla *nizkego*, *grozneg*’, *takeg*’, *znosoneg*’, *chudom*’, *k slědnom*’ atd. K naliconem formam na *-o-* pla Stempla pišo Muka: „nach seinem Gross-Partwitzer und Lübbenauer Heimatdialekt“ (Muka 1891:412). W materialu SRA pak toś ta teza njenamakajo šyršeje baze. Faska pišo w SRA (12:40), pošěgujucy se pši tom na gen./dat.: „Den häufigen Gebrauch solcher auf „-ogo“ und „-omu“ auslautenden Adjektivformen in den Schriften Stempels schreibt Mucke zu unrecht dem Heimatdialekt des Autors zu (Groß Partwitz, Lübbenau). Zumindest in Groß Partwitz, dem Geburtsort Stempels, sind solche Formen nicht üblich.“ Pšěšiwo tomu pak su se w Parcowje lokatiwne formy na *-o-* zapisali. Tak informěrujo SRA (12:65): „In den ns. Mundarten südlich von Haasow 41, im Schleifer und mittleren Grenzdialekt (Terrain B₂) ist ebenfalls *-em* die bevorzugte Endung des Lok. sg. m./n. der Adjektive, doch ist hier *-ym* (*-im*) nicht unbedingt eine Ausnahme. In einigen Fällen sind auch Lokativformen aufgezeichnet worden, die mit der Endung *-om* gebildet sind: [...] *na starom muskem* (Groß Partwitz 67).“ Poměr końcowkow *-ym* (*-im*), *-em* a *-om* jo w Parcowje 1:6:1.

Za Lubnjojski dialekt změna *-e-* > *-o-* w gen./dat./lok. mask./neutr. adjektiwow tak wjele až jo možno hyšći zwěsćiś pla drugich awtorow wobznanjona njejo. Pla Hauptmanna (1761 resp. 1769) se wona njenajžo a teke za Wětošojski dialekt taka změna njejo doklažona (pšir. Faska 1964). W „Tšubałach“ najžotej se jano dwa pšikłada za wopisanu změnu: *k pokornomu žywjenju* {192;195;6}, *gronjecog*’ a *šlyšecego* {172;108;2}. W slědnem pšiklaže jo zajmne, až stojtej adjektiwa z genitiwom na *-ogo* a *-ego* direktnje podla sebje. Pši tom njejo přědny z adjektiwowu

¹⁰¹ Teke za to w „Tšubałach“ pšikładow njejo.

¹⁰² We Wětošojskem dialektse drje pšechad adj. do pron. fleksije njejo doklažony. Hynac ako w susednych dialektach pak pšestupuju how teke subst. pron., njeposiwiske adj. pron. a posesiwiske adj. pron. z twardem wuzukom zdonka do pron. deklinacije (pšir. SRA 12:53).

(*gronjecog'*) pšez někaki blisko stojecy pronomen wobwliwowany: *Rěc tež jo poderbjela kłojece, / Raz gronjecog' a słyšecego*. {172;108;1/2}

Mimo toho pokazuju w spisach Stempla teke pronomeny, kotarež normalnje po wašni adjektiwow se flektěruju, změnu $e > o$. Muka, kenž jo take formy mj. dr. teke z Phaerdrusowych fablow zwupisał pišo k nim: „Wenn sich jedoch im Ns. von den in § 199 III aufgezählten Wörtern (nalicone su tam mj. dr.: *wón, tam[n]y, samy, samski, [ně-]kótary, [ni-, ně-]ceji, wótery, taki, [ně-, ni-]kaki, wšak[orak]i* atd. – F. K.) neben den adjektivischen Casusformen hie und da auch pronominale finden, so ist daraus nicht etwa auf ein grösseres Alter der letzteren zu schließen, sondern diese sind im Gegenteil sehr junge Analogiebildungen nach der Declination des Artikels“ (Muka 1891:433). Muka je teke njama za pšawe, pišecy: „Solche fehlerhaften Bildungen sind z. B.: a) Nom. sg. neutr.: [...] *to samo* neben *to same* (Stempel) [...] c) Dat. sg.: [...] *wótarom'* (Stempel). – Loc. sg.: *we kótram* und *kótarom* (Stempel) – *na takom* (Stempel)“ (Muka 1891:433). Za pšikład *to samo* pak mogało se teke na pšechod $e > o$ po twardych labialach myslíš, kotaryž ga Muka (1891:413 sl.) za Parcow konstatěruju, což pak w materialu SRA se tak njewotblyščuju (pšir. SRA 13:24).

2.11 Dat. sg. m./n. subst. na -ej vs. -oj/-oju

Datiwne formy na -ej w sg. m./n. substantiwow su popšawnym dolnoserbiskim dialektam, ale teke Parcojskej narěcy cuze. How wustupuju formy na -oju (popšawne dolnoserbiske dialekty) resp. -oj (Srježny granicny dialekt, pšir. SRA 13:30; Mimo toho wustupuju -oju teke w Slěpjańskem dialekće (pla Nepile hyšći -oji, pšir. Brijnen 2004:57), -oj pak w Mužakojskej narěcy.). Toš te formy pak njepokazuju na pšechod e na o po twardych labialach, ale kontinuěruju *-ovi (+-u). Woni wustupuju teke po njelabialach (pšir. SRA 13:30), což wuchada teke ze slědujucych pšikładow za -oju w dat. sg. m./n. w „Tšubałach“: *čłowjekoju* {160;053;4}, *pychoju* {096;068;5}, {111;138;6}, *słyńcoju* {084;016;3}, *sokoju* {100/101;089;5}, *swětoju* {095;064;5}, *wojarjoju* {107;118;3}, *wužytoju* {103;100;2}, *zukoju* {083;010;1}, {089;036;6}, {092;049;5}. Końcowka -oj w „Tšubałach“ njewustupuju, ale najžo se w basni „Das Testament der Weltvölker“: *Ku końcoj žo ze mnu*. Muka citěruju dalšne pšikłady za toš tu końcowku z Theokritowych pastyrskich pšesni resp. Phaerdrusowych fablow: „Stempel nämlich braucht neben denen auf -u und -oju dem Metrum zuliebe folgende Dative auf -oj: *wjelkoj, směchoj, wósłoj, Idgarjoj, kraloj, duchoj, hužytoj, knežoj, jasenoj* (der Espe), *burowj, hobjedoj*“ (Muka 1891:312). Won slěduju z toho, až toš ta końcowka na zachopjenku 19. stolěša teke w Błotach cesěcy jo wustupowała.¹⁰³ W samskem wotrězku pak pišo, až wona – datiwna końcowka -oj – za cas nastawanja gramatiki jano hyšći

¹⁰³ Jadnotliwe dokłady za -oj su se zapisali teke w Borkowach a Smogorjowje (pšir. SRA 11:141). Pla toš tych izolěrowanych pšikładow pak njejo krađu jasne, jedna-lic se wo direktne kontinuěrowanje *-ovi, abo lěc -oj how jo pšikrotočna forma końcowki -oju, kotaraž jo nastala pšez kontaminaciju końcowkowu *-ovi a *-u.

w granicznym dialektse jo eksistěrowała. Jo toś možno, až Stempel datiwy na *-oj* njejo w Błotach¹⁰⁴ wěcej słyšał, ale až ma je z Parcojskeje narěcy. Tam, tak pišo Muka (1891:311), „hört man stets *-oj*: duboj, ludoj“, což teke material SRA (11: 139) hyšći wobtwaržuju.

2.12 Fleksija słowa *maš/mašer*

Južo Muka (1891:366) pišo wo jadnučkem serbskem feminalnem r-zdonku *maš*, až w dolnoserskich dialektach se wutłocuju pšez formu *mama*. W materialu SRA (8:62 sl.) se wopokazo, až toś ta tendenca jo se dalej wjadła a leksem *maš* w zmysle „Mutter“ za popšawne dolnosersbske dialekty njejo wěcej dokłažony. Cěly dolnoserski rěcny teritorium, ale teke wjeliki žěl pšechodnych dialektow – teke Parcow jo wot tego potrjefjony – znajo jano hyšći *mama* resp. wot nimskego *Mutter* wotwožone formy ako *muterka*, *myterka* atd. W staršych tekstach a w literaturje až do žinsajšneho weto słowo *maš* se jawi. Zajmne jo pši tom, kaku fleksiju jo toś to słowo wuwilo. Muka (1891:366) podajo tši wšake paradigmy, kotarež jo rědował někak po casowej dobjce resp. spisowašelah. W rěcy Stempla namakaju se głownje formy, kotarež wustupuju w druhej a tšešej špalše wotpowědujuceje tabule (pšir. b. 78). Nominatiw jo zwětšego *maš* (w „Tšubałach“ {101;090;4}, {154;024;4}, {170;097;5}, {170;098;1}, w Theokritowych pastyrskich pšesnjach {86;XI;66} a w Phaedrusowych fabulach {207;III;12}, {215;IV;4}), ale teke forma *mašer* jo dokłažona („Tšubały“ {179;139;6}). Genitiw w „Tšubałach“ njejo dokłažony, w Theokritowych pastyrskich pšesnjach pak najžo se pšikład *wokoło maši skoka* {77,VIII,93}. Mimo tego namakajo se we Phaedrusowych fabulach forma *mašeri*, kotaruž Muka (1891:366) teke Stemploju pširědujo: *słyšym głos / Tej' mašeri* {271;pšidank;27}. Datiwna forma *mašeri* jo dokłažona w „Tšubałach“ {183;157;2} a namakajo se tejerownosći we Phaedrusowych fabulach {216;IV;4}. Za akuzatiw najžo se we Phaedrusowych fabulach dokład *maš* {214;IV;4}. Za instrumental jo w Theokritowych pastyrskich pšesnjach wobznanjone *z mojeju mašu* {85,XI,34/35}. Pšikład za

¹⁰⁴ Njejo pak cwiblowanja, až formy na *-oj* něga teke na cysto dolnoserskem teritoriju su wustupowali. Woni najdu se na pš. w pšiseze z Lěsnika na podpołnocnem brjogu Gojacekego jazora ze srježji 18. stolěša (pšir. Šewc 1967:424): *tom gruntoj ak jaden dobry g spodař prjedk stojaš [...]* cu. W teksće wustupujuce wejsańske mě Lěsnyk wotpowědujo formje přédneho naspomnješa žinsajšnjeje Lěsnicy (Leibnitz): „Leibnitz (sorbisch Lesnica) wurde erstmals im Jahre 1518 schriftlich erwähnt. Da wurde das Dorf Leisnig genannt“ (pšir. <http://www.leissnitz.de/Info01.htm>, wuwzete dnja 21. 9. 2003). Końcowka *-oj* wustupuju teke w staršyma pšisegoma ze Złego Komorowa (1692, *hercogoj, kněžoj, bratšoj*, pšir. Šewc 1967:418–420) a Luboraza (srježj 16. stolěša, *burmajsteroj, kněžoj*, pšir. Šewc 1967:415), jo dokłažona dalej za krotki wjacor Dolneje Łužyce w duchownych spiwach J. M. Ertla (1761, *Kristoj krusché wérili*, pšir. Šewc 1967:389) a tejerownosći pla Hauptmanna. (1761:61 a 63) Ten drje pišo, až wšykne tši końcowki – *-u*, *-oj* a *-aju* – mogu w jadnakej měrje se wužywaš. Ale južo pla njogo se *-oj* z wjelikeju frekwencu njewužywa. Najžo se jano tši pšikładow: *duchoj, pšidoj, ludoj* (1761:69 sl. a 96, pšir. Muka 1891:312).

lokatiw słowa *maš* w „Tšubałach“ (a drje teke we wudašu Theokritowych pa-
styrskich pěsni a Phaedrusowych fabulow) njeeksistěruju. Zajmna jo forma woka-
tiwa *mašer* (Theokritowe pastyrskie pěsni {103;XV;73}, kotaruž Muka njenaspom-
nijo: *Z grodu, mašer?*)

Sg.	Jakub. – Hauptm.	Biblija – Tešnař – lud	Br. Casnik – Biblija – lud
N.	<i>maš</i>	<i>maš, mašer</i> ¹⁰⁵	<i>maš</i>
G.	<i>mašerje</i> ¹⁰⁶	<i>mašerje, mašeri</i> ¹⁰⁷	<i>maši</i> ¹⁰⁸
D.	<i>mašeri</i> ¹⁰⁹	<i>mašeri</i> ¹¹⁰	<i>maši</i> ¹¹¹
A.	<i>mašer</i>	<i>maš, mašer</i> ¹¹²	<i>maš</i> ¹¹³
I.	<i>mašerju</i>	<i>mašerju</i> ¹¹⁴	<i>mašu</i> ¹¹⁵
L.	<i>mašeri</i>	<i>mašeri</i>	<i>maši</i>
W.	<i>maš</i>	<i>maš, maši</i> ¹¹⁶	<i>maš</i>

Tabula: Tši paradigmy słowa „maš“, po: Muka (1891:366)

Slědujaca tabula zespominajo pla Stempla se namakajuće kazusowe formy słowa *maš*.

sg.	Stempel
N.	<i>maš, mašer</i>
G.	<i>maši, mašeri</i>
D.	<i>mašeri</i>
A.	<i>maš</i>
I.	<i>z mašu</i>
L.	– (žeden dokład)
W.	<i>mašer</i>

Tabula: Paradigma słowa „maš“ w spisach Stempla

¹⁰⁵ Toš tu formu pšipisuju Muka Zwahroju, pišucy: (Zwahr).

¹⁰⁶ Toš tu formu pšipisuju Muka Taroju, pišucy: (Thar.).

¹⁰⁷ Slězy toš teje formy stoj pla Muki: (Sir. 23,18; St[e]mp[e]l., Zw[ahr].).

¹⁰⁸ Muka pišo w spinkoma: 3. Mos. 18,7.

¹⁰⁹ Za toš tu formu citěruju Muka Fabriciusa, 2. Tim. 1,5.

¹¹⁰ Dokłazone ma Muka toš te formy na pš. w svojich a Jordanowych zběrkach ludowych spiwow.

¹¹¹ Pšikład za to namakajo Muka w bibliji a w swojej zběrce ludowych pěsni. Won pišo: (Spr. Sal. 28, 24; Mk. Volkslied.).

¹¹² Muka pšipišo, až toš te formy se namakaju w pšechodnych dialektach.

¹¹³ Toš tu formu Muka jo namakał mj. dr. w swojej zběrce ludowych pěsni a pla Mollera, kotaregož pšikład pak by dejał se lubjej do drugeje špalty zarědowaš, dokulaž namakajo se pla Mollera teke genitiwna forma *maschere* (pšir. HES:877).

¹¹⁴ Muka citěruju z biblije, pišucy: (Matth. 10,29).

¹¹⁵ Muka pšipišo: (Spr. Sal. 4,3)

¹¹⁶ Toš tej formje pšipišo Muka pšispomnješe, až namakajo se w Smolerjowej zběrce ludowych spiwow.

2.13 Wosebności fleksije adjektiwow, numeralow, pronomenow a substantiwow w rěcy Stempla – synkretizmy a zamolne trjebanje

Južo Jenč (1963:72–74) na to pokazujo, až w Stemplowych spisach wotergi (a w někotarych kontekstach pšawidlownje) se najdu kazusowe końcowki, kotarež se wotchylaju wot (žinsajšnjeje a staršeje) pisnorěcneje normy, ale teke wot uzusa dolnoserbških dialektow ako su wopisowane w materialu SRA. To nastupa wosebne paradigmy za muski a srježny rod adj., num. a pron. w sg. a pl. Ale teke fleksija subst. rěcy Stempla pokazujo casy w sg. a pl. wotchylności wot howacnego rěcneho uzusa.¹¹⁷

Pši tom nadpadnjo wosebnje uzualne narownowanje końcowki lok. sg. m./n. adj., num. a pron. (-em resp. -om) z końcowku dat. sg. (-omu). Toś ta zgromadna końcowka dat./lok. wustupuju mimo togo pla Stempla wotergi teke město końcowki gen. resp. instr. sg. m./n. adj., num. a pron. Casy najžo se teke ak. sg. město lok. sg. substantiwow a z nimi kongruentnych słownych družyn. Porědko najžo se instr. pl. město gen. pl., instr. pl. město dat. pl. a instr. sg./pl. město lok. sg./pl.

Slědujuce wotrězki zaběraju se z wopowědanymi Stemplowymi wosebnoścami w paradigmaticce adj., num., pron. a subst. Akcent lažy pši tom na pšekšyšu dat./lok. sg. adj., num. a pron. muskego a srježnego rodu.

2.13.1 Synkretizm dat./lok. sg. m./n. adj., num. a pron.

Synkretizm dat. a lok. sg. m./n. adj., num. a pron. w zmysle pšewzeša końcowki dat. (-emu/-omu) teke do lok. w žinsajšnych serbskich dialektach (pšir. SRA 12:64–74) a w žinsajšnej pisnej rěcy njejo doklažony. Pšesiwo tomu dožjo we wšyknych serbskich dialektach k redukciji końcowki dat. (-emu/-omu > -em/-om, pšir. SRA 12:22–25). Toś ta reducěrowana końcowka dat. jo (resp. možo byś) homonymna z popšawneju końcowku lok. Parcielny synkretizm końcowki dat./lok. sg. m./n. adj., num. a pron. potakem w serbskich dialektach eksistěrujo. Frekwenca wustupowanja reducěrowanych końcowkow dat. ale jo na serbskem rěcnem teritoriumje wšakoraka. Zdžaržanje njereducěrowaneje końcowki jo za wětšy žěl dolnoserbških dialektow typiske, mjaztym až wětšyna gornoserbskich a pšechadnych dialektow (potrjefjona jo teke narěc Parcowa) preferuju reducěrowanu końcowku (pšir. SRA 12:23).

Konsekwentne wustupowanje wopowědaných lok. formow na -emu/-omu w rěcy Stempla jo toś – do dalokeje měry – w serbskej rěcy izolěrowany fenomen a zasłužy se dokradnješu analyzu.

¹¹⁷ Do takich wosebnošćow słuša teke datiw substantiwow w sg. na -oj (*grěchoj, kraloj* atd.; pšir. kapitel 2.11). Toś take formy pak su w dialektnem materialu SRA (11:140–143 a 13:30) hyšći doklažone.

2.13.1.1 Příkladky końcowki lok. sg. m./n. adj., num. a pron. *-emu/-omu* w „Tšubałach“

W lok. sg. m./n. adj., num. a pron. wustupuju w „Tšubałach“ konsekwentnje popšawna końcowka dat. *-emu/-omu*. Weto jawje se – metruma dla – casy popšawne lok. końcowki *-em/-om*. W takich padach ale pišo Stempel konsekwentnje *-em’/-om’*, pokazujucy z apostrofom na to, až ma toś taku jednozložkowu formu za psíkrotconu wariantu końcowki *-emu/-omu*. W slědujucych psíkładach stej togodla wobej wariantse, potakem typ *-emu/-omu* a typ *-em’/-om’* zastupjonej. Pšegłědnosci dla jo řědowana liščina lok. psíkładow po jednotliwych prepozicijach [a] *na*, b) *w*, c) *po* a d) *psj*. W „Tšubałach“ eksisteruju toś te psíkłady lok. z dat. końcowku:

- a) *na drugemu końcu* {098;079;3}; *Na drugemu njekšejowatemu/ A pokojnjejšemu wjaselu* {140;106;1/2}; *na drugemu* {185;164;6}; *na komu* {126;045;6}; *na kuždemu kwětku* {187;174;5}; *na kuždemu zuku* {116;157;4}; *Na nalětnemu jutšu* {130;062;1}; *na něcom’* {137;094;5}; *na njom’* {087;028;6}; {110/111;134;2}; *na njomu* {086/087;026;4}; {089;037;4}; {147;137;5}; {152;016;3}; *na swojomu dobremu* {140;105;1}; *na telik bytšemu* {141;111;6}; *na tom’ jadnom’ słowje* {114;150;2}; *na tomu* {094;058;2}; {107;117;6}; {134;081;3}; {140;107;4}; *na staremu casu* {146;134;1}; *na zemskemu; (na swojom’ žěle* {201;39}; *na tom’ byrkanju* {204;50})¹¹⁸
- b) *we comu* {117;002;1}; {133;074;1}; {142;115;4}; {150;009;6}; {151;010;2}; *we jadnomu* {187;172;6}; *we njomu* {084;014;4}; {109;126;2}; {117;003;6}; {145;127;2}; *we słyńcowem’ swětle* {084;015;4}; *we tom’* {183;154;5}; *we tomu* {103;101;1}; {117;002;3}; {133;073;3}; {147;139;4}; {150;008;2}; {180;144;6}; {185;163;1}; {186;170;5}; {189;183;1}; {192;195;1}; *we tužnem’ casu* {145;128;2}; *we wšomu* {134;081;5}; *we zwěrjecemu benu* {117;004;2}; *w nětejšemu casu* {146;135;5}; *w pšawem’ casu* {123;029;4}; *we swojomu casu* {154;026;5}; *we zelenemu lěsu* {129;056;1}; *we nutškownemu gnušu* {143/144;122;2}; *we wšyknom’ pšeměnjenu* {146;132;6}; *we poznemu lěše* {159;049;3}
- c) *po krotkem’ hyšu* {165;075;1}; *po síchnemu sejženju* {186;168;1}; *po zeleznemu droše* {190;186;1}; *po nicom’* {145;129;5}; (*po našomu zdašu* {193/194;4})
- d) *psj drugemu* {120;018;5}; *psj nowem’* {179;136;5}; *psj scinojtem’ gaše* {100;088;3}; *psj samem’* {106;115;1}; {111;135;3}; *psj staremu* {105;108;2}; *psj starem’* {175;118;6}; *psj tomu* {091;048;1}; {118;009;5}; {129;055;4}; {163/164;068;5}; {168;089;3}; {191;193;2}; (*psj drugem’* {195/196;13}).

¹¹⁸ Příkladky w spinkoma njepochadaju z „Tšubałow“, ale z basni „K cesći wěrnego služabnika“, kotaraž jo se pospol z „Tšubałami“ wozjawila. (Stempel 1963a) Citěruju se {bok w šišću;numer štucki}.

2.13.1.2 Godnosćenje synkretizma dat./lok. sg. m./n. adj., num. a pron.

Glědajucy na howacnu wobrotnosć Stempla pši nałożowanju serbšćiny dej se Jenčoju (1963:73) pšigłosowaš, kotaryž pišo, až njamožo se wustupowanje lok. z końcowku dat. „z njewobkněžženim dolnoserskeje řečy pšez Stempla wułožyš“. Won ma – žiwajucy na wjeliku konsekwentnosć wustupowanja wopowědanego synkretizma – dalej pšawje gaž pišo, až njamožo se teke z tego wuchadaš, až „Stempel wopacne formy jano swojim wersam k woli“ jo trjebał „aby na pšawu licbu zložkow pšišeł“ (Jenč 1963:73). Njamožo pak se tezy pšigłosowaš, až Stempel dla felujucych resp. njedokradnych teoretiskich znajobnosćow serbšćiny jo wopytował pšenosowaš nimski resp. grichiski¹¹⁹ styri-kazusowy system do serbšćiny, to groni až dokłady typa *wo tomu* prezentěruju popšawem dat., nic lok. (pšir. Jenč 1963:73 sl.). Pšešiwu tomu powěda, až Stempel jo teke pšełožował z łatyńskich tekstow, njejo potakem znał jano řečne systemy ze styri kazusami. Pšešiwu tezy adaptacije nimskego resp. grichiskego kazusowego systema powědaju mimo tego slědujuće argumenty, kotarež žiwaju k přědnemu na řeč Stempla samu a k drugemu wobglěduju powšykne wobstojnoscí, w kotarychž basnikař jo był žywy:

- 1) W „Tšubałach“ wustupuju teke korektnje tworjene formy instr. a lok., kotarež – wotglědajucy wot někotarych pšikładow, kotarež dalej dołojce hyšći se wobjadnaju – njejsu formalnje z hynakšym padom gromadu padnuli. To nastupa na pš. instr. sg. f. adj.: z *pogrěteju spariznju* {086/087;026;2} (lok. a dat. matej normalnje *-ej*), lok. sg. m. subst. na *-e*: *we domje* {192;196;4}.¹²⁰ Mimo toho jo Stempel znał a wužywał teke końcowku dat. sg. m. substantiwow na *-oj*, kotaraž z końcowku lokatiwa (*-u* resp. *-e*) njejo gromadu padnuła. W pl. paradigmach namakaju se formy instr. a lok., kotarež se jasnje rozeznawaju wot drugih padow (datiwa), pšir. *w palcach* {081;004;3} atd. Wšykne how – lubowolnje – nalicone formy pokazuju, až Stempel we wšakich kontekstach jo korektnje wužywał teke instr. a lok.
- 2) Stempel ako farař w Lubnjowje drje njejo wujšeł mimo kontakta z pisneju dolnoserskeju řeču. Wobznanjone jo, až Stempel jo wobsejžeł Hauptmannowy „Lexicon Vandalicum“ z lěta 1731, kenž jo był cely cas na Lubnjojskej farje, po Stempla smjerši pak jo se zgubił (pšir. Muka 1891:12). Možo se toš z tego wuchadaš, až na Lubnjojskej farje teke Hauptmannowa gramatika (1761) jo se wužywała. Dokłážone pšešiwu tomu jo, až Hauptmannowe spiwarske (1769) w Lubnjowje až do smjerši Stempla su se trjebali (pšir. Muka 1891:9). Mimo toho jo wěrpodobne, až Stempel jo wobsejžeł někaki nowšy nakład Fabriciusowego Nowego Testamenta (1709) a Frycowego (1796) Starego Testamenta.¹²¹ Da-

¹¹⁹ Stara grichiska řeč jo ale znała mimo nom., gen., dat. a ak. teke wok.

¹²⁰ Datiw ma pšešiwu tomu zwěšćego *-u* resp. *-oju*. Porědko se namakajuće wuwzeša typa *ku gniwje*, *k lufše* su drje pozdžej nastali pod wliwom synkretizma dat./lok. typa *casu/casu* resp. pšekšyša wopowědanaju padowu w Stempłowych paradigmach adj., num., pron.

¹²¹ Možnej stej na pš. wudaši 1821 (Nowy Testament) a 1824 (Stary Testament), kotarejž Šyndlař jo pšegłědował.

lej jo wobznanjone, až nan Stempla jo se wotpisał Schmutzowy słownik. Toś ten rukopis K. A. Jenč pozdžej jo namakał na Lubnjojskej farje (Jenč 1963:11, sc.). Dej se potakem wuchadaš z togo, až Stempel a) jo znał uzus staršeje pisnje rěcy a b) jo pokazał zajm za serbsku rěc, což wěšće teke z teoretiskeju zaběru z njeju jo zwisowało. Jenč (1963:13) pokazujo mimo togo na to, až Stempel jo maturu gotował w Budyšinje a až basnikař jo był spšijašlon z Wylemom Mičku, synom fararja w Poršicach, pla kotaregož cesto jo pšebywał. Z togo možo se slědowaš, až Stempel gornoserbsku rěc nanejmnjenjej pasiwnje jo znał.

Wšykne how nalicone argumenty powědaju pšešiwu tomu, až synkretizm dat./lok. sg. m./n. pla adj., num. a pron. pla Stempla jo zawinjony pšez njedokradne resp. felujuce teoretiske znajobnosći serbsčiny. W žěle „Rěčne wosebnosći Kita Fryca Stempla“ (Kaulfürst 2002:112) jo se toś naražilo, njewobglědowaš pšikłady typa *wo tomu* ako zastupowanje lok. pšez dat., ale ako casowje a teritorialnje wobgranicowany historiski synkretizm dat. a lok. To samske naražijo teke Wölkowa (2002:247 sl.), pošěgujucy se pši tom na paralelne wuwise pla dalšnych serbskich awtorow, kotarež w pšiducem wotrězku se wobjadna.

Synkretizm dat./lok. sg. m./n. adj., num. a pron. w spisach dalšnych serbskich awtorow

Gorjeje jo se južo pokazalo, až wopowědany synkretizm w zmysle pšewzeša dat. końcowki *-omu/-emu* do lok. w žinsajšnych serbskich dialektach njeeksistěrujo (pšir. SRA 12:64–74). Weto namakajotej se w SRA pokazce na něga eksistěrujuce pšekšyše dat./lok. W dwanastem zwězku SRA (12:69) pišo Faska: „Ticin, der seinen Heimatdialekt beschreibt, hat -om, daneben fälschlicherweise auch -omu, die Endung des Dat. sg. m./n.“ Někotare boki pozdžej namakajo se w samskem zwězku SRA (12:86) toś ten citat: „Der Lok. (sg. m./n.) von *wón, štó, što* [...] auf *-om* tritt nur in os. Schriften auf, die auf dem Wittichenauer Dialekt beruhen (Swětlik, bei Ticin irrümlich Lok. *njomu* statt *njom*).“ W žěle „Rěčne wosebnosći Kita Fryca Stempla“ (Kaulfürst 2002:112) jo se na to pokazalo, až w Ticinowej gramatice (1679) w paradigmach pronomenow, adjektiwow a artiklow¹²² z dat. homonymne lok. formy na *-omu* konsekwentnje wustupuju, až njejadna se potakem wo pšipadne womolenje Ticina. Pši tom namakajo se końcowka *-omu* za lok. sg. m./n. podla *-om* w paradigmje posesiwnego pron. *moj* resp. *moje* (Ticin 1679:10), samskej końcowce – potakem *-om* a *-omu* – podajo Ticin how teke za dat., což pokazujo na redukciju końcowki dat. w Kulojskem dialektě južo za cas Ticina.¹²³ Samu końcowku *-omu* za dat. a lok. pišo Ticin pšešiwu tomu w paradigmje demonstratiwnego pron. *ton* resp. *te/to* (Ticin 1679:6 sl.), personalnego pron. *won* resp. *wone* (Ticin 1679:9) kaž teke w paradigmje adj. (Ticin 1679:18; pšikładowe słowo jo *lubé* [= *luby*], *lube*). Zajmne pši slědnej paradigmje jo, až jawi se w dat. mimo *-omu* teke pšikrotcona a potakem z popšawneju końcowku lok. identiska

¹²² Ticin (1679:6) wobjadna paradigmu demonstratiwnego pronomena pod nadpismom „Articuli Declinatio“.

¹²³ Žinsajšny Kulojski dialekt znajo pšisamem jano pšikrotcone formy dat. (pšir. SRA 12: 23).

końcówka *-om*, mjaztym až lok. w paradigmyje adjektiwow Ticinoweje gramatiki ma jano końcówku *-omu*.

Glědajucy na how wopisowane wobstojnosći pla Ticina pišo Wölkowa (2002: 247): „Die fast regelmässige Angabe der Dativendung *-omu* im L. sg. zumindest als Dublette bei Ticin hat eine Entsprechung im Usus von Swětlik.“ Požěl końcówki lok. *-omu* we wot Wölkoweje pśeglědowanych wurězkach Swětlikowego pśeložka biblije wucynja 7–14 % (pśir. Wölkowa 2002:248). Pošěgucy se na toś ten fakt pišo wona: „Eine Erklärung der von Ticin signalisierten Übertragung der Form des D. sg. m./n. der Adjektive in den L. sg. als Irrtum, wie dies in SSA 12 (S. 69) unter dem Eindruck der heutigen Situation in der Schriftsprache und in den sorbischen Dialekten geschieht, ist angesichts dessen nicht ohne weiteres überzeugend“ (Wölkowa 2002:248). Teke wona ma za možno, až jedna se pla wopowědanych formow wo casowje a dialektalnje wobgranicowanu wuwisowu tendencu (pśir. Wölkowa 2002:248). Wona pokazujo zrazom na to, až njejadna se wo izolěrowanu tendencu pla Swětlika a Ticina ako zastupjerjowu něgajšnego Kulojskego dialekta, ale až rowno take formy teke na dolnosěrbskem rěcnem teritoriju su wustupowali. Pokazka na to namakajo se pla Hauptmanna (1761:60), kotaryž kritizěrujo wěstego Kneschkiusa dla wopowědanego synkretizma: „Knefchkius fetzet in feinem Compendio Vandalico zu dem Locativo ein u, als: wó tom [sic!] žognowanemu Klébe, Wiñe, in dem gefegneten Brodte, Weine, wó malemu a wětschemu, in kleinem und großem, statt: wó tom žognowanem, wó malem a wětschem. Es ift aber folches mehr zu mercken, als nachzuthun.“ Wot Hauptmanna citěrowane knigły Kneschkiusa su se dłuje lěta chowali w Ponichowej bibliotece w Budyšynje, su pak něnto zgubjone. Dokulaž jo žěło pomjenjonego spisašela žinsa pśisamem zabydnjone, w Nowem biografiskem słowniku (NBS 1984) se daniž mě Knježk resp. Kneschkius njenamakajo, daś su how pśizwolone wobšyrnješe bibliografiske podaša. Compendium theologico-Vandalicum jo nanejmenjej dwojcy naspomnjony, a to raz w knigłach „Derer Oberlausitzer Sorberwenden umständliche Kirchengeschichte“ (pśir. Knauthe 1767:412) a drugi raz w zapisu Guldego (1785:124). Z wobeju žrědłowu možo se slědujuce wo zgubjonych knigłach, w kotarychž po znanjenju Hauptmanna (1761:60) teke wopowědany synkretizm dat./lok. jo wustupował, rekonstruěrowaś:

Kneschkius, Abraham, Diac. Palæo-Deborenf.

1727¹²⁴ *Compendium theologico-vandalicum per quaestiones & responsiones in usum rudiorum ita concionatum et venerab. Senat Eccles. Lusat. Infer. permissu vulgatum. In calce habentur tres appendices, quarum I. exhibet LX dicta sac. script. II sistit capita catecheseos III. præcationes apud ægrotos & moribundos adhibendas.*, Lubenæ, 186 b.

¹²⁴ Gulde (1785:124) podajo lěto 1712, Knauthe (1767:412) pak 1727. Glědajucy na to, až Knauthe (1767:410) podajo dalšne knigły z pjera Kneschkiusa („Fragen und 30 Sprüche, zweymal zu Cottbus gedruckt“ [bžez podaša lěta] a „Dasselbe Büchlein vermehrt, Budišín, 1709. dritte Edition.“) a žiwajucy na wětsu starobu spisa Knauthego možo se za to měś, až jogo informacije su dokradnješe.

Knauthe (1767:412) pšipišo komentar: „Der Titul und die Vorrede find lateinifch, das andere aber alles nur wendifch, und zuletzt das Spruchregister deutfeh.“ Gulde w zwisku z toš tymi knigłami pišo: „Diefe [...] ſcheinen wohl nicht für den großen Haufen aufgefetzt zu feyn. Schreibart und Dialect in demfelben kann ich nicht beurtheilen“ (Gulde 1785:124).

Synkretizm dat./lok. sg. m./n. adj., num. a pron. njenamakajo se toš jano w spisach Stempla, ale teke pla Ticina, Swětlika a – na dolnoserbskem rěcnem teritoriju – teke pla Abrahama Kneschkiusa.

Końcowka *-emu* město *-om* namakajo se žinsa teke w mjenju towaristwa *Ponaszemu*. How stoj *-emu* drje w analogiji k formam typa *po serbsku*, *po bursku*.¹²⁵

Typ *po našemu* namakajo se teke w polskej, českej a słowakskej rěcy a wustupuju teke tam w zleksikalizěrowanych frazach.

Mimo wopisanego wustupowanja wopowědanego synkretizma dat./lok. na šyršem serbskem rěcnem teritoriju namakajo se take pšekšyše teke w ukrainskej rěcy, což jo dalšny argument za to, až možo se pla Stemplowych formow jednaš wo nutšikowno-serbske wuwife, kotarež njejo nastalo pod wliwom nimskego resp. grichiskego kazusowego systema. W slědujućem wotrězku se toš poměry w ukrainskej rěcy powopisuju.

Synkretizm dat./lok. sg. m./n. adj., num. a pron. w ukrainskej rěcy

Na fakt, až pla Stempla, Ticina, Swětlika a Kneschkiusa se namakajuće formy lok. na *-omu* w ukrainšćinje regularnje wustupuju pokazuju teke Wölkowa (2002:248). Amir-Babenko (1999:213) podajo za ukrainske adj. w dat. *-ому*, w lok. *-ому* a *-ім*, potakem dat. *молодому*, lok.: *у молодому/-ім*; dat. *літньому*, lok. *у літньому/-ім*. W toš tej pšikładowej paradigmje adj. z měkim wukońcom zdonka namakajo se podlańska końcowka *-ім* jano za m., nic pak za n.

Synkretizm dat./lok. namakajo se teke w paradigmach num. (Amir-Babenko 1999:214) a pron. (Amir-Babenko 1999:215 sl.), potakem dat. *одному*, lok. *на одному (однім)*; dat. *моєму*, lok. *у моєму*; dat. *тому*, lok. *на тому (тім)*; dat. *кому*, lok. *на кому*.

Прилипко (1983:67 sl.) wopisuju wuwife a distribuciju końcowki lok. w ukrainšćinje na slědujuću wašnju: „Місц. відм. Для цієї відмінкової форми характерними є закінчення *-ім*, що постало з давнього *-омь*, та *-ому*, яке виникло пізніше внаслідок функціонального перерозподілу в системі відмінків, що визначився у вживанні давального відмінка однини прикметників чоловічого-середнього роду в значенні місцевого‘ і стало основним в українській мові. Флексія *-ім* виступає рідше і поширена переважно в говірках південно-західного та північного наріч. Паралельно з флексією *-ому* вона зустрічається і в багатьох південно-східних говірках, зокрема середньонаддніпрянських, східнополтавських, слобожанських.“

We Łemkojskej rěcy, kotaraž wot někotarych se wobglěduju ako podwjacorono-ukrainski dialekt, pšešiwo tomu wopowědany synkretizm scelego njewustupu-

¹²⁵ Starosta (1991:72) ma *pó serbsku* atd. za lok.: „Die Präposition **po** fordert den Lokativ (...) in Wendungen: (...) kak jo to ≈ serbsku? (...) po bursku žywy byš“.

jo, potakem: dat. *єДНОМУ*, lok. *єДНЫМ*; dat. *МОЙОМУ*, lok. *МОІМ*; dat. *ТОМУ*, lok. *ТЫМ*; dat. *КОМУ*, lok. *КЫМ* (pšir. Fontański/Chomiak 2000:83–88).

Stieber, kotaryž tejerownosći wěcej razow na synkretizm dat./lok. w ukrainščinje pokazuju (pšir. teke Stieber 1971:60, 64 a 83) naspomnijo, aŝ wopowědany synkretizm eksistěrujo teke w „serbochorwatskej“ rěcy: „w sch. [serbochorwatskim] i ukr. częściovno zlanie się form da. i loc. sg. m. (ukr. dat. *ТОМУ*, loc. *ТОМУ*, *ТІМ*, sch. dat. *нјему* || *му*, loc. *нјему* itd.)“ (Stieber 1971:71).

Horjejcne ukrainske (a teke serbiske a chorwatske) pšikłady pokazuju, aŝ jo mogal synkretizm dat./lok. sg. m./n. adj., num. a pron. nastaš teke mimo wliwa nimskego kazuowego systema, ale aŝ moŝo byš nutšikowno-serbske wuwise. W pšiducem wotrězku se toš wopytajo, motiwaciju za nastaše takego synkretizma wopisaš.

2.13.1.3 Motiwacija serbskego historiskego synkretizma dat./lok. sg. m./n. adj., num. a pron.

Jenč (1963:73 sl.) jo wopytal wułoŝowaš Stemplowe formy lok. na *-omu* ako adaptaciju nimskego resp. grichiskego kazuowego systema. Pšikłady samskego synkretizma pla Ticina, Swětlika a Kneschkiusa, ale wosebne paralelne wuwise w ukrainskej rěcy ale na to pokazuju, aŝ jedna se wo nutšikowno-serbsku rěcnu tendencu (pšir. teke Wölkowa 2002:247 sl.). Nastanjo toš pšašanje, co take casowje a dialektalnje wobgranicowane pšekšyše dat. a lok. sg. m./n. w paradigmach adj., num. a pron. jo zawiniło.

Horjejce jo se na to pokazalo, aŝ hynakša warianta synkretizma wobeju padowu w samskich paradigmach w serbskich dialektach teke žinsa eksistěrujo: Pšez redukciju datiwoweje końcowki *-emu/-omu* > *-em/-om* nastanjo parcielny synkretizm, kotaryž ale w serbskich dialektach we wšakej frekwency wustupuju (pšir. teke Kaulfürst 2002:111 sl.). W SRA dokłažonej dialekta, kotarež za rěc Stempla stej wosebne relewantnej, narěcy Parcowa a jsow wokoło Wětošowa, w toš tej nastupnosći se zaŝarŝujotej krađu wšakorako. We Wětošojsem dialekće se kněŝy powšyknje niska tendenca ku redukciji końcowki dat. Nejwěšy jo poŝěl jadnoŝloŝkowych formow pšit tom hyšći w Njaboŝkojcach. Poměr zapisanych dokładow w materialu SRA *-em/-om* k *-emu/-omu* jo how 5:6,¹²⁶ potakem 1:1,2 (pšir. SRA 12:24). W Radušu jo pšikrotcenje formow dat. wo wjele mjenjej frekwentěrowane, poměr jo how 3:13, potakem 1:4,33. Za Zušow wucynja poměr krotkich a dlužkich formow 1:11. Za Wětošojski dialekt mamy potakem w materialu SRA dokłažony poměr krotkich a dlužkich formow 9:30, potakem 1:3,33¹²⁷ (pšir. SRA 12:24).

Srjeŝny graniczny dialekt pšešiwu tomu słuša do dialektowego areala, w kotaremž jano wuwěšnje njepšikrotcone formy wustupuju. Tak jo za Parcow w materialu SRA dokłažonych ŝaseš krotkich formow, podla kotarychž jo se zapisała

¹²⁶ Licby pošěguju se adj. resp. adjektiwiskich pron.

¹²⁷ Faska (1964:269 sl.) drje pišo „Die Kurzformen *-eg* und *-em* im Gen. und Dativ sg. bei Maskulinum und Neutrum werden den Vollformen *-ego* und *-emu* vorgezogen“. Toš to wugrono pak pšitřejfijo drje jano na końcowku gen. (pšir. SRA 12:20).

jadnučka njepšikrotcona forma. W susednych Bjezdowach jo poměr mjazy pšikrotconeju a dłužeju formu 20:1.

Wuchadamy-lic z tego, až za cas Stempla we wopowědanyma dialektoma podobne poměry su se kněžyli ga možo se za basnikarja slědujuca situacija rekonstruěrowaš: Z rodneje jsy (Parcow) jo znał (pšisamem) jano synkretistiske formy *-em/-om* w dat. a lok. W Lubnjowje pak jo se zmačał z połneju końcowku dat. *-emu/-omu*. Jo toš možno, až Stempel Parcojskemu dialektu pšisamem cuzu, w Lubnjowje pak preferowanu dospołnu formu dat. *-emu/-omu* njejo pširědował jano dat., ale teke lok. Taka interpretacija pak ma njelěpšynu, až njamožo wustupowanje synkretizma dat./lok. pla Ticina a Swětlika wujasniš, za kotarejuž rěc ga njejo w samskej měrje možno mjazydialektalnu interferencu pšedpokładowaš. Za rěc toš teju spisašelowu pak jo podobne rozwězanje možne. W žinsajšnem Kulojskem dialekće ga wustupuju pšisamem jano krotke datiwowe formy (pšir. SRA 12:24). Ticinowa gramatika pak podajo regularnje dłužku formu dat. (Ticin 1679:6–11), ale teke krotka forma se južo namakajo (Ticin 1679:10 sl.). Pla pronomena *nall* [nas] stoj pšikrotcona forma *nallom* samo na přědnem městnje, poła forma *nallomu* jo se podała ako podlańska (Ticin 1679:11). Z tego wižimy, až drje za cas Ticina a Swětlika proces redukcije dat. końcowki *-omu* > *-om* njejo był hyšći połnje wotzamknjony. Synkretizm krotkich formow dat./lok. jo toš był hyšći mlody. Jo možno, až synkretizm formowu dat./lok. *-om/-om* jo wotergi se rozšyrił teke na synkretizm dat./lok. *-omu/-omu*.

Wšake wuwieše synkretizma dat./lok. na *-emu/-omu* pla Stempla¹²⁸ na jadnom boce a pla Ticina/Swětlika na drugem boce by do wěšteje měry teke rozjasniło rozdžělnu frekwencu wustupowanja lok. formow na *-omu* w spisach dolnoserbskego basnikarja resp. w žělach zastupjerjowu Kulojskeje narěcy. Pla Stempla ga wustupuju wopowědany synkretizm konsekwentnje¹²⁹, mjaztym až Wölkowa (2002:248) podajo za Swětlika pšeložk biblije požěł 7–14% dłužkich formow lok. na *-omu*.

Weto njejo wustupowanje synkretizma dat./lok. na *-om* jadnučka možna motiwacija za wustupowanje synkretizma samskeju padowu z końcowku *-omu*. Za gorjejsce skicěrowany synkretizm dat./lok. w ukrainskej rěcy na pš. jo taka motiwacija skerzej njewěrjobjna. W toš tej rěcy jo pšekšyše końcowkowu dat. a lok. w paradigmach adj., num. a pron. drje motiwěrowane pšez synkretizm dat. a lok. pla subst. m. w sg., na pš. dat. *братові, брату*, lok. *братові, брату*; dat. *батькові, батьку*, lok. *батькові, батьку* a dat. *товаришеві, товаришу*, lok. *товаришеві, товаришу* (pšir. Amir-Babenko 1999:210). Łemkojska rěc pšesiwo tomu taki synkretizm subst. m. w sg. njeznajo (pšir. Fontański/Chomiak 2000:68–75) a rozeznawa zrazom teke końcowce dat. a lok. sg. m./n. pla adj., num. a pron. konsekwentnje (pšir. Fontański/Chomiak 2000:83–88).

¹²⁸ Wo Kneschkiusu njewěmy, w kakej měrje wopowědany synkretizm dat./lok. jo wustupował.

¹²⁹ Krotke formy na *-om* su w „Tšubałach“ wšykne z apostrofom woznamjenjone, potakem *-om’*.

Podobnje ako w ukrainskej rěcy pak namakajo se teke pla Stempla¹³⁰ paralelnje ku synkretizmoju dat./lok. sg. m./n. adj., num. a pron. tež synkretizm dat./lok. w paradigmyje substantiwow. Hynak ako w ukrainskej rěcy, žož subst. m. pokazuju kazusowy synkretizm dat./lok., makatej se dat. a lok. w rěcy Stempla głownje w paradigmach neutrumow. Slědujaca tabula pśedstaja frekwencu wustupowanja jadnotliwych końcowkow dat./lok. pla neutrumow a maskulinow w „Tšubałach“. Dokradnjejša diferenciacija subst. m./n. po wuzuku zdonka njezdajo se w toś tom konteksće notna, dokulaž jo wuslědk wosebnje pla neutrumow jasny.

	dat. -u	dat. -oju ¹³¹	lok. -u	lok. -'e
subst. n.	28	1	39 (40) ¹³²	7
subst. m.	5 ¹³³	10 ¹³⁴	(16) 15 ¹³⁵	24 ¹³⁶

Tabula: Końcowki dat. a lok. sg. subst. m./n.

Wizimy, až w rěcy Stempla de facto eksistěrujo synkretizm dat./lok. w sg. subst. n. z końcowku -u,¹³⁷ kotaryž jo se mogał teke wustatkowaš na synkretizm dat./lok. sg. m./n. pla adj., num. a pron. W „Tšubałach“ dokłažone końcowki dat. a lok. subst. n. makaju se pši tom do dalokeje měry z uzusom we Wětošojskem dialekses, kotaryž preferujo w dat. za neutra typow *zwěryje* (pšir. SRA 11:143), *pisanje* (pšir. SRA 11:147), *biše* (pšir. SRA 11:148) końcowku -u. Teke za typ *morjo* jo końcowka -u za Wětošojski dialekt wobznanjona (pšir. SRA 11:148). Teke w lok. znajo Wětošojski dialekt za wětšy žěl neutrow końcowku -u¹³⁸ (pšir. Faska 1964:262 sl.). Podobny staw dokumentěrujo Hauptmann (1761) za Lubnjojsku narěc. Dat. sg. n. ma how jano końcowku -u. Formje -oj a -oju drje w powšyknej paradigmyje se teke wobspomnjejotej (Hauptmann 1761:143), w pšikładowych paradigmach konkretnych neutrumow (1761:150–155) ale namakajo se jano -u.

¹³⁰ Za rěc Ticina a Swětlika dežalo se to hyšći dokradnjejš pśeslěžiš. Možo pak se wuchadaš z toho, až poměry pla njeju su podobne na poměry w rěcy Stempla.

¹³¹ Mimo toho namakajo se pla maskulinow styri raze teke końcowka -'e w poziciji dat.: *lufše, groše, gniwje* (2x). Raz wustupujo -'e teke w dat. neutrow: *k bliže* {186;168;5}.

¹³² Pla dokłada *we zelenemu lěsu* {129;056;1} njejo jasne, lic stoj k nom. *lěs* (m.) resp. *lěso* (n.).

¹³³ Wosebnje subst. m. z labialom resp. dentalom we wuzuku zdonka.

¹³⁴ Wosebnje subst. m. z wuzukom zdonka na -ch a -k.

¹³⁵ Wosebnje subst. m. typa *cas, wogeń*.

¹³⁶ Wosebnje subst. m. z labialom resp. dentalom we wuzuku zdonka.

¹³⁷ Wuwžeše dat. na -oju twori pšikład *słyńcoju* {084;016;3}, lok. z końcowku -'e maju dokłady *na słowje* {187;174;6}, {114;150;2}; *we drjowje* {112;140;3}; *we poznemu lěše* {159;049;3}, *we koryše* {093;054;2}, {166;080;1}; *na gnězdže* {128;051;6}, to groni jano typa *wokno* a *blido*.

¹³⁸ Typ *wokno* ma lok. *woknje* (pšir. Faska 1964:262). To samske drje plaši teke za typ *blido*.

Parcojski dialekt wotchyla se wot wopisanych wobstojnosćow w tom, až preferujo jano pla werbalnych substantiwow w dat. końcowku *-u* a ma howacej w dat. końcowku *-of* (pšir. SRA 11:153). Toś ta końcówka dat. w „Tšubałach“ njejo do-
kłažona, namakajo pak se na pš. w Theokritowych pastyrskich pšenjach a Phaedru-
sowych fabulach.

Njesmějo se teke na to zabyś, až synkretizm dat./lok. sg. za paradigmy adj.,
num. a pron. žeńskego rodu jo normalny zjaw: dat. *rědnej žeńskej*, lok. *wo rědnej
žeńskej*. Pšikłady z „Tšubałow“ za toś ten synkretizm su: dat. *k njej* {086;025;2},
wbogej {092;052;1}; lok. *na njewidobnej wocce* {084;015;2}, *na małej kšiwže*
{086;023;3}, *we njej* {098;076;4} atd. Jo možno, až toś ten synkretizm jo se pš-
njasł analognje teke na paradigmy m./n.

Zespominajucy možo toś se k synkretizmoju dat./lok. sg. m./n. adj., num. a
pron. z końcowku *-emu/-omu* groniś, až drje jo motiwěrowany resp. možo byś
motiwěrowany pšez tši głowne wobstojnosće. K přědnemu eksistěrujo teke w žin-
sajšnych serbskich dialektach synkretizm dat. a lok., pši kotarem jo końcówka dat.
reducěrowana (*-emu/-omu* > *-em/-om*) a toś z popšawneju końcowku lok. iden-
tiska. K drugemu matej dat. a lok. we wětšem žělu paradigmow subst. n. w rěcy
Stempla zgramadnu końcowku *-u*. Toś ten kazusowy synkretizm pla substantiwow
jo mogał – podobnje ako jo se to stało w ukrainšćinje – zawiniś pšez interparadig-
matisku analogiju teke wopowědany synkretizm pla adj., num. a pron. Mimo toho
jo wopowědany synkretizm dat./lok. za paradigmy adj., num. a pron. žeńskego
rodu normalny (końcówka *-ej*) a jo mogał wot tam se pšenjasć teke do paradigmy
adj., num. a pron. muskego resp. srježneho rodu.

2.13.2 Dalšne wosebnosći w kazusowem systemje Stempla – dalšne syn- kretizmy, zamolne trjebanje

2.13.2.1 Wustupowanje końcowki dat./lok. město instr.

Pšekšyše końcowki lok. z końcowku instr. njejo serbskim dialektam w paradig-
mach adj., num. pron. cuze. Tak jo (parcielny) synkretizm instr./lok. sg. pla m./n.
w materialu SRA (12:77 a 79) teke za Wětošojški dialekt wobznanjony (pšir. teke
Faska 1964:268 a 270). Adj. maju w toś tom dialeksie w lok. jano końcowku
-ym/-im, potakem popšawnu końcowku instr. Teke w paradigmach adjektiwiskich
pron. wustupujo pšisamem jano (96,8%) lok. na *-ym/-im* (pšir. SRA 12:79).

Wětošojški dialekt reducěrujo mimo toho zwětšego końcowku instr. sg. f.
-eju > *-ej*. Poměr toś teju końcowkowu jo 1:8 (pšir. SRA 12:56). Teke w paradig-
mach adj., num. a pron. f. dožjo toś k pšekšyšu dat./instr./lok. (pšir. Faska 1964:
268).

W spisach Stempla tejerownosći eksistěrujo žělly synkretizm lok. a instr.
Pši tom pak pšewzejo instr. sg. adj., num. a pron. m./n. zgramadnu końcowku
dat./ lok. *-emu/-omu*. Dalšna wosebnosć rěcy Stempla jo, až teke subst. – drje pod
wliwom synkretizma pla adj., num. a pron. – w instr. wotergi maju końcowku dat.

resp. lok. Příkladky za to namakaju se w „Tšubałach“ po prepozicijach a) *pod*, b) *z*, c) *nad*, d) za a e) *pšed*:¹³⁹

- a) *pod chojnje* {090/091;044;1}; *pod šyrokemu dubje* {090/091;044;3}; *pod zemi* {097;072;6}, {097;073;3}, {108;122;4}; *pod njomu* {162;062;2}
- b) *z mlogemu* {098;077;5}; *z njelepemu* {142;114;5}; *z cylemu* {151/152;014;6}; *z bělemu swětle* {156;033;5}; *z twojomu žadławemu* {159;047;1}; *z jadnomu* {169;092;3}; *ze zeleznemu řešazom* {183;154;5}; *z drugemu* {184;160;4}; (*z młodšemu* {203;45})
- c) *nad njomu* {190;188;1}; *nad tej kopicy* {160;052;6}; *nad tomu* {149;001;3}, {151;012;2}, {171;102;6}, {179;137;3}, {185;164;4}, {186;169;4}; *nad twojomu gronu* {185;164;1};
- d) *za žiwińe* {115;153;1};
- e) *pšed tomu* {087;028;3}, *pšed drugemu* {141;111;2}, *Pšed cerwjenemu banarju* {158;045;1}.

Pši tom drje jedna se pla wjelikego žěta pšikładow z dat./lok. město instr. po prepoziciji *nad* wo interferencu z prepoziciju *na*, kotaraž pomina se lok. Toš te pšikłady su potakem popšawem dalšne dokłady za synkretizm dat./lok. (glědaj gorjejece).

Wopisane pšekšyše końcowki instr. z końcowku dat./lok. pak njejo konsekwentne. Za wětšy žěl wustupuju normalny instr.: *pod njeju* {086/087;026;4}; *Pod topołom* {090/091;044;4}; *pod dernom* {108;122;3}; *z mojim słowom* {081;003;2}; *z tym słowom* {083;009;5}; *z godanim* {082;007;2}; *za tym* {119;013;1}; *za lěpšym* {125;037;5}; *pšed surowym kněžom* {181;147;3} atd.

Narowanje popšawneje końcowki instr. z popšawneju końcowku dat. pak nje-namakajo se jano w spisach Stempla. Dokłožony jo samski zjaw na pš. we Wjerbańskej pšiseze z lěta 1756, žož namakajo se pšikład *za takemu amtoju* (WjerPš 1756b:423). Stemplowe pšikłady z końcowku dat./lok. město instr. toš njejsu izolěrowane.

Interpretěruju-lic se instr. na *-emu/-omu* ako pšewzeše końcowki lok. (kotaryž maka se z popšawneju końcowku dat.), ga se zda, až pšikład z Wjerbańskeje pšisegi pokazuju na dalšny pad synkretizma dat. a lok. sg. m./n. adj., num. a pron. Za taku interpretaciju powědaju końcowki lok. subst. w pšikładach ako *pod šyrokemu dubje* {090/091;044;3} resp. *z bělemu swětle* {156;033;5}.

Wustupowanie końcowki dat./lok. město gen. ako speciálny pad wustupowanja końcowki dat./lok. město instr.

Prepozicija *prědk* ma w dolnosěrbskej rěcy normalnje genitiwnu rekciju. Pod wliwom semantiski bliskeje prepozicije *pšed*, kotaraž pomina se ak. resp. instr., namakajo se w „Tšubałach“ teke po prepoziciji *prědk* zwětšego końcowka dat./lok.

¹³⁹ Pšikłady typa *nad njej*, *za takej* se how njewotšišćaju, dokulaž njejo jasnje, lic Stempel jano apostrof jo zabył pšipisaš. Normalnje pišo Stempel: *z kuždej' žwałku* {092;050;1} *z někakej' zlosću* {097;075;6}, *z někakej' wobuzu* {103;100;4}, *z njej'* {113;145;4}, *z pozwiǵnjonej' gubu* {123/124;032;3}, *z dobrej' wolu* {133;075;4}, *z kozynej' brodu* {143;120;4}, *z twojeju stawnej' modrinu* {156;035;2}, *z wobožranej' tužu* {161;056;3}.

sg. m./n. adj., num. a pron. *-emu/-omu*, což wustatkujo se zdžela teke na końcowku subst.: *prědk drugemu* {103;102;3}; *prědk wšyknomu* {122;026;1}; *prědk cłowjecnemu slowje* {183;154;2}. Pšawa końcowka gen. wustupujo w sg. jano w psíklaže *prědk casa* {150;006;2}, w kotaremž pak slědujo prepoziciji ned substantiw.

Pšez zaměšanje prepozicijowu *prědk a pšed* zawinjone psíkłady z końcowku dat./lok. město gen. su toš popšawem speciělno pad zastupowanja końcowki instr. z końcowku dat./lok.

2.13.2.2 ak. sg. město lok. sg. subst. a z nimi kongruentnych słownych družyn

Prepozicija *wo*, ako možo pšed ak. a lok. staš, wustupujo w „Tšubałach“ teke pon z ak., gaž kontekst w žinsajšnej pisnej rěcy by se pominał lok. rekciju. Psíkłady za to su: *Nic njewěže wo pšeměnjnje* {156;035;4}; *grono njebě wo drugu wěstosć* {157;039;6}; *Wo co tuž grono jo, ak' wo wojnu* {158;045;5}; *Wěs co wo goru* {165;074;5}.

2.13.2.3 instr. pl. město gen. pl.

Końcowka instr. pl. namakajo se w „Tšubałach“ po prepoziciji *slězy*, kotaraž normalnje stoj z gen.: *dej chromiš pšece slězy drugimi* {172;107;6}. Z psíkłada jasnje wuchada, až jedna se wo interferencu z prepoziciju *za*, kotaraž w takem kontekście wopšawdu instr. se pomina.

2.13.2.4 instr. pl. město dat. pl.

Końcowka instr. pl. město dat. pl. w „Tšubałach“ wjelgin rědko wustupujo. Jenč (1963:73) podajo jano psíkład *k widobnymi wěcam' {117;001;4}*. Dašnu taku formu prezentěrujo drje psíkład *zlě jo se slowam' wot narodu šlo* {184;159;1}. Njamožo se psi tom z togo wuchadaš, až jedna se wo „zbytny“ apostrof. Popšawne końcowki instr. pl. ga su w „Tšubałach“ konsekwentnje z apostrofom psíkrotcone: *z wjele wěšami a z wichoram' {095;063;3}*, *ze žywidlam' {098;077;1}*, *z kamjenjam' {114;148;3}* atd. Dat. pl. na *-am'* pak howacej w „Tšubałach“ se njenajžo, to groni, až jasnje jo žělony wot instr. pl.: *k ławam' {096/097;071;5}*; *k wjaselam' {100/101;089;6}*; *k wam' {126;042;3}*, {126;043;1}; *k ptaškam' {126;043;4}*; *k nejnjmjejšym' {171/172;104;3}*; *k šyłowakam' {173;112;6}*; *k pšesjenjam' {177;128;3}*; *k nim' {189;183;5}*; *k tym' {137/138;095;4}* atd.

Toš to – z wuwžešim wopowědaneju psíkładowu – konsekwente žělenje mjazy końcowku instr. pl. a końcowku dat. pl. dopokazujo, až teza „W pluralu pak by [...] won [Stempel] instrumentalne formy kaž ‚tymi‘ za pšawidłowne, datiwowe kaž ‚tym‘ pak za skrotcone měř“ (Jenč 1963:74) njepšitřjefi. To jo dašna pokazka na to, až Stempel njejo wopytał nimski styri-kazusowy system w serbskej rěcy adaptěrowaš.

2.13.2.5 instr. sg./pl. město lok. sg./pl.

Końcowka instr. stoj w „Tšubałach“ wotergi teke město końcowki lok. w sg. a pl. Psíkłady za to su: *na nim' {137/138;095;3}*; *na nimi' {147/148;140;5}*; *na šćerkota-*

tym jabłukami {101;090;2}; *na tymi głosami* {120;017;1}; *po zdašim* {121;019;2}; *na wobrošenim* {164;069;6}. Toś take pšekšyše jo w sg. teke za Wětošojski dialekt dokłažone (pšir. SRA 12:77 a 79; pšir. teke gorzejce). Pšikład *na nim* ma pši tom wosebny status. Jo ga to jadnučki pad, w kotaremž lok. njejo z dat. adj., num. a pron. m./n. gromadu padnuł. Weto njejo toś ta forma celo izolěrowana, dokulaž namakaju se teke subst. w sg. z końcowku instr. město lok.: *po zdašim*, *na wobrošenim*. Pši tom pak jo nanejmenjej předna forma nastala pšez interferencu z hyakšuju prepoziciju (*za wozdašim* {181;146;5} vs. *po zdašu*).

Pšewzeše końcowki instr. pl. do lok. pšesiwo tomu njenajžo se daniž we Wětošojskem, daniž w Parcojskem dialekše. Za pron. *woni* wšak jo w materialu SRA (12:113) synkretizm instr./lok. *nimi* w ředkich pšikładach teke na dolnoserbskem řecnem teritoriju wobznanjony, na pš. w Rubynje a Kosobuzu w relatiwnej bliskości k Wětošojskemu dialektoju. To pak njamožo rozjasniš pšewzeše końcowki instr. teke do lok. pl. w paradigmach adj. a adjektiwiskich pron. a samo substantiwow.

3. žěl

ZESPOMNJEŠE

Předlažece žěto zaběra se z wubranými řečnými wosebnoścami w spisach¹⁴⁰ Kita Fryca Stempla a wobgranicujo se pši tom głoŕnje na swojorazności fonetiskego a morfologiskego systema řecy basnikarja. Njejadna se potakem wo wopyt dospołnego wopisanja řečnego (resp. fonetiskego a morfologiskego) systema Stempla, ale skerjej wo punktuelne wopisanje a interpretěrowanje někotarych konkretnych zjawow. Pši wobžětanju jadnotliwych problemow se na to žiwa, lěc mogu wopisane wosebności se pširědowaš Parcojskemu (Parcow jo rodna wjas Stempla) abo Lubnjojskemu dialektujo (Stempel jo głoŕnje w Lubnjowje statkował).

Prědny wětšy temowy kompleks jo alternacija wokalowu *e* a *o* wšakorakego pochada we wšakich fonetiskich kontekstach. Wopokazujo se, až pla Stempla – w pšezjadności z popšawnými dolnoserbскими dialektami – adjektiwiska końcowka *-e* < **o*-je po twardych labialach jo zdžaržana. Na rozdžěl wot (w materialu SRA wopisanych) dolnoserbških dialektow a Parcojskeje narěcy pak namakajo se pla Stempla wotergi *o* < **ь* (w mocnej poziciji) teke w bazisowych morfemach, na pš. podla *wen* teke *won* < **вльь*, což ma paralelu pla Hauptmanna (1761), zastupjerja Lubnjojskego dialektu. Nastajijo se teza, až w něgajšnem Lubnjojskem (a teke Parcojskem) dialektě **ь* w toš takich kontekstach jo se kontinuěrowało ako *e* a jo pozdžej w někotarych leksemach pšěšlo na *o*. W słowach samskego typu wustupujucy grafem *ö* (na pš. *wön*, *wönce*) godności se ako grafiska podoba zuka [ε], hynakše interpretacije pak se njewuzamknu. W poziciji po twardem labialu pšed *j* w řecy Stempla *e* w bazisowych morfemach de facto njewustupujo. Na jadnom boce jo *o* zdžaržane pla typu *wojca*, na drugem boce namakajo se *o* teke w słowach ako *wobojs*. Toš to *o* možo se interpretěrowaš pak ako něgajšne svarabhakti-*e* z pozdžejšnem pšechodom *e* > *o*, pak ako dalšny dokład za *o* < **ь* (pšir. ruske *обойти*, kotarež jo mogalo nastaš z **обь-ь-ти*). W końcowkowych morfemach namakajo se po twardych labialach pšed *j* w „Tšubałach“ jano *-e*. Za personalnej pronomena *mej* a *wej* pak zawježo resp. wobtwaržijo se – glědajucy teke na Hauptmanna (1761) – za staršy staw podwjacornych dialektow dolnoserbšćiny teza, až how něga teke końcowkowka *-oj* (*moj*, *woj*) jo wustupowała. Toš te formy rozkladuju se ako zachopjeńk procesa labializacije w końcowkowych morfemach, kotaryž pak jo se jěsno pšetergnuł. Dokradnje wopisujo se teke zažaržanje **e* w něgajšnych tert/telt-kupkach w řecy Stempla. Zwětšego makaju se jogo pšikłady z uzusom w nanejmenjej jadnom z wosebneje relewantneju dialektowu. Wuwzeše tworitej drje leksema *drjowo* a *trjobaš*, kotarež pla Stempla pokazujotej pšechod *e* > *o*, rowno až we Wětošojsem a Parcojskem dialektě w nowšem casu wobej leksema z wokalizěrowanim *e* stej wobznanjonej. Zdžěla zdžaržane *-e-* w *n*-participach w řecy Stempla namakajo se pšěsiwo tomu we wobyma wopowědanyma narěco-

¹⁴⁰ Měnjone su wosebne „Te tši rychle Tšubały“ (dalej: „Tšubały“) a pšeložka „Theokri-towych pastyrskich pšěni“ kaž teke „Phaedrusowych fablow“.

ma, kotarež pak zasej njeznajotej změnu $e > o$ w sufiksu *-er-* pla słow *zeleny/zelony* a *cerwjeny/cerwjony*. Formy na *o* w rěcy Stempla daju se how rozklasć z wustupowanim samskich formow w něgajšnem Lubnjojskem dialekses, což jo mjazy drugim pla Hauptmanna dokłažone. Nastawk nalicyjo hyšći cely řed dalšnych pšikładow z pšechodom $e > o$, kotarež pla Stempla se namakaju, mjazdrugim *coji* (město *ceji*) a *wjacorja* (*wjacerja*).

Slědujotej kapitla wo dolnosersbskej depalatalizaciji něgajšnych palatalnych konsonantow *c', s', z'* resp. *č', š', ž'*. W nima se naražijo, wobglědowaš Stemplowe pšikłady typa *z cim, delcicku* ako kontinuěrowanje staršeje, zuka *i* a *y* grafiski njerozeznawajućeje ortografiskeje konwencije, dokłady typa *žaržim, šišina* pak ako možny staršy staw Parcojskego dialeka ze zdžaržaneju palatalnosću *ž'* a *š'*. Žělnu pšezjadnosć z podwjacornymi dolnosersbskimi a pšechodnymi, ale teke gornosersbskimi dialektami pokazuju Stempel pšěsiwo tomu w nastupnosći kontinuěrowanja starosersbskego **ě* po twardych sibilantach w akcentuěrowanej poziciji. Leksema *cyły* a *zyba* pokazujotej refleks $y < *ě$ ($< *ě, *e, *ē$), dalšne leksemy z kontinuantom starosersbskego **ě* pak maju zwětšego refleks *e* (*posednik, sedłowaš, sednuš* se atd.). W toš tym zwisku nastaja se teza, až prezentěrujo pla Stempla, ale teke pla Hauptmanna a we Wolfenbüttelskem dolnosersbskem psaltarju se namakaju wašnja pisanja typa *wlěfch, zěpami, bēdnul* z *ě* po twardem sibilanse popšawem tejerownosći dialektalne wuwise *y* (resp. na [j] podobny zuk) $< *ě$.

W rěcy Stempla dokłažone palatalizěrowanje [xy] $>$ [xi] we wuzuku (typ: *muchy*) ma paralelu we Wětošojkskem a Parcojskem dialekses, mjaztym až sporadiski se jawjeće *dž* abo *ć* kotarež njestoj w poziciji po sibilanse drje jo wliw jano slědnego dialeka. Wužywanje formy *ći* město *ši* enklitiskeje formy personalnego pronomena 2. wos. ale zda se byš regularne w trjebanju ako dativus ethicus.

Pla Stempla se namakajuće pšikłady typa *helen* ($< *elēn$) wustupuju synchroniski jano hyšći w pšechadnych dialektach. Historiski pak su teke wobznanjone za Lubnjojski dialekt (Hauptmann 1761). To wobkšušujo na jadnom boce tezu Faski (1964:362), až něgajšne podwjacorne kšidło popšawnych dolnosersbskich dialektow jo tworilo z pšechadnymi dialektami zwisujucy wětšy dialektalny areal. Na drugem boce možo se informacija Muki, až formy *helen* su „ns. dial.“, sprecizěrowaš z pširědowanim *h*-protezy (nanejmenjej) Lubnjojskemu dialektuju.

Zjadnorjenje kupki **dl*, kotarež we Wětošojkskem dialekses krađu konsekwentnje jo pšewježone a jo za Lubnjojski dialekt dokłažone južo pla Hauptmanna, se w spisach Stempla jano zdžěla wotbłyščujo. Zwětšego kontinuěrujo se **dl* ako *dl*. Namakaju pak se teke pšikłady, kotarež ze zjadnorjenim **dl* na *l* pokazuju wopowědanu typiku dialektow na samej podwjacornej kšomje dolnosersbskego rěčnego teritoriuma.

Teke na morfologiskem polu ma Stemplowa rěč swoje wosebnosći. W njej wotbłyščujo se na pš. pšechodny staw w nastupnosći rozšyrjenja prezensowych formow perfektiwnych werbow *i-* a *a-*konjugacije z infiksom *-jo-*. Wuwiseju wopowědanych formow w dolnosersbskej rěcy se pšedlažecy nastawk krađu wobšyrnje pšiwobrošijo. Wugodnosćijo se njesnadny material rozšyrjonych a njerozšyrjonych dokładow w „Tšubałach“. Pši tom se wopokazuju, až Stempel njerozšyrjone formy we wjele šyršej měrje wužywa, ako jo se dotychměst sužilo (pšir. Faska 1965).

Z toho se slědujo, až za cas Stempla w Lubnjojskem dialekses njerozšyrjone formy (pospoł z rozšyrjonymi) su musali hyšći eksistěrować, až potakem rozšyrjenje z infiksom *-jo-* na toš tom teritoriju jo było hyšći produktiwna inowacija. Glědajucy na toš ten fakt jo zajmne, až psi dokradnem wugodnosćenju wšykných psikładow w „Tšubałach“ teke w rěcy Stempla rozšyrjone formy w *i*-konjugaciji su wěcej frekwentěrowane, nježli w *a*-konjugaciji, což wobkšušijo tezu, až infiks *-jo-* drje jo nastal w *i*-konjugaciji (w analogiji k *bis*) a wot tam jo se rozpšescěrał teke do *a*-konjugacije. Nastawk psipisujō formam typa *kupijol namakajo* w „Tšubałach“ perfektiwny aspekt, tworjenje rozšyrjonych formow wot imperfektiwných werbow (z wuwzešim typa *znijo* po analogiji k *bijo*) w eposu njewustupujō. Pokazujō se zrazom na to, až Mukowe (1891) psirědowanje wopowědanego typa imperfektiwnemu aspektuju drje bazěrujō na zamolnem mēnjenju, až prezensowe formy maju obligatoriski jano woznam futura. Toš to wuchadnišćo psewizijo mozne wustupowanje prezensowych formow perfektiwných werbow teke w uzualnem resp. historiskem prezensu. Wopšawdu jo futuriski woznam pla njerozšyrjonych formow w „Tšubałach“ wěcej frekwentěrowany, nježli pla rozšyrjonych formow. Pla krotkich a rozšyrjonych formow ale psewažujō w „Tšubałach“ trjebanje w uzualnem prezensu. Dokłady typa *kupjo, stupjo* wobglědujō se – za rěc Stempla – ako psikrotcone warianty typa *kupijo, stupijo*.

K morfologiskim wosebnosćam rěcy Stempla we wobłuku werbalnego systema słuša dalej w „Tšubałach“ sporadiski wustupujuce sklonjowanje werba *slyšas* po *a*-konjugaciji (*slyšamy, štyšaju*), wobchowanje stareje końcowki *-s* w 2. wos. sg. werbowu *jěsć a wěžeš (ty jěš, ty wěš)* a wustupowanje perfektiwnego *sněš (sněsć)* k *jěsć*, w kotaremž kontinuěrujō prefiksowa warianta *sn-* drje direktnje psl. **snl* < ie. **som*. Rěc Stempla wuznamjenijo se teke psěz rozšyrjonu paradigmu w serbskej rěcy defektiwnego *změš*. Psedlažecy nastawk nalicyjō psikłady aoristnych formow typa *změjach, změ* w spisach Stempla, dokumentěrujō howacne wustupowanje wopowědanych formow w dolnoserbkej rěcy a psirownujō Stempla formy z wustupowanim samskich resp. podobnych formow (ty *měch, mě*) we wužěłach gornoserbskich serbskich spisowašelow (Urban, Radyserb, Sykora). Psi tom zawježo se teza, až dokłady typa *měch, mě* – wotwisujucy wot konteksta – mogu byš 1) psikrotcone formy imperfekta a 2) aoristne formy.

Dalšna w nastawku wopisowana wosebnosć we werbalnem systemje Stempla jo w staršej dolnoserbšćinje ředki a žinsa de facto njeeksistentny gerundium na *-yno (sejžecyno, nasy pajucyno)*. Toš ta forma tworjō se – hynac ako w žinsajšnej kodifikaciji, kotaraž dopušćujō tworjenje typa *sejžecy, lažecy* za rownocasnosć jano wot imperfektiwných werbow – pla Stempla a dalšnych awtorow teke wot perfektiwow.

Dolnoserbški indefinitny pron. *něco* wustupujō pla Stempla wotergi teke we wariante *něsto*. Toš ta forma jo teke we Wětošojsem dialekses dokładžona a žo drje slědk na stare **ně-čyto* > **ně-cto*, mjaztym až *něco* kontinuěrujō stary genitiw **ně-čbso* z asimilaciju *č-s* > *c-s*.

Forma dat. a ak. personalnego pron. *ja* tworjona wot zdonka *m-* zni w tekstach Stempla jano *mi*, což možo byš wliw Parcojskego dialeksa, ale teke analogija k *si* resp. wopyt wotporanja homonymije *mě* (dat./ak. k *ja*) – *mě* (gen. *mjenja*). Wot

zdonka *mn-* tworzone formy njewobgranicuju se pla Stempla na poziciju po prepoziciji a zně w ak. *mnjo*, w dat. pak *mnje*.

Po znanjenju Muki jo se w rěcy Stempla wotergi *-e* w pronominalnej deklinaciji zdžaržało (*naše gnězdo*, *wšykneho*). W „Tšubałach“ take formy drje njewustupuju, w dalšnych spisach namakane dokłady mogu se ale wujasniš z wliwom Parcojskego dialektu. Možno pak jo teke, až prezentěruju pšikłady typu *naše gnězdo* staršy dialektalny staw Błošańskich stron. Teke w „Tšubałach“ dokłazony jo pšesiwo tomu napšesiwna tendenca, pšestup adj. do pron. fleksije. Za Wětošojski a Parcojski dialekt w materialu SRA adj. formy gen. a dat. na *-og(o)* resp. *-om(u)* njejsu dokłazone a pla Hauptmanna se pokazka na pšestup adj. do pronominalnej fleksije w Lubnjojskem dialekće njenamakajo.

Teke howacej ma kazuowy system Stempla swoje wosebności. W Theokritowych pastyrskich pěsnjach a Phaedrusowych fablach wustupuju na pš. dat. sg. m./n. subst. na *-oj* < **-ovi*. Toš ta końcowka jo w materialu SRA hyšći za Parcow dokłazona, w popšawnych dolnoserbških dialektach pak de facto južo njewustupuju.¹⁴¹ Wosebności w fleksiji pokazuju pla Stempla teke słowo *maš*. Dokłazone formy maju jano zdžěla docakane rozšyrjenje zdonka typu *mašeri*, za gen. a instr. stej dokłazonej formje *maši* resp. *z mašu*.

Wobšyrnje zaběra se pšedlažecy nastawk teke z pšikładami typu *wo tomu řednemu*, kotarež interpretěruju se ako teritorialnje a casowje wobgranicowany historiski synkretizm dat./lok. sg. m./n. w paradigmatich adj., num. a pron. Pokazuju se na paralelne wuwisě wopowědanego synkretizma pla dalšnych serbskich spisowawšelow resp. gramatikarjow (Swětlik, Ticin, Kneschkius) a eksistencu samskego zjawa w ukrainskej, serbiskej a chorwatskej rěcy. Motiwacija synkretizma dat./lok. njewiži se toš w wopytanju Stempla, pšenosowaš nimski (resp. grichiski) styri-kazuowy system na serbšćinu. Pšesiwo tomu se argumentěruju, až konsekwentne wustupowanje typu *wo řednemu* pla Stempla možo byš motiwěrowane pšez 1) eksistěrujucy žělly synkretizm dat./lok. sg. m./n. na *-em* resp. *-om*, kotaryž jo nastał pšez redukciju końcowki dat. (*-emu/-omu* > *-em/-om*), 2) pšekšyše dat./lok. we wjelikem žělu paradigmatow subst. n. (*twarjenju/twarjenju*, *šelešu/šelešu* atd.) a 3) eksistěrujucy synkretizm dat./lok. sg. f. pla adj., num. a pron. (*řednej/řednej*).

Mimo togo dokumentěruju pšedlažece žěło za spise Stempla wustupowanje zgromadnje końcowki dat./lok. město końcowki instr. (resp. gen.) sg. m./n. adj., num. a pron. Toš ten zjaw interpretěruju se ako žělly synkretizm instr./lok., což zmožnja wuložowanje pšikłada *za takemu amtoju* z Wjerbańskeje pšisegi (WjerPš 1756b:423) ako dalšny pad pšekšyša dat./lok.

Mimo togo dokumentěruju se wustupowanje ak. sg. město lok. sg. substantiwow a z nimi kongruentnych słownych družyn, instr. pl. město gen. pl., instr. pl. město dat. pl. a instr. sg./pl. město lok. sg./pl. w spisach Stempla. Toš te pady daju se zdžěla wujasniš z interferencu dweju prepozicijowu (na pš. *za zdašu* < *za zdašim/po zdašu*, *slězy drugimi* < *za drugimi* atd.).

¹⁴¹ Izolěrowane dokłady w Borkowach a Smogorjowje (pšir. SRA 11:141) mogu teke byš pšikrotcona wariantu końcowki *-oju*, kotarež jo nastała pšez kontaminaciju stareju końcowkowu **-ovi* a **-u*.

Powšyknje možo se groniš, až wosebności řecy Kita Fryca Stempla su cesto zawinowane psez wliw nęgajšnego Lubnjojskego resp. Parcojskego dialekta. Pši tom se zda, až Lubnjojska naręc jo wugbała mocnejšy wliw. Wšake z wopisowaných řečných wosebnościow Stempla ale njamogu se – nanejmenjej ględajucy na doklažony staw – z wliwom jadnogo z pomjenjoneju dialektowu wujasniš.

Wobgranicowanje pšedlažecego žęła na wuzwolone problemy fonetiskego a morfologiskego systema řecy Stempla wostajijo rum za dalšne slęženja na toš tom polu. Pla ekscerpěrowanja řečnego materiala jo se mimo togo wopokazało, až teke pšeslężowanje spisow Stempla pod leksikaliskim resp. syntaktiskim aspektom by tworilo wunosny wobłuk dalšnego slęžarskego žęła.

WUŻYWANE KROTCEŃKI

adj.	adjektiw, adjektiwiski
ak.	akuzatiw, akuzatiwny
b.	bok, boki
ČMS	Časopis Maćicy Serbskeje (Casopis Mašice Serbskeje)
dat.	datiw, datiwny
ds.	dolnoserbški
fem.	femininum, femininumowy
gen.	genitiw, genitiwny
gs.	gornoserbški
instr.	instrumental, instrumentalny
kap.	kapitel
lit.	litawski
lok.	lokatiw, lokatiwny
m.	maskulinum, maskulinumowy
n.	neutrum, neutrumowy
nom.	nominatiw, nominatiwny
ns.	niedersorbisch
Ns.	Niedersorbisch
num.	numeral
os.	obersorbisch
Os.	Obersorbisch
pers.	personalny
pl.	plural
pron.	pronomen, pronominalny
psł.	prasłowjański
sg.	singular
SKA	Serbski kulturny archiw
SRA	Serbski rěčny atlas
Sš	Serbska šula
subst.	substantiw, substantiwiski
wos.	wosoba
ZfSl	Zeitschrift für Slawistik
ZfslPh	Zeitschrift für slavische Philologie
ZŁ	Zeszyty Łużyckie

BIBLIOGRAFIJA

Amir-Babenko, S.

1999 *Lehrbuch der ukrainischen Sprache*. Hamburg

Bohorič, A.

1584 *Niedersorbisches Vaterunser aus der slowenischen Grammatik von A. Bohorič 1584*. Wittenberg. W: Šewc¹⁴⁰, H., *Sorbische Sprachdenkmäler. 16.–18. Jahrhundert* (= Spisy Instituta za serbski ludospyt 31). Budyšin¹⁴¹ 1967, b. 318

Brijnen, H.

1999 *Rozwój fonologiczny dialektu slepianskiego w XIX i XX wieku*. W: ZŁ 27, b. 13–40

2004 *Die Sprache des Hanso Nepila. Der niedersorbische Dialekt von Schleife in einer Handschrift aus der 1. Hälfte des 19. Jahrhunderts* (= Spisy Serbskeho instituta 35). Budyšin

Caspari, K.

1893 *Lěčžkečžanski stary wučer a jeho Byn. Powjedańčžo s tsizyczilětneje wójny wot K. H. Kasparija, něhdy fararja w Mnichowje. Na Berbski pscheložil A. Ssykora, farař w Ssmilnej* (= Towarstwowe spišy 100). Budyšin

Choinanus, J. (→ Chojnan, J.)

Chojnan, J.

1650 *Lingvae vandaliae ad dialectum districtus Cotbuliani formandae aliqualis Conatus ubi et coeterarum dialectorum varietas concilia tus, et rituis qvem in ulum ab hac discriminis lit, ofendit. Theologiae practicae in Patriâ studioforum aggreditur et Viris huise Lingvae peritis iudicio ac cenfurae exponit Johannes Choinanus, Cotbuliensis nunc temporis Pastor in Lübenaw Lufatiae inferioris MDCL*. Original ma signaturu MS-VIII-25A. W: Šewc, H., *Sorbische Sprachdenkmäler. 16.–18. Jahrhundert* (= Spisy Instituta za serbski ludospyt 31). Budyšin 1967, b. 318–358

¹⁴⁰ Jadnotnosći dla wužywaju se w toś tej poziciji jano serbske formy. Nimske a dalšne warianty maju swojo gronidło, kotarež wotkazuju na serbsku formu; w toś tom paže: Schuster-Šewc, H. (→ Šewc, H.).

¹⁴¹ Za městnosće ako laže w serbskem rěcnem teritoriju wužywaju se teke pla nimskich publikacijow konsekwentnje serbske pomjenjowanja. Wuwzeša su možne gaž wustupuju w originalu stara forma, na ps. *Budissin*. Wětše města zwenka serbskego rěcneho teritoriuma, kotarež maju w tradiciji wukšuone serbske mě (na ps. Lipsk), pišu se pla serbskich publikacijow po serbsku.

Čermák, F.

2001 *Jazyk a jazykověda. Přehled a slovníky*. Praha

Černý, A.

1912 *Lužice a Lužičti Srbové* (= Česká knihovna poučení a zabavy č. 28). Praha

Dolnosorbiska agenda 1543 (fragment) (DsA 1543)

1543 *Fragment einer niedersorbischen Agende aus dem Jahre 1543 (M. Richter)*. W: Šewc, H., *Sorbische Sprachdenkmäler. 16.–18. Jahrhundert* (= Spisy Instituta za serbski ludospyt 31). Budyšin 1967, b. 292 sl.

Dolnosorbiska píšesga z Chošebuza wokoło 1670 (DsPš 1670)

1670 *Niedersorbischer Untertaneneid der Ratsbauern aus Cottbus um 1670*. W: Šewc, H., *Sorbische Sprachdenkmäler. 16.–18. Jahrhundert* (= Spisy Instituta za serbski ludospyt 31). Budyšin 1967, b. 417 sl.

Eichler, E.

1984 *Einführung: Ernst Mucke / Arnošt Muka. Abhandlungen und Beiträge zur sorbischen Namenkunde. (1881–1929). Herausgegeben von Ernst Eichler* (= Slavistische Forschungen 45). Köln

1999 Rec.: Spis k stawiznam serbskeje rěče (recensija k Schaarschmidt, G.: *A Historical Phonology of the Upper and Lower Sorbian Languages*). W: R 49,6, b. 250

Fabricius, G.

1709 *Das Neue Testament Unfers HERRn JESu CHRisti / in die Nieder-Laufitzche Wendische Sprache überfetzet und zum Drucke befördert von Gottlieb FABRICIO / Predigern in Kahren*. Korjeń

Fałowski, A.

1993 *Łacińsko-niemiecko-dolnołużycki spis roślin leczniczych Albina Mollera z 1582 r., odczytany po raz drugi*. W: *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 30, b. 157–165

Faska, H.

1960 *Unbekanntes niedersorbisches Wortgut aus Werben*. W: *ZfSl* 5, b. 520–523

1963a *Skutkowanje inwariantow tempusowych formow*. W: *Sš* 16,10, b. 635–640

1963b *K 1. wosobje sg. prez. w delnjoserbskich narěčach*. W: *Studije k serbskej dialektologiji*. Budyšin, b. 97–103

1964 *Die Vetschauer Mundart*, (= Spisy Instituta za serbski ludospyt 19). Budyšin

1965 *K prezensu typa kupijom – namakajom*. W: *Lp A* 12,2, b. 154–172

- 1968 *K fonologiskej interpretaciji *o po labialach a welarach w delnjoserbskich dialektach*. W: *Sorabistische přinoški k VI. mjezynarodnemu kongresej slawistow w Praze 1968* (= Spisy Instituta za serbski ludospyt w Budyšinje 26). Budyšin, b. 7–19
- 1981 *Grammatik der obersorbischen Schriftsprache der Gegenwart. Morphologie*. Budyšin
- 1984 *Vorwort zum fotomechanischen Neudruck*. W: *Nieder-Laufitzche Wendische Grammatica. Das ist möglichste Anweisung zur Erlernung der Nieder-Laufitzchen Wendischen Sprache*. Lübben 1761 [fotomechaniski nowošišć z pšedstawom Helmuta Faski: Hauptmann, J. G.: *Nieder-Lausitzsche Wendische Grammatika*. Budyšin 1984]
- 1989 *Vorwort zum fotomechanischen Neudruck*. W: Zwahr, J. G.: *Niederlausitz-wendisch-deutsches Handwörterbuch*. Hrsg. von J. E. F. Zwahr. Grodk [fotomechaniski nowošišć: Zwar, J. G.: *Niederlausitz-wendisch-deutsches Handwörterbuch*. Z pšedstawom Helmuta Faski. Budyšin 1989]
- 1993 *Psł. tert/telt-skupiny a změna *e do o w serbšćinje*. W: Lp 40,1, b. 63–70
- 1994a *Hišće raz k změnje *e do o w serbšćinje. (Replika na diskusijny přinošk H. Šewca)*. W: Lp 41,1, b. 139–141
- 1994b *Die sorbische (wendische) Sprache in Raddusch*. W: *Das Spreewalddorf Raddusch. Stara serbska wjas Raduš*. Budyšin, b. 53–60
- 1996 *Z problematyki rozwoju lužyckich dualnych zaimków osobowych mej/mój, wej/wój i końcówek werbalnych -mej/-moj, względnie -łej/toj*. W: Faska, H., Wrocławska, E. (wud.): *Z historii języków lužyckich*. Warszawa, b. 169–181
- 2000 *Das Vetschauer Wendisch. Verschwundene Merkmale*. W: *Podstupimskie pšinoski k Sorabistice*. Potsdam, b. 16–23

Faska, H. / Pohončowa, A.

- 1998 *Wuwice a změny řečného wuraza. Ortografija a grafika*. W: Faska, H. (red.). *Serbšćina* (= Najnowsze dzieje języków słowiańskich). Opole, b. 205–212

Fasske, H. (→ Faska, H.)

Fontański, H. / Chomiak, M.

- 2000 *Gramatyka języka łemkowskiego. Граматыка лемківського языка*. Katowice

Fritze, J. F. (→ Fryco, J. B.)

Fryco, J. B.

- 1796 *To Bóže Pišmo Stárego Testamenta kótarež do teje Berškeje Rézi, ak Be hokoło Chořchobusa namakajo, jo pshestawil a dał schilchczasch. Johann Friedrich Frizo, Gołkojzach a Gołbiine Farar* (wurězk). W: Šewc, H., *Sorbische Sprachdenkmäler. 16.–18. Jahrhundert* (= Spisy Instituta za serbski ludospyt 31). Budyšin 1967

1824 *To Bóže Piłlmo Starego Testamenta ľa Lutheruľom. (...) Pľchegl. Johann Sigilfinunt Friedrich Schindler. Berlin*¹⁴²

Goľkojska pľisega (GoPľ)

17. stol. *Untertaneneid aus Kolkwitz, Kr. Cottbus, 17. Jh. W: řewc, H., Sorbische Sprachdenkmäler. 16.–18. Jahrhundert (= Spisy Instituta za serbski ludospyt 31). Budyřin 1967, b. 421*

Gregorius

159? *Acht obersorbische Kirchenlieder. W: řewc, H., Sorbische Sprachdenkmäler. 16.–18. Jahrhundert (= Spisy Instituta za serbski ludospyt 31). Budyřin 1967, b. 34–39*

Grosser, H.

1993 *CURSUS NOVUS compactus für Latein als zweite Fremdsprache. Grammatisches Beiheft A.*

Gulde, K.

1785 *Verľuch eines Verzeichnißes der in der Niederlaufitř-Wendilchen Sprache zum Druck beförderten geitľlichen Schriften, řo viel deren bekannt worden. W: Knauth, Chr.: Annales typographici Lusatae Superioris oder Geschichte der Oberlausitřischen Buchdruckereien. Herausgegeben von R. Olesch (= Slavistische Forschungen 30). Köln 1980, b. 119–125*

Hauptmann, J.G.

1761 *Nieder-Laufitřľche Wendilche Grammatica. Das ist móglichste Anweilung zur Erlernung der Nieder-Laufitřľchen Wendilchen Sprache. Lübben [fotomechaniski nowořilć: Hauptmann, J. G.: Nieder-Lausitřsche Wendische Grammatika. Budyřin 1984]*

1769 *Lubnowski Szärlki Sambuch wó kotaremž Be namakaju 240. Kärľilćchow kenž ľteje bauerľkeje Reži řu pľchestawóne wordowali wot Mag. Jana Gottlieba Hauptmanna Hulćhego Farrarä Lübnowe a řhilćhcžane Lübiňe wot Jana Michala Driemela Lělćhe 1769. Lubin*

Hoenicke, C.

1930 *Der Wolfenbütteler Niedersorbische Psalter. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der Hohen Philosophischen Fakultät der Universität Leipzig. Vorgelegt von Curt Hoenicke. Leipzig*

Hórnik, M.

1876 *Jan Chojnan, jeho rukopis a delnjoserbske řlwa w nim. W: řMS 29, b. 21–49*

1876 *Delnjoserbske řlwa z rukopisa Kř. W. Broniřa. W: řMS 29, b. 49–60*

1878 *Jakub Ticinus a jeho ryćnica z l. 1679. W: řMS 31, b. 9–16*

¹⁴² Jadna se drje wo wobžělany nowy nakľad wudařa z ľeta 1796.

Janaš, P.

1976 *Niedersorbische Grammatik. Für den Gebrauch der Sorbischen Erweiterten Oberschule.* Budyšin

Jenč, R.

1958 *Předgrono. W: Theokritowe pastyrske pěsni. Phaedrusowe fable. Za šišć pšigotował, předgrono a komentar napisał Rudolf Jenč* (= Pomniki serbskeho pismowstwa čo. 4). Budyšin¹⁴³

1963 *Te tši rychle tšubały a druge pěsni. Zezběrał, za šišć pšigotował a zawod napisał Rudolf Jenč* (předśłowo) (= Pomniki serbskeho pismowstwa čo. 1). Budyšin

Jordan, J. P.

1841 *Grammatik der wendisch-serbischen Sprache in der Oberlausitz. Im Systeme Dobrowsky's abgefaßt.* Praha

Kaulfürst, F.

2002 *Rěčne wósebnosci Kita Fryca Stempla.* W: Sorapis 3, Lipsk. b. 90–118

2003 *Wumělske srědki w basni „Te tši rychle tšubały“* (njewozjawjony manuskript). Lipsk

2004 *Kóńcowka -s < *-si w 2. wós. sg. prez. dolnoserbskeju kontinuantowu atematiskeju werbowu *wěděti, *(j)ědti.* W: Sorapis 5, Lipsk. b. 56–61.

Knauth, Chr.

1740 *Annales typographici Lvsatiae svperioris, oder Geschichte der Ober-Laußitzlischen Buchdruckereyen. Darinnen von denen An- und Einrichtungen, glücklich- und unglücklichen Schicklaalen der Buchdruckereyen in Ober-Laußitz, derfelben Drucker-Herren, und denen aus felbigen ans Licht erfchienenen Schriften gehandelt wird. Als ein Beytrag zu der Buchdrucker-Historie. Mitgetheilet von Christian Knauthen, Gorlic.* Lauban [fotomechaniski nowošišć: Knauth, Chr.: *Annales typographici Lusatiae Superioris oder Geschichte der Oberlausitzischen Buchdruckereien.* Herausgegeben von R. Olesch (= Slavistische Forschungen 30). Köln 1980]

1767 *Derer Oberlausitzer Sorberwenden umständliche Kirchengeschichte.* Gör-litz. [fotomechaniski nowošišć: *Derer Oberlausitzer Sorberwenden umständliche Kirchengeschichte.* Herausgegeben von R. Olesch (= Mitteldeutsche Forschungen 85). Wien, Köln 1980]

Kral, G. (→ Kral, J.)

Kral, J.

1895 *Grammatik der wendischen Sprache in der Oberlausitz,* Budyšin

¹⁴³ Rowno až knigly su wujšli w lěše 1963 jo předgrono južo spisane w lěše 1958, ako wuchada z podpisa na boce 25 wudaša, žož stoj: „W Budyšinje, w juliju 1958 Rudolf Jenč.“

Łukojski rukopis (ŁuR)

do 1600 *Niedersorbische Handschrift aus der Gegend von Luckau. (vor 1600).* W: Šewc, H., *Sorbische Sprachdenkmäler. 16.–18. Jahrhundert* (= Spisy Instituta za serbski ludospyt 31). Budyšin 1967, b. 291 sl.

Lěsničańska pśisega (LěPś)

18. stol. *Niedersorbischer Eid aus der Mitte des 18. Jh.* W: Šewc, H., *Sorbische Sprachdenkmäler. 16.–18. Jahrhundert* (= Spisy Instituta za serbski ludospyt 31). Budyšin 1967, b. 424

Löttsch, R.

- 1965 *Die spezifischen Neuerungen der sorbischen Dualflexion* (= Spisy Instituta za serbski ludospyt 28). Budyšin
- 1997 *Germanizmy we werbalnym systemje słowiańšćiny a serbšćiny.* W: Zieniukowa, J.: *Obraz jazykowy słowiańšćiny a serbšćiny. Pogrnicza i kontakty jazykowe.* Warszawa 1997, b. 49–57

Luborazka pśisega (LuPś)

16. stol. *Niedersorbischer Bürgereid der Stadt Lieberose aus der Mitte des 16. Jh.* W: Šewc, H., *Sorbische Sprachdenkmäler. 16.–18. Jahrhundert* (= Spisy Instituta za serbski ludospyt 31). Budyšin 1967, b. 415

Malink, M.

2003 *Mateja Urbanowy přeložk Ilijady.* W: Sorapis 4. Lipsk, b. 36–60

Markec, J.

2001 *Perfektivne werby z jo-rozšěrjenjom w delnjoserbšćinje.* W: Sorapis 2. Lipsk, b. 100–110

Michałk, F.

- 1958 *Vergleichende historische Lautlehre der Sprache des Albin Moller. Ein Beitrag zur Geschichte der niedersorbischen Sprache* (recensija). W: Lp A 5, b. 150–154
- 1962 *Der obersorbische Dialekt von Neustadt* (= Spisy Instituta za serbski ludospyt 15). Budyšin, b. 93–98.
- 1963 *Gothaski fragment delnjoserbskich rukopisnych spěwarskich.* W: Lp A 10,1, b. 1–19
- 1964 *Labiowelarizacija wokalow y a e wšelakeho pochada po labialnych konsonantach w serbskich dialektach.* W: LpA 11,2, b. 129–163
- 1968 *Kulowski dialekt džensa a před 300 lětami. Přinošk k serbskej historiskej dialektologiji.* W: *Sorabistiske přinoški k VI. mjezynarodnemu kongresej slawistow w Praze 1968,* Budyšin, b. 37–64
- 1979 *Prepozicije a prepozicionalne kazusy w hornjoserbšćinje.* W: LpA 26,1, b. 24–36
- 1983 *K někotrym prašenjam aspekta, tempusa a kajkosće jednanja.* W: *Aspektual'nye i temporal'nye značenija v slawjanskich jazykach.* Moskva, b. 89–93

- 1985a *Vorwort zum fotomechanischen Neudruck*. W: Ticin, J. X.: *Principia Linguae Wendicae. quam aliqui wandalicam vocant* [fotomechaniski nowošišć z pšedsłowom Frida Michalka]. Budyšin
- 1985b *Jana Arnošta Smolerjowe předstajenje wo dialektalnej diferenciaciji serbsčiny w swětle džzensnišeje serbskeje dialektologije*. W: LpA 32,1, b. 44–54
- 1986 *Aus der Korrespondenz J. X. Ticin (I)*. W: LpA 33, b. 52–69
- 1987 *Aus der Korrespondenz J. X. Ticin (II)*. W: LpA 34, b. 57–78
- 1988a *Aus der Korrespondenz J. X. Ticin (III)*. W: LpA 35, b. 41–69
- 1988b *Vorwort zum fotomechanischen Neudruck*. W: Swětlik, J. H.: *Vocabularium latino-serbicum* [fotomechaniski nowošišć z pšedsłowom Frida Michalka]. Budyšin
- 1989 *Aus der Korrespondenz J. X. Ticin (IV)*. W: LpA 36, b. 63–91
- 1990 *Aus der Korrespondenz J. X. Ticin (V)*. W: LpA 37, b. 60–93
- 1992 *Neue Erkenntnisse aus der Korrespondenz J. X. Ticin (1678–1693)*. W: Lp 39,2, b. 69–74
- 1994a *Studia o jězyku lužyckim. Studije k serbskej rěči. Studien zur sorbischen Sprache*. Warszawa
- 1994b *Aus der Korrespondenz J. X. Ticin (VII)*. W: Lp 41,1, b. 29–73

Michalk, F. / Löttsch, R.

- 1981 *Doškrabki wo Złokomorowskim dialektće*. W: LpA 28,2, b. 113–121

Michalk, S. (→ Michalk, F.)

Moller, A.

- 1574a *Ein ewigwrender Kirchen Calender (...) publiciret durch Albinum Mollerum Straupicensem*. Budissin
- 1574b *Albin Moller. Niedersorbisches Gesangbuch und Katechismus. Buddissin 1574*. [fotomechaniski nowošišć: Bielfeldt, H., Šewc, H., *Albin Moller. Niedersorbisches Gesangbuch und Katechismus*. Berlin]

Mollerus, A. (→ Moller, A.)

Moń, M.

- bžez lěta *Skizzen zur Laut- und Formenlehre der niedersorbischen Sprache*. SKA: Sign. MS-XXXIX-2A/B.

Mucke, E. (→ Muka, A.)

Muka, A.

- 1882 *Rukopisne bjatowańske knigły*. W: ČMS 35, b. 17–21
- 1891 *Historische und vergleichende Laut- und Formenlehre der niedersorbischen (niederlausitzisch-wendischen) Sprache (= Preisschriften d. Fürstl. Jablonowskischen Gesellschaft, 18)*. Leipzig
- 1892 *Ludowe powěstki wo Košynskej horje a wokolnosći. W namjenznej narěči wot Košynskeho korčmarja*. W: Ł 11, b. 93

- 1895 *Serbski zemjepisny słowničk. T. j. dospołny alfabetiski zapisk serbskich městnych a druhich zemjepisnych mjenow ... z přidawkom nadrobneje ethnografisk. kharty Serb. Horn. a Deln. Łužicow. 2. wo wjele rozm. wud. Budyšin*
- 1898 *Delnjoserbska pismowska a bibliografiska starožitnostka. W: ČMS 51, b. 83–86*
- 1905 *Delnjoserbska přisaha města Luboraza. Pomnik delnjoserbskeje řeče z 1. položcy 16. lětstotka. W: ČMS 58, b. 70–71*
- 1911–1915, 1926–1928 *Wörterbuch der Nieder-Wendischen Sprache und ihrer Dialekte. St. Petersburg, Praha [Reprint: Budyšin: 1966 (zvjazk I), 1980 (zvjazkaj II/III)]*
- 1915a *Wótsowaški rukopis. W: ČMS 68, b. 3–22*
- 1915b *Pokazka Łukowskeje podrěče delnjeje serbsčiny z časa do 1600. W: ČMS 68, b. 52sć.*
- 1915c *Serbske rukopisne a čišćowne drobnostki. W: ČMS 68, b. 48–51*
- 1915d *Stary delnjoserbski rukopis. Katechismus a spěwaške. Z Wělikego Kólska pola Baršća. W: ČMS 68, b. 53–56*
- 1915e *Dwě delnjoserbskej rukopisnej agendže. W: ČMS 68, b. 71–79*
- 1915f *Wjerbańske rukopisne spěwaške. W: ČMS 68, b. 56–61*
- 1918 *Delnjoserbski rukopis ze Stoborska. W: ČMS 71, b. 29–34*
- 1924 *Mollerowy delnjoserbski katechismus. W: Ł 39,4, b. 9–10*
- 1950 *Dokońałosć a niedokońałosć dolnoserbiskego słowa. W: Zbornik u slawu Watrosława Jagića. b. 720–725*
- 1984 *Abhandlungen und Beiträge zur sorbischen Namenkunde. (1881–1929). Herausgegeben von Ernst Eichler (= Slavistische Forschungen 45). Köln*

Nowak, H.

- 1965 *List na kn. dr. Jenča. Město recensije. W: Rozhlad 15,3, b. 93–95*

Nowy biografiski słownik (NBS 1984)

- 1984 *Nowy biografiski słownik. K stawiznam a kulturje Serbow (wud. Šołta, J., Kunze, P., Šěn, F.). Budyšin*

Nuk, M.

- 2000 *Bogumił Šwjela a wuwice delnjoserbskeje ortografije. W: Sorapis 1. Lipsk, b. 77–93*

Olesch, R.

- 1977 *Die Kölner Niedersorbische Liederhandschrift. Ein Kirchengesangbuch des 18. Jahrhunderts. Herausgegeben von Reinhold Olesch (= Mitteldeutsche Forschungen 81). Köln*

Ossadnik, E. M.

- 1990 *Ausgewählte deutsche Lehnwörter aus dem niedersorbischen Wolfenbütteler Psalter (2. Hälfte des 16. Jahrhunderts). W: Wiener Slavistisches Jahrbuch 36, b. 191–192*

- 1991 *Der deutsche Einfluß in der Bildung von Futur und Passiv im niedersorbischen Wolfenbütteler Psalter (2. Hälfte des 16. Jhdts.)*. W: Wiener Slavistisches Jahrbuch 37, b. 113–115
- 1992 *Der Verbaltyp hudasch wéhn – dasch wéhn im niedersorbischen Wolfenbütteler Psalter (2. Hälfte des 16. Jhdts.)*. W: Wiener Slavistisches Jahrbuch 38, b. 319–320
- 1995 *Die periphrastischen Verbalformen im niedersorbischen Wolfenbütteler Psalter*. W: Wiener Slavistisches Jahrbuch 41, b. 131–134

Podzajtšnodolnoserbskej pśiseze (PodzDsPś)

16. resp. 17. stol.

Zwei ostniedersorbische Untertaneneide aus dem 16. bzw. 17. Jh. W: Šewc, H., *Sorbische Sprachdenkmäler. 16.–18. Jahrhundert* (= Spisy Instituta za serbski ludospyt 31). Budyšin 1967, b. 487–489

Ррулупко, Н. Р. (Прилипка, Н. П.)

1983 *Форми словозміни і ступені порівняння прикметників*. W: Матвіяс, І. Г., *Фонетична, морфологічна і лексична система українських говорів*. Київ, b. 61–101

Rejzek, J.

2001 *Český etymologický slovník*. Brno

Rukopisne spiwarske z Wjelikego Kolska (fragment) (RSWK)

16. abo 17. stol. *Fragment eines alten niedersorbischen handschriftlichen Kirchenliederbuches aus Groß-Kölzig (16. oder 17. Jh.)*. W: Šewc, H., *Sorbische Sprachdenkmäler. 16.–18. Jahrhundert* (= Spisy Instituta za serbski ludospyt 31). Budyšin 1967, b. 293–295

Schaarschmidt, G.

1997 *The historical phonology of the Upper and Lower Sorbian languages* (= Historical Phonology of the Slavic Languages 6). Heidelberg

Schmaler, J. E. (→ Smoler, J. A.)

Schuster, H. (→ Šewc, H.)

Schuster-Šewc, H. (→ Šewc, H.)

Schwele, G. (→ Šwjela, B.)

Serbski rěčny atlas / Sorbischer Sprachatlas (SRA)

- 1965 *Feldwirtschaftliche Terminologie*, (zvj. 1). Budyšin
- 1968 *Viehwirtschaftliche Terminologie*, (zvj. 2). Budyšin
- 1970 *Floristische und Faunistische Terminologie*, (zvj. 3). Budyšin
- 1972 *Terminologie des ländlichen Gewerbes*, (zvj. 4). Budyšin
- 1976 *Terminologie der Sachgebiete Küche und Garten*, (zvj. 5). Budyšin

- 1978 *Terminologie der Sachgebiete Körper und Kleidung*, (zwj. 6). Budyšin
 1980 *Terminologie der Sachgebiete Hygiene, Krankheit und menschliche Eigenschaften*, (zwj. 7). Budyšin
 1982 *Terminologie der Sachgebiete Verwandtschaft, Berufe und Gesellschaft*, (zwj. 8). Budyšin
 1984 *Terminologie der Sachgebiete Natur, Zeit, Glaube und Brauchtum*, (zwj. 9). Budyšin
 1986 *Terminologie der Sachgebiete Haus und Hof sowie Verschiedenes*, (zwj. 10). Budyšin
 1975 *Morphologie. Die grammatischen Kategorien – die Paradigmatik des Substantivs*, (zwj. 11). Budyšin
 1988 *Morphologie. Die Flexion der Adjektive, Pronomen und Verben bearbeitet von H. Faßke*, (zwj. 12). Budyšin
 1990 *Synchronische Phonologie. Bearbeitet von H. Faßke*, (zwj. 13). Budyšin
 1993 *Historische Phonologie. Bearbeitet von H. Faßke*, (zwj. 14). Budyšin

Siatkowska, E.

- 1997 *Pieśni A. Mollera (1574) i D. Gregoriusa (po 1590) w kontekście zachodniosłowiańskich przekładów M. Lutra*. W: Lp 44,1, b. 214–222

Smoler, J. A.

- 1841 *Pjesnički hornych a defnych Łužiskich Serbow*. Grimma

Starosta, M.

- 1991 *Niedersorbisch schnell und intensiv 1. Lehrbuch für Fortgeschrittene und sorabistisch Interessierte*. Budyšin
 1992 *Niedersorbisch schnell und intensiv 2. Lehrbuch für Fortgeschrittene und sorabistisch Interessierte*. Budyšin
 1999 *Dolnoserbsko-nimski słownik*. Budyšin

Stempel, K. Fr.

- 1963a *Te tři rychle tšubaly a druge pēsni. Zezběrał, za šišć pšigotował a zawod napisał Rudolf Jenč* (= Pomniki serbskeho pismowstwa č. 1). Budyšin [diplomatske wudaše]
 1963b *Theokritowe pastyrskie pēsni. Phaedrusowe fable. Za šišć pšigotował, pšedgrono a komentar napisał Rudolf Jenč* (= Pomniki serbskeho pismowstwa č. 4). Budyšin

Stieber, Z.

- 1934 *Stosunki pokrewieństwa języków łużyckich*. Kraków
 1969 *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich. Fonologia*. Warszawa
 1971 *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich. Część II. Zeszyt 1. Fleksja imienna*. Warszawa
 1973 *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich. Część II. Zeszyt 2. Fleksja werbalna*. Warszawa

Stone, G.

- 1991 *Porjedzenki k dotalnymaj wudaćomaj A. Molleroweje zberki lěkarskich zelow z lěta 1582.* W: LpA 38, b. 19–29
- 1999 Rec.: Schaarschmidt, G.: *A Historical Phonology of the Upper and Lower Sorbian Languages.* W: ZfslPh 58,2, b. 469–472
- 2003 *Der erste Beitrag zur sorbischen Sprachgeographie. Aus dem Archiv des Deutschen Sprachatlas.* W: Lp 50, wosebity zešiwk

Swětlik, J. H.

- 1721 *Vocabularium latino-serbicum, to yo Waczenlkich Swówow, na Serbšku Rěč přewožeńo / woBobnje Téč tak mnohich / schelakich / ha počzem-něch SS. Pišma Textušow dla / wot M. Yuriya Haužtena Swótlíka / SS. Theologia Bakkalaureuša, Yenoho hušoko dołtoynoho / ha Swobodnoho Kapitula podla S.Pětra w Buděšchne Seniora Romadu zberane, Za nětko kPožpolnom Krayowniczkom Wužitkey, tuh na te Walchno hwon dah-te. / wBuděšchne zPišmikami, Gottfrida Gottloba Richtera. Knihownoho Čřižčeža wleću toho Kneza, 1721 [fotomechaniski nowošišć: Swětlik, J. H.: *Vocabularium latino-serbicum.* Z pśedšłowom Frida Michalka. Budyšin 1988]*

Swótlík, J. H. (→ Swětlik, J. H.)

Szymczak, M. (SJP)

- 1978–1981 *Słownik Języka Polskiego PWN* (elektroniska werzija: <http://sjp.pwn.pl>, datum ślědneho wužywanja: 19. 11. 2003). Warszawa

Šewc, H.

- 1954a *Mały katechizm. 1574 / A. Moller.* W: Lp A 2, b. 177–213
- 1954b *Přinošk k studijam delnjoserbšćiny XVI. lěstotka. konjugaciski a temporalny system w ds. rěčnym pomniku Albina Mollera z lěta 1574,* W: Lp A 2, b. 141–176
- 1958 *Vergleichende historische Lautlehre der Sprache des Albin Moller,* Berlin
- 1966 *Bibliographie der sorbischen Sprachwissenschaft* (= Spisy Instituta za serbski ludospyt 27). Budyšin
- 1967 *Sorbische Sprachdenkmäler. 16.–18. Jahrhundert* (= Spisy Instituta za serbski ludospyt 31). Budyšin
- 1968 *Die „perfektiven Iterativa“ im Sorbischen.* W: *Sorabistiske přinoški k VI. mjezynarodnemu kongresej slawistow w Praze 1968* (= Spisy Instituta za serbski ludospyt w Budyšinje 26). Budyšin, b. 65–75
- 1978–1989
(HES) *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache* [4 zwjazki]. Budyšin
- 1989 *Wosobowej kóncowce 1. wosoby duala hs. -mój/-moj, ds. -mej a jeju geneza.* W: *Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici.* Ljubljana, b. 315–324

- 1994a *Diskusijny přinošk k: Helmut Fasske, „Psl. tert/telt-skupiny a změna *e do o w serbšćinje“; Lětopis 1 (1993), s. 63–70. W: Lp 41,1, b. 134–138*
- 1994b *Wotmołwa k: Helmut Fasske, Hišće raz k změnje *e do o w serbšćinje (Lětopis 41(1994)1, str. 139–141). W: Lp 41,2, b. 115–116*
- 1997 *Die beiden sorbischen Umlaute 'e > 'o und 'e > 'a auf dem Hintergrund der späterslawischen Lautentwicklungen. W: Zieniukowa, J.: *Obraz językowy słowiańskiego Pomorza i Łużyc. Pogranicza i kontakty językowe.* Warszawa 1997, b. 73–84*
- 1999 *Noch einmal zu den Vertretungen der urslaw. Verbindungen *kr-, *pr-, *(s)tr- durch kc- (šč-/sc-), pc- (c) und (s)tc- (c) in der ehemaligen sprachlichen Übergangszone zwischen dem Ober- und Niedersorbischen. W: Lp 46 (Wosebity zešiwk „Serbšćina w zańdženosci a přitomosći“), b. 273–279*

Šewc-Schuster, H. (→ Šewc, H.)

Šwjela, B.

- 1906 *Lehrbuch der Niederwendischen Sprache. Grammatik.* Heidelberg
- 1952 *Grammatik der niedersorbischen Sprache. 2. nakład.* Budyšin

Tara, H.

- 1610 *Enchiridion Vandalicum das ist / der Kleine Catechismus Lutheri / dabey etliche schöne nothwendige Gebet und Pfälmen / ... / Alles aus dem Deutschen in Wendische Sprache gebracht / sampt fürhergehenden kurtzen Unterricht / Wie man recht Wendisch schreiben / lesen und außsprechen sol / durch Andream Tharaeum Mulcoviensem Pfarrherrn zu Friedersdorff Gedruckt zu Frankfurt an der Oder bei Nickel Voltzen im Jahr 1610. Frankfurt/Oder [Šewc, H. (wud.): *Enchiridion Vandalicum. Ein niedersorbisches Sprachdenkmal aus dem Jahre 1610 / Andreas Tharaeus.* Budyšin 1990]*

Teschner, J. F. (→ Tešnař, J. B.)

Tešnař, J. B.

- 1862 *Sllédne přatkowańe na II. neželi po Bwétej tŕchojofczi 1862 žaržane we choŕchobulkej Berkej zerkwi.* Chošebuz
- 1869a *Die achtzig Kirchenlieder der Schulregulative. Wòbym žažet duchownych kjarližow ſa ſchullkimi regulativami.* Worjejece
- 1869b *Ten Kněz jo mój pastyr. Abo Pratkarske knigŕy na ewangelije zelego léta.* Chošebuz
- 1875 *Nowe hjatowařiske knigŕy ſchynnym Berkim domam a bogabojalnym duſham pòruzone.* Worjejece

Tharaeus, A. (→ Tara, H.)

Ticin, J. X.

1679 *Principia Linguae Wendicæ. quam aliqui wandalicam vocant. Cum licentia Superiorum. Pragæ, Typis Univerſitat. Carolo-Ferdinand. in Collegio Societ. Jesu ad S. Clementem, Anno 1679.* Praha [fotomechaniski nowoſiſć: Ticin, J. X.: *Principia Linguae Wendicæ. quam aliqui wandalicam vocant.* Z pŕedſłowom Frida Michalka. Budyſin 1985]

Ticinus, J. X. (→ Ticin, J. X.)

Trautmann, R.

1928 *Der Wolfenbütteler niedersorbische Psalter. Tehn psalter serbskey rhětzy. Mit Wiedergabe von 8 Hs Seiten in Rodardr* (= Slavisch-baltische Quellen und Forschungen 2). Leipzig

Urban, M.

1922 *Homerowa Ilijada.* Budyſin

Vasmer, M.

1964–1973 *Этимологический словарь русского языка* (zwězk 1–4). Москва

Wenzel, W.

1996 *Anthroponomastische Beiträge zur sorbischen historischen Lautlehre.* W: Faska, H., Wrocławska, E. (wud.): *Z historii języków łużyckich.* Warszawa, b. 157–168

Werner, E. (→ Warnar, E.)

Werner-Wornar, E. (→ Warnar, E.)

Wićaz, O.

1950a *Zhubjena a namakana serbska baseń.* W: NĹ 4(1950)2

1950b *Serbski Theokrit.* W: Nowa Łužica 4 (1950) 3

1955 *Handrij Zejler a jeho doba. Ze zawostajenstwa wudał Pawoł Nowotny* (= Spisy Instituta za serbski ludospyt 2). Budyſin

Wirt, P.

1933a Beiträge zum sorbischen (wendischen) Sprachatlas. Textband 1 (= Slavistische Abhandlungen / hrsg. von Max Vasmer). Lipsk

1933b Beiträge zum sorbischen (wendischen) Sprachatlas. Kartenband 1 (= Slavistische Abhandlungen / hrsg. von Max Vasmer). Lipsk

1936a Beiträge zum sorbischen (wendischen) Sprachatlas. Textband 2 (= Slavistische Abhandlungen / hrsg. von Max Vasmer). Lipsk

1936b Beiträge zum sorbischen (wendischen) Sprachatlas. Kartenband 2 (= Slavistische Abhandlungen / hrsg. von Max Vasmer). Lipsk

Wirth, P. (→ Wirt, P.)

Wjela, J.

1955 *Basnje a balady*. Berlin

1956 *Wuběrk prozy. wubrał a zřjadował Jurij Mlynk*. Berlin

Wjerbańska psisega 1756a (WjerPś 1756a)¹⁴⁴

1756a *Zwei niedersorbische Eide aus Werben 1756. A.* W: Šewc, H., *Sorbische Sprachdenkmäler. 16.–18. Jahrhundert* (= Spisy Instituta za serbski ludospyt 31). Budyšin 1967, b. 422

Wjerbańska psisega 1756b (WjerPś 1756b)

1756b *Zwei niedersorbische Eide aus Werben 1756. B.* W: Šewc, H., *Sorbische Sprachdenkmäler. 16.–18. Jahrhundert* (= Spisy Instituta za serbski ludospyt 31). Budyšin 1967, b. 422 sl.

Wölke, S. (→ Wölkowa, S.)**Wölkowa, S.**

1991 *Serbske gramatiki we 18. a 19. lěstotku hač do Pfuhoweje hornjoserbskeje rěčnicy z wosebitym wobkedźbowanjom hornjoserbsčiny*. W: Lp D 6, b. 19–34

1992 *Serbske gramatiki hač do Pfuloweje Laut- und Formenlehre (1867)*. W: Lp 39,1, b. 29–35

1997 *Wo wuwicu synkretizma lokatiwa a instrumentala w pluralu pola wosobowych pronomenow w hornjoserbsčiny*. W: Lp 44,1, b. 5–14

1998a *Johann Friedrich Gottfried Schmutz, awtor rukopisneje hornjoserbskeje gramatiki z 18. lěstotka*. W: Lp 45,1, b. 51–58

1998b *Die Anfänge der sorbischen Grammatikschreibung*. W: ZfSl 43,3, b. 286–293

2002 *Die sorbische Grammatikschreibung von ihren Anfängen bis zum Ende des 19. Jahrhunderts* (habilitacija). Leipzig

Wolfenbüttelski dolnoserbški psaltar (WoDsPs)

16. stol. *Der Wolfenbütteler Niedersorbische Psalter aus der 2. Hälfte des 16. Jh* (wuržk). W: Šewc, H., *Sorbische Sprachdenkmäler. 16.–18. Jahrhundert* (= Spisy Instituta za serbski ludospyt 31). Budyšin 1967, b. 300–309

Wornar, E.

1991a *Studien zur Herkunft der sorbischen Bibelübersetzung von Swětlík (1688–1711, Orthographie, Phonetik, Phonologie)*. Bonn (magisterske žěto)

1991b *K jednomu dotal njerozrisanemu problemej balto-słowjanskich etymologijow*. W: LpA 38, b. 17–18

¹⁴⁴ Wobej psiseze, kotarejuž rukopisnej originala namakajotej se w krajnem archiwje w Lubinje, stej wot Šewca (1967:422 sl.) wozjawjonej pod zgomadnem nadpismom *Zwei niedersorbische Eide aus Werben 1756*. Nad přednjeju psisegu namakajo se podnadpis A., nad druheju B.

- 1995a *Die Tempus-Modus-Opposition im Obersorbischen*. W: Dippong, H. (wud.): *Linguistische Beiträge zur Slavistik aus Deutschland, Österreich und der Schweiz* (= Specimina philologiae slavicae; suplementny zwězk 42). München 1995, b. 265–270
- 1995b Rec.: Siatkowska, E.: *Rodzina języków zachodniosłowiańskich. Zarys historyczny*. W: Lp 42,2, b. 132–139
- 1996a *Studien zum sorbischen Verbum* (= Spisy serbskeho Instituta 13). Budyšin
- 1996b *Wo etymologii słowow z njeprawidłownym refleksom psł. *ę w serbšćinje*. W: Faska, H., Wrocławska, E. (wud.): *Z historii języków tužyckich*. Warszawa, b. 183–193
- 1997 *Iteratiwnosć a distributiwnje wašnje čina*. W: Lp 44,1, b. 15–16
- 1999 *Analytiski futur perfektiwnych werbow w hornjoserbšćinje*. W: Lp 46, wosebity zešiwk, b. 168–172
- 2000 Rec.: Schaarschmidt, G.: *The historical phonology of the Upper and Lower Sorbian languages*. W: Lp 47,1, b. 150–152
- 2003 *Die Verbalaffigierung im Obersorbischen* (= Spisy serbskeho Instituta 34). Budyšin

Złokomorjska pšisega 1607 (ZĪKoPš 1607)

- 1607 *Senftenberger Eid*. W: Šewc, H., *Sorbische Sprachdenkmäler. 16.–18. Jahrhundert* (= Spisy Instituta za serbski ludospyt 31). Budyšin 1967, b. 415–417

Złokomorjska pšisega 1643 (ZĪKoPš 1643)

- 1643 *Senftenberger Eid 1643*. W: Šewc, H., *Sorbische Sprachdenkmäler. 16.–18. Jahrhundert* (= Spisy Instituta za serbski ludospyt 31). Budyšin 1967, b. 417

Złokomorjska pšisega 1692 (ZĪKoPš 1692)

- 1692 *Niedersorbischer Eid aus Senftenberg vom Jahre 1692*. W: Šewc, H., *Sorbische Sprachdenkmäler. 16.–18. Jahrhundert* (= Spisy Instituta za serbski ludospyt 31). Budyšin 1967, b. 418–420

Zwahr, J. G.

- 1847 *Niederlausitz-wendisch-deutsches Handwörterbuch. Hrsg. von J. E. F. Zwahr*. Grodk [fotomechaniski nowošišć: Zwar, J. G.: *Niederlausitz-wendisch-deutsches Handwörterbuch*. Z pšedsłowom Helmuta Faski. Budyšin 1989]

mimo togo:

- Ademar, *Aesop's Fables. 13. Mus Urbanus et Rusticus*. W:
<http://www.mythfolklore.net/aesopica/ademar/13.htm>
 (wuwzete slědny raz 14. 4. 2005)

Elektroniski tekstowy korpus Serbskeho instituta Budyšin z. t.

Odo of Cheriton, *Aesop's Fables and Other Parables. 16. De Mure Domestica et Silvestri vel Campestri*. W:
<http://www.mythfolklore.net/aesopica/odo/16.htm>
(wuwzete slědny raz 14. 4. 2005)

Phaedri Avgvstui Liberti Fabvlarvm Aesopiarvm Libri Qvinqve. W:
<http://www.gmu.edu/departments/fld/CLASSICS/phaedr.html>
(wuwzete dnja 6. 11. 2003)

Walter of England, *Aesop's Fables. 12. De mure urbano et rustico*. W:
<http://www.mythfolklore.net/aesopica/walter/12.htm>
(wuwzete slědny raz 14. 4. 2005)

<http://www.leissnitz.de/Info01.htm> (wuwzete dnja 21. 9. 2003)

Ebert, M. H. A.

1864 *Wortlehre der niederwendischen Grammatik*. SKA: Sign. MS VIII/25-C

Katechizm z Wjelikego Kolska

1670 SKA: Sign. MS-VI-19A

Moń, M.

bžez lěta *Skizzen zur Laut- und Formenlehre der niedersorbischen Sprache*. SKA: Sign. MS-XXXIX-2A/B.

Stempel, K. F.

SKA MS VIII 3 A: Abschriften des Wendisch-deutschen Wörterbuchs von Johann Friedrich Schmutz-Uhyst/Spree [1744–1748] vom Ende des 18. Jahrh.: Abschrift des Christian Friedrich Stempel-Hoyerswerda von 1780

SKA ZM XXXVIII 24 L: Ota Wićaz: Sorbische Enzyklopädie I = Enzyklopädische Sammlung über sorbische und um die Sorben verdiente Persönlichkeiten, alphabetisch geordnet: Kito Stempel

SKA ZM XXXVIII 42 D: Ota Wićaz: Weiteres Material zur sorbischen Literaturkunde – Einzelne Schriftsteller und Anthologien, I: Forschungen zu Kito Stempel und Exzerpte aus seinen Werken

SKA MZb XII 2 A: Sorbische Volks- und Kunstdichtung, bes. aus der Zeit der Romantik – Dichtungen von Kito Stempel 1857–1863 – Niedersorbische Bearbeitungen der Hirtengedichte des Theokrit 1857

SKA MZb XII 2 B: Sorbische Volks- und Kunstdichtung, bes. aus der Zeit der Romantik – Dichtungen von Kito Stempel 1857–1863 – *Te tśi rychłe tšubały: zuk, glos a rěc* [Die drei hurtigen Trompeten: Laut, Stimme und Sprache] 1859–1863

SKA MZb XII 2 C: Sorbische Volks- und Kunstdichtung, bes. aus der Zeit der Romantik – Dichtungen von Kito Stempel 1857–1863 – *Testament ludow swěta / K cesći wěrnego služabnika* [Testament der Weltvölker / Zu Ehren des treuen Dieners]

SKA MZb XIX 2 Ac: Korrespondenzsammlung – Unterschiedliche Korrespondenzen kleinen Formates, alphabetisch nach Absendernamen, 1827–1973 – Stempel, Kito an K. A. Jenč 1863

SKA MZb XIX 3 K: Korrespondenzsammlung – Unterschiedliche Korrespondenzen großen Formates, alphabetisch nach Absendernamen, 1835–1959 – Stempel, Kito an Jan Kilian 1852

SKA MZb XX 19 E: Ältere und neuere Handschriften unterschiedlichen Inhalts – Gelegenheitsschriften / Poesie / Prosa 1785–1925 – K. Fr. Stempels sorbische Bearbeitung der Fabel des Phädrus 1850

SKA N V 16 A:

Edition K. F. Stempel – K. F. Stempelowy basnje

SKA N V 16 B:

Forschungen zu K. F. Stempel – Stempelowe žiwjenje

SKA N V 16 C:

Edition K. F. Stempel (Manuskript) – Phaedrusowe basnje (manuskript)

SKA FP S 34: [= foto]

Stempel, Christian Friedrich / Stempel, Kito Fryco

K
Rožari.

20. Vajo nihal, mozzar, pšipolam laž pšipovaf.
 Dojnaj Pava pš, lau pšak mot hšipolam laž
 "hšipovaf miltuz, pšipovaf je malgic
 A to mošš nar juu pšipovaf yuio mot pšip-
 20. Ali pšip (ly mab ya, tal lažut pšipovaf
 Dapšipaf a pšipovaf pšipovaf pšipovaf),
 A pot lounu pšipovaf pšipovaf pšipovaf
 "lounu" pšipovaf a laž pšipovaf pšipovaf,
 juž va pšipovaf je pšipovaf, Du dily!

25. Laž pšip a tal pšipovaf, al' pšipovaf pšipovaf
 "ya pšipovaf" pšipovaf, pšipovaf pšipovaf
 pšipovaf pšipovaf, ya ja dily tal laž
 Dapšip, laž pšipovaf a hšipovaf laž pšipovaf.
 "a pšipovaf laž pšipovaf pšipovaf pšipovaf
 30. Vaj dily dojnaj. Až dily, laž pšipovaf,
 pšipovaf pšipovaf a pšipovaf pšipovaf pšipovaf,
 pšipovaf pšipovaf, tal uau, až va dily
 pšipovaf pšipovaf. pšipovaf pšipovaf pšipovaf
 pšipovaf mijo dily pšipovaf, laž a pšipovaf
 35. pšipovaf pšipovaf, a pšipovaf pšipovaf a pšipovaf
 pšipovaf a pšipovaf pšipovaf pšipovaf.
 "pšipovaf je juu, aza, juž pšipovaf
 pšipovaf pšipovaf a pšipovaf. laž! pšipovaf pšipovaf

Theokritowe pastyrške pšeni (SKA MZb XII 2 A), baseň I., smužki 16–38.

4. Mi žijšo lak šte uko uložnuni,
Až žijšo tu ša minšto žijžunif,
Žijž unžunif in palžunif a žijž unžunif,
A až šte kuni ju žijžunif.
Mi žijžunif žuk minšto, až žijž unžunif
Še in minšto u in žijžunif.

5. Šte žijžunif, in minšto kuni a žijžunif;
A žijžunif, šte, kuni, minšto
Unžunif, unžunif, a kuni
Že in minšto, až že kuni žijžunif.
Až žijžunif šte, až žijžunif, až minšto,
Unžunif minšto žijžunif a žijžunif.

6. Šte žijžunif in minšto, až šte žijžunif unžunif,
Žijžunif in minšto žijžunif unžunif.
Unžunif in minšto kuni žijžunif unžunif,
Unžunif minšto žijžunif in minšto kuni.
Až žijžunif žijžunif šte? To minšto žijžunif,
Unžunif, žijžunif, a až žijžunif.

7. Že unžunif kuni žijžunif? Že unžunif žijžunif
Unžunif žijžunif in kuni unžunif
Unžunif minšto žijžunif in minšto žijžunif.
Unžunif žijžunif? až žijžunif že žijžunif kuni.

tal mali biziunoy y' luy' biziunoy nasichunoy?
 Az s'izytl' na' nay' baziunoyaz y' s'izyunoy y' s'izyunoy?

XIII.

Shykel l' k'ovannu par'lynu.

Az s'ovoznu v'ovosy'lykannu v'ovosy'lykannu v'ovosy'lykannu
 Da pob'lykuy' v'iz' a'ko' n'ovno' k'ovannu,
 Shy' l' k'ovannu s'lykannu s'lykannu s'lykannu.
 Z'it' s'lykannu v'ovosy'lykannu v'ovosy'lykannu v'ovosy'lykannu.
 A' s'lykannu s'lykannu s'lykannu s'lykannu s'lykannu, 5.
 A' s'lykannu s'lykannu s'lykannu s'lykannu s'lykannu,
 A' s'lykannu s'lykannu s'lykannu s'lykannu s'lykannu,
 Z'ov' da' s'lykannu s'lykannu s'lykannu s'lykannu s'lykannu.
 "Mi' v'ovosy'lykannu s'lykannu s'lykannu s'lykannu s'lykannu."
 "Ja' s'lykannu s'lykannu s'lykannu s'lykannu s'lykannu, 10.
 "Ja' s'lykannu s'lykannu s'lykannu s'lykannu s'lykannu."

XIV.

Galai a' v'ovosy'lykannu.

Shy' s'lykannu s'lykannu s'lykannu s'lykannu s'lykannu,
 Tau' s'lykannu s'lykannu s'lykannu s'lykannu s'lykannu.
 Tau' s'lykannu s'lykannu s'lykannu s'lykannu s'lykannu,
 A' s'lykannu s'lykannu s'lykannu s'lykannu s'lykannu, 5.
 A' s'lykannu s'lykannu s'lykannu s'lykannu s'lykannu,
 "A' s'lykannu s'lykannu s'lykannu s'lykannu s'lykannu,
 "Z'ov' da' s'lykannu s'lykannu s'lykannu s'lykannu s'lykannu."

Phaedrusowe fable (SKA MZb XX 19 E), předne knihly, basni XIII. a XIV.